

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Göran Hermerén, Kvantitativ objektivitetsmätning
Joseph B. Board, Swedish Impressions of America
Leif Lewin, Politisk aggregatanalys

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Vad optimerar byråchefen? Av *Benny Hjern*
Politisk holdningspåverkan i den kinesiske folkerepublik. Av *Hans Aage*
Valen i Frankrike. Av *Björn Beckman*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Henning Bregnsbo, Kampen om skolelovene. Anm. av Knud Larsen
Björn Fjaestad och *Kjell Nowak*, Massmedia och företagen.
Anm. av Karl Erik Rosengren
Wolfgang Naucke, Über die juristische Relevanz der Sozialwissenschaften.
Anm. av Per Olof Bolding
Daniel Tarschys, Beyond the State. Anm. av Jens A. Christophersen

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Docent Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1973 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte
17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionen och redaktionen adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1973

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Göran Hermerén, Kvantitativ objektivitetsmätning</i>	151
<i>Joseph B. Board, Swedish Impressions of America</i>	164
<i>Leif Lewin, Politisk aggregatanalys</i>	172

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Vad optimerar byråchefen? Av <i>Benny Hjern</i>	180
Politisk holdningspåverkan i den kinesiske folkerepublik. Av <i>Hans Aage</i> ..	185
Valen i Frankrike. Av <i>Björn Beckman</i>	198

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Henning Bregnsbo, Kampen om skolelovene. Anm. av Knud Larsen</i>	202
<i>Björn Fjaestad och Kjell Nowak, Massmedia och företagen. Anm. av Karl Erik Rosengren</i>	203
<i>Wolfgang Naucke, Über die juristische Relevanz der Sozialwissenschaften. Anm. av Per Olof Bolding</i>	204
<i>Daniel Tarschys, Beyond the State. Anm. av Jens A. Christophersen</i>	206

LITTERATURNOTISER	222
-------------------------	-----

Kvantitativ objektivitetsmätning

AV GÖRAN HERMERÉN

1. Inledning

Professor Jörgen Westerståhl, Göteborg, utförde 1968 och 1969 på uppdrag av radionämnden respektive radiochefen två undersökningar av objektiviteten i Sveriges Radio/TVs verksamhet.

Den första undersökningen gällde i vilken utsträckning nyhetsförmedlingen från Vietnamkriget i Sveriges radio uppfyller de krav på opartiskhet och saklighet, som nämns i radiolagen och i avtalet mellan staten och Sveriges Radio. Den andra undersökningen gällde uppbyggnaden och utformningen av programmen i TV och radio inför valet 1968, och den föranleddes av den kritik dåvarande högerledaren Yngve Holmberg under valnatten framförde mot Sveriges Radio/TV.

Redan i dessa undersökningar finns det en rad principiella synpunkter på och analyser av objektivitetsbegreppet. De har vidareutvecklats i Westerståhls senaste bok *Objektiv nyhetsförmedling* (Göteborg 1972), som förutom de båda tidigare nämnda undersökningarna innehåller en del annat empiriskt material och ytterligare synpunkter på objektivitetskraven. I det sista kapitlet i boken diskuteras sålunda de erfarenheter som de empiriska undersökningarna givit beträffande undersökningsmetoderna och de enskilda objektivitetskraven, och Westerståhl formulerar där också en rad praktiska slutsatser beträffande objektivitetsproblematiken i nyhetsförmedlingen.

I Westerståhls analys av begreppet objektivitet spelar begreppet balans en nyckelroll, och syftet med de närmast följande avsnitten är bl.a. att rikta uppmärksamheten på en del problem, som aktualiseras av detta begrepp, och att relatera hans analys till den som jag föreslagit i min bok *Värdering och objektivitet* (Lund 1972). På så sätt hoppas jag kunna avgöra om vi är oense i några sakfrågor eller

om de olikheter som finns mellan våra framställningar innebär, att det finns skilda objektivitetsbegrepp i forskning och nyhetsförmedling. Kanske belyser i så fall olikheterna mellan min och Westerståhls analys skillnaden mellan dessa begrepp.

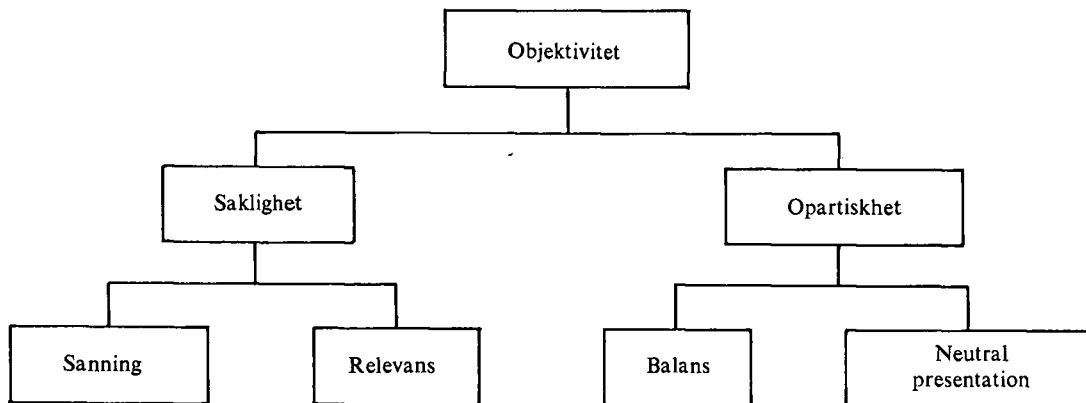
Efter dessa inledande anmärkningar skall jag nu redogöra för huvuddragen i Westerståhls analys av relationerna mellan begreppen objektivitet och balans.¹

2. Westerståhls analyschema

Det är klagande att försöka hålla isär problem, som gäller innebörden i "objektivitet", och problem, som hänger samman med hur man skall mäta objektivitet. De förra problemen är logiskt primära. Vilka mätmetoder som skall användas bestäms i grova drag av vilket objektivitetsbegrepp man utgår från.

Analyseras detta begrepp — eller någon delkomponent i det, som t.ex. balans — på ett sätt, blir det rimligt att använda vissa mätmetoder; analyseras begreppet på något annat sätt, blir kanske i stället andra mätmetoder relevanta. Men analysen bestämmer inte helt vilka mätmetoder som skall användas. Den anger en grov ram, inom vilken man kan röra sig. Man kan ju använda flera olika metoder för att mäta förekomsten av en viss egenskap, och man kan sedan undersöka hur väl dessa metoder är korrelerade med varandra.

¹ Denna artikel är en något omarbetad version av Hermerén (1972 a), som skrevs i augusti 1972 och diskuterades på ett seminarium i vetenskapsteori vid Umeå universitet den 15 september 1972. Jag har sedan haft tillfälle att presentera huvudinnehållet i den vid föreläsningar i Lund och Uppsala och vill tacka deltagarna i dessa diskussioner för stimulerande synpunkter. Artikeln är i nu föreliggande form en förkortad version av ett manuskript Hermerén (1973 b) som kommer att publiceras i den stencilerade skriftserie som utges av avdelningen för vetenskapsteori i Umeå.

Begreppet objektivitet har enligt Westerståhl två huvudkomponenter, saklighet och opartiskhet. Var och en av dessa huvudkomponenter kan sedan i sin tur analyseras i ytterligare komponenter på det sätt som framgår av diagrammet ovan. Jag skall nu kort kommentera detta analyschema.

Till att börja med bör det kanske påpekas, att denna analys går tillbaka till vad som står i radiolagen och i avtalet mellan Sveriges Radio och staten. Men man bör observera att termen "objektivitet" inte förekommer i dessa texter; Westerståhl har explicit — men på något oklara grunder — infört denna term som ett allmänt överordnat begrepp för att täcka en rad olika egenskaper som nämns i dessa texter. Motiveringen för att använda termen "objektivitet" på detta sätt är helt enkelt, att det enligt Westerståhl behövs någon samlande beteckning på de olika egenskaperna saklighet och opartiskhet.²

Jämför man vidare Westerståhls analyschema med min objektivitetsdefinition i *Värdering och objektivitet*, är likheterna vid första ögonkastet slående.³ Också i min definition spelar begreppen saklighet och opartiskhet en nyckelroll. Men det bör betonas att Westerståhl inte använder termerna "saklighet" och "relevans" på riktigt samma sätt som jag gör, vilket försvårar en jämförelse mellan våra åsikter. I min bok är dessutom kravet på opartiskhet kopplat till kravet på korrekthet (den aktuella framställningen får icke vara missvisande) på ett speciellt sätt, som jag skall återkomma till i avsnitt 6. Det räcker alltså inte att bara jämföra formuleringarna i Westerståhls och mina definitioner av "objektivitet" — man måste också undersöka vad

nyckeltermerna i dessa definitioner innebär.

Westerståhl använder sålunda "saklig" i betydelsen "sann och relevant", men när jag säger att en framställning är saklig menar jag, att teserna i den är underbyggda med argument, som bl. a. är relevanta och hållbara. (Jag skiljer alltså mellan "saklighet" och "saklig korrekthet"). När jag i detta sammanhang talar om "relevans", tänker jag på vad som kunde kallas för "logisk relevans", alltså en relation (potentiell beviskraft) mellan å ena sidan en hypotes och å andra sidan de satser, som utgör argument för eller emot den. Westerståhl använder däremot "relevans" i en rad skiftande betydelser.

Jag skall emellertid inte här gå närmare in på en sådan jämförelse mellan vad nyckeltermerna i våra respektive definitioner och kriterier innebär utan i stället koncentrera mig på begreppet balans och på de olika metoder Westerståhl använt för att avgöra om nyhetsförmedlingen i olika fall varit objektiv.

3. Några balansbegrepp

Är Westerståhls analyschema riktigt, gäller att balans är ett nödvändigt villkor för objektiv nyhetsförmedling. (Det är däremot inte tillräckligt, eftersom kraven på sanning osv. också måste vara uppfyllda.) Frågan är emellertid om balans verkligen är ett nödvändigt villkor för objektiv nyhetsförmedling.

Skall man försöka att ta ställning till detta på ett rationellt sätt, behöver man ha svar på åtminstone följande frågor:

² Westerståhl (1972), sid. 11.

³ Hermerén (1972 b), sid. 95–97 och sid. 139–15 .

- (1) Vad menas i detta sammanhang med "balans"?
- (2) Vilka olika typer av nyhetsförmedling finns det?
- (3) Vad menas med att nyhetsförmedling är "objektiv"?

Skall man dessutom ta ställning till Westerståhls empiriska undersökningar, måste man också diskutera vilka metoder man kan eller bör använda för att mäta om nyhetsförmedlingen är balanserad i den ena eller andra meningen.

I det följande skall jag försöka att besvara dessa frågor. I vissa fall kommer svaren att bli komprimerade, men utrymmet är begränsat, och jag kan inte belägga alla tolkningar med utförliga citat ur Westerståhls bok på det sätt som vore önskvärt. Jag kommer i alla fall att argumentera för att det inte finns något entydigt svar på dessa tre frågor. I det följande skall jag sålunda försöka visa att Westerståhl själv tycks använda "balans" i flera olika betydelser, att man bör skilja mellan olika slag av nyhetsförmedling, och att man kan (och kanske också bör) mena olika saker när man säger att nyhetsförmedling är "objektiv", beroende inte minst på vad för slags nyhetsförmedling man talar om.

Om detta är riktigt, finns det inget entydigt ställningstagande till frågan om balans är ett nödvändigt villkor för objektivitet; ställningstagandet kommer att variera med svaren på de tre frågorna ovan. Westerståhls generella analyschema måste därför modifieras.

Med utgångspunkt från Westerståhls uttalanden om balans kan man skilja mellan ett stort antal balansbegrepp och klassificera dem enligt flera indelningsgrunder. Sålunda bör man t.ex. hålla isär absoluta och relativa balansbegrepp, kvantitativa och kvalitativa balansbegrepp och deskriptiva och normativa balansbegrepp. Dessa distinktioner kan kombineras med varandra på ett sätt, som jag hoppas skall framgå av den följande framställningen.

Jag skall här endast definiera några olika balansbegrepp och kort kommentera definitionerna. Däremot medger inte utrymmet att jag med hjälp av citat försöker belägga, att Westerståhl ibland talat om det ena och ibland om det andra balansbegreppet.⁴ I de följande definitionerna skall jag anta att nyhetsförmedlingen X gäller konflikten eller intressemotställningen K , i vilken parterna A , B och C

är involverade. Definitionerna kan emellertid lätt specificeras; A , B och C kan t.ex. vara politiska partier i ett land eller religiösa riktningar, fraktioner inom ett parti eller enskilda individer osv.

Efter dessa inledande anmärkningar skall jag nu diskutera några förslag till definitioner av en del balansgrepp. Förslagen är baserade på citat hämtade ur Westerståhls undersökningar.

(B1) *Absolut balans*₁. X är absolut balanserad₁, om och endast om A , B och C får framträda lika lång tid eller på lika stort utrymme i X .

(B2) *Absolut balans*₂. X är absolut balanserad₂, om och endast om lika stort utrymme eller lika lång tid ägnas åt nyheter om A , B och C i X .

Det är viktigt att se att dessa båda kvantitativa balansbegrepp inte har samma innebörd eller extension. Nyhetsförmedlingen kan vara absolut balanserad i den ena av dessa båda betydelser utan att vara det i den andra.

Man kan skilja mellan två olika begrepp relativ balans på i princip samma sätt, som jag här skilde mellan två typer av absolut balans:

(B3) *Relativ balans*₁. X är relativt balanserad₁, om och endast om den tid eller det utrymme A , B och C får framträda själva på i X står i en bestämd (lika för alla) relation till parternas medlemsantal, röster, insatser (dvs. vad de uträttat), el.dyl.

(B4) *Relativ balans*₂. X är relativt balanserad₂, om och endast om det utrymme eller den tid som ägnas nyheter om A , B och C i X står i en bestämd (lika för alla) relation till parternas medlemsantal, röster, insatser, el.dyl.

Också i detta fall gäller att de båda balansbegreppen varken har samma innebörd eller extension; en framställning kan vara balanserad i den ena bemärkelsen utan att vara det i den andra. Vart och ett av dessa relativa balansbegrepp kan vidare ersättas med en familj av andra genom att man på olika sätt specificerar vad som skall relativiseras till vad och anger exakt efter vilka principer relativiseringen skall ske.

⁴ Jfr den utförligare framställningen i Hermerén (1973 b).

De begrepp jag hitintills diskuterat har alla varit kvantitativa. Men Westerståhl förefaller ibland ha ett kvalitativt balansbegrepp av följande slag i tankarna:⁵

(B5) *Kvalitativ balans*. X är kvalitativt balanserad, om och endast om de berörda parterna A , B och C behandlas på samma sätt i X (om och endast om man inte favoriserar en part på bekostnad av en annan).

Nyckelfrasen här är "på samma sätt". Genom att precisera den i olika riktningar erhålles varianter av det kvalitativa balansbegreppet. Ett sådant förslag till precisering kommer att diskuteras i avsnitt 7.

En intervjuare behandlar inte partiledarna på samma sätt, om han ställer försåtliga frågor till en och lätta frågor till de andra. Skjutjärnsjournalistik kan försvaras, om den leder till att man får fram mer information; men i så fall, skulle många och förmodligen också Westerståhl mena, bör samtliga partiledare behandlas på samma sätt. Det är hur som helst uppenbart att man kan ägna lika lång tid åt parterna och likväl favorisera den ene på bekostnad av den andre; man kan ge en missvisande bild av A och en korrekt bild av B under en timme. Också det omvända gäller. Man kan ge en korrekt bild av A 's och B 's insatser även om man inte ägnar lika lång tid åt A och B .

Ibland laborerar Westerståhl med idén att det skall råda balans mellan värderande eller värderade element i framställningen.⁶ De balansbegrepp han då har i tankarna kan definieras på ungefär följande sätt:

(B6) *Normativ balans₁*. X är normativt balanserad₁, om och endast om X beskriver ungefär lika många positiva och negativa sidor hos A (respektive hos B och hos C).

(B7) *Normativ balans₂*. X är normativt balanserad₂, om och endast om X innehåller ungefär lika många positivt och negativt värdeladdade ord vid karakteriseringen (beskrivningen, analysen, osv) av A (respektive av B och av C).

Dessa definitioner kan med en lätt modifikation generaliseras till att gälla inte bara ett program om A utan också flera program som handlar om A och som balanserar varandra.

Definitionerna kan också med en lätt modifikation byggas ut till att omfatta jämförelser

mellan ett eller flera program om mer än en part i en konflikt. Idén är då den att X t.ex. är normativt balanserad₁, om och endast om X beskriver lika många positiva och negativa sidor hos A som hos B . Man kan alltså, för att uttrycka saken grovt, skilja mellan följande två fall: (a) X beskriver fem positiva och fem negativa sidor hos både A och B , och (b) X beskriver fem positiva och fem negativa sidor hos A och tre positiva och tre negativa sidor hos B . Motsvarande varianter av det andra normativa balansbegreppet kan lätt konstrueras.

Men jag behöver inte gå in på dessa detaljer här. Jag får i stället nöja mig med att påpeka, att man kan referera till positiva och negativa sidor utan att använda värdeladdat språk. Det är vidare oklart hur man skall bära sig åt för att avgöra vad som är exakt en positiv eller negativ sida; och det är långtifrån självklart att det finns en entydig korrelation mellan positivt värdeladdade ord och positiva sidor så att varje positivt värdeladdat ord beskriver endast en positiv sida och varje positiv sida beskrivs av endast ett positivt värdeladdat ord.

De normativa balansbegreppen är ju lite egendomliga på flera sätt, och man kan undra över vilket samband de har med begreppet objektivitet. Jag skall återvända till denna fråga i avsnitt 7. Den kvasimatematisk som här skymtar i bakgrunden tycks bl.a. baseras på den dubiösa förutsättningen, att varje positiv och negativ sida är ungefär lika mycket värd, så att en positiv sida uppväger en negativ. Man kan naturligtvis förfina begreppen genom att införa principer för viktning av värdeord respektive värderade sidor, men jag avstår här från detta, eftersom några sådana distinktioner inte finns antydda hos Westerståhl.

4. Westerståhls mätmetoder

I detta avsnitt skall jag kortfattat presentera några olika metoder som Westerståhl har använt eller diskuterat (eller bådadera) i sina empiriska undersökningar.

⁵ Se t. ex. Westerståhl (1972) sid. 111 f; "Balanskravet får då, när det gäller nyheter som parterna själva producerar, den innebörden att vad parterna producerar skall behandlas lika." Det framgår här av sammanhanget att "behandlas lika" inte betyder "ägnas lika mycket utrymme". Jfr även Westerståhl (1971) sid. 259; "Den ena skall inte favoriseras framför den andra."

⁶ Westerståhl (1972), sid. 2 f.

Westerståhls metodik brukar kallas för systematisk innehållsanalys.⁷ En närmare granskning av de empiriska undersökningar Westerståhl utfört visar emellertid att han använder sig av en rad olika, mer eller mindre nära besläktade metoder, och att dessa används för delvis olika syften: att undersöka nyhetsförmedlingen i ett visst medium *X*, att studera hur nyhetsförmedlingen i mediet *X* skiljer sig från nyhetsförmedlingen i mediet *Y*, att undersöka hur mediet *X* utnyttjat ett visst bestämt nyhetsmaterial *Y* (från Reuter, AP, UPI, osv), att jämföra behandlingen av sådant nyhetsmaterial i medierna *X* och *Y*, att jämföra nyhetsrapporteringen i mediet *X* — eller i medierna *X* och *Y* — med olika typer av externa data.

Dessa syften behöver ju inte utesluta varandra, och jag skall nu gå vidare och beskriva de olika metoderna. Jag börjar med följande två:⁸

(M 1) Man mäter det utrymme parterna *A*, *B* och *C* får i materialet *X* genom att räkna och jämföra antalet ord eller tidsenheter, som i detta material *X* ägnats de berörda parterna (alternativt: genom att beräkna och jämföra det utrymme i tid eller ord parterna fått framträda på i *X*).

(M 2) Man (a) identifierar och klassificerar väljarappeller (budskap) som de berörda parterna framfört i sin egen press *X*, (b) beräknar deras fördelning på olika ämnesområden, (c) fastställer förekomst och frekvens av dessa budskap i materialet *Y*, och (d) jämför resultatet av (b) och (c).

Det är viktigt att observera skillnaderna mellan dessa två metoder; de tycks ha olika tillämpningsområden, och de mäter inte samma sak.

Den första metoden (M 1) kan användas för att avgöra t.ex. hur stor andel av utrymmet för allmänt valmaterial ett visst parti erhållit, och man kan med hjälp av denna metod mäta om någon form av kvantitativ balans föreligger. Med hjälp av den andra metoden (M 2) kan man mäta om parterna får en "likvärdig behandling": man använder metoden för att få en bild av vilka budskap som är mest angelägna för de olika parterna, och jämför sedan denna bild med den bild av parternas budskap det undersökta massmediet ger. Mätningen gäller i detta fall en sorts innehållsmässig eller

kvalitativ balans. Westerståhls egna empiriska undersökningar visar f.ö. också, att de båda metoderna kan ge helt olika utslag⁹; de mäter alltså inte samma sak.

Den andra metoden (M 2) användes vid undersökningen av valrörelsen 1968 i Sveriges Radio. Men i LKAB-undersökningen diskuterar Westerståhl bl.a. följande metod, som är besläktad med (M 2); jag är inte säker på exakt hur de förhåller sig till varandra:

(M 3) Man identifierar auktoritativa uttalanden om konflikten, gjorda av berörda parter, och jämför sedan nyhetsmedias rapportering med dessa uttalanden och kontrollerar på så sätt att ingen part har gynnats eller missgynnats genom nyhetsrapporteringen.

På vilket sätt skiljer sig nu (M 2) och (M 3) från varandra?

En skillnad mellan (M2) och (M 3) är lätt att se: kontrollmaterialet är av olika slag. Det tekniska förfarandet blir också delvis olika i de båda fallen. Men för att man skall få ett klart begrepp om vad (M 3) innebär, måste man specificera hur kontrollerna och jämförelserna går till. Det gör inte Westerståhl, eftersom han bara diskuterar denna metod och inte använder den. Skälet härtill är att relevant material (auktoritativa uttalanden) i tillräcklig utsträckning saknas.¹⁰

I stället använder Westerståhl vid denna och en del andra undersökningar något som man kunde kalla en "indirekt metod": han gör systematiska jämförelser mellan olika medias nyhetsrapportering i vissa specificerade avseenden och, i den mån detta är möjligt, mellan nyhetsrapporteringen i olika media och deras på annat sätt dokumenterade inställning till parterna.¹¹ Jag skall inte här gå in på de förutsättningar denna metod är baserad på, men man kan ju fråga vad metoden mäter om vi har allmän vänstervridning (eller högeravridning) i massmedia i ett land. Vidare gäller också i detta fall att man måste ange vari jämförelserna består och hur de utförs, om man skall få något exakt grepp om vad den indirekta metoden går ut på.

⁷ Jfr Hadenius och Weibull (1970).

⁸ Jfr Westerståhl (1972), sid. 86 ff.

⁹ Westerståhl (1972), sid. 94; "Folkpartiet har alltså fått stort utrymme i SR men i icke oväsentlig grad fått tala om annat än vad man helst velat tala om."

¹⁰ Westerståhl (1972), sid. 11 ff.

¹¹ Westerståhl (1972), sid. 11 .

I själva verket kan man få fram en rad varianter av den indirekta metoden genom att jämföra massmedia med varandra i olika avseenden, t.ex. följande¹²:

(M 4) Man räknar och jämför antalet för de berörda parterna positiva eller negativa sidor (händelsetyper, handlingar, m.m.) som nämns i presentationen, diskussionen eller analysen av parterna och deras insatser på olika områden. (M 5) Man räknar och jämför antalet positivt eller negativt värdeladdade ord och uttryck, som förekommer i presentationen (diskussionen eller analysen) av de olika parterna och deras insatser på olika områden.

Det är viktigt att skilja mellan (M 4) och (M 5), eftersom dessa metoder inte alls behöver ge samma utslag. Man kan ju, som jag tidigare påpekat, referera till för berörda parter positiva och negativa händelser utan att använda värdeladdade ord.

Ingen av metoderna (M 4) och (M 5) är oproblematiske. Det är t.ex. inte alltid så lätt att avgöra vilka som är parterna i en konflikt och vad som är positivt respektive negativt för dessa parter; det beror bl.a. på hur de aktuella händelserna och handlingarna beskrivs. Emotiv mening är inte heller något väldefinierat begrepp, och ord kan ha olika värdeladdning för olika grupper med delvis olika språkbruk. I båda fallen gäller förmodligen att Westerstahl förutsätter att lyssnarna (respektive TV-tittarna) i fråga om värderingar, perspektiv och språkbruk är mera homogena än vad de faktiskt är. Den amerikanska opinionen i fråga om t.ex. Vietnamkriget är ju mycket splittrad; det är inte självklart att rapporter om en lyckad taktisk manöver och god stridsmoral av alla amerikaner uppfattas som positivt för USA.

De två metoderna ovan skall inte förväxlas med följande metod, som användes vid Westerstahls undersökning av FN-aktionen i Katanga 1961:¹³

(M 6) Man (a) identifierar och klassificerar olika typer av meddelanden i det aktuella nyhetsbyråmaterialet, (b) beräknar deras förekomst och frekvens i detta material, (c) undersöker förekomst och frekvens av dessa nyhetsmeddelanden i olika typer av tidningsinnehåll, och (d) jämför resultatet av (b) och (c). Med "olika typer av tidningsinnehåll" avses

i detta sammanhang kategorier av typen rubriker, förstasidor, samtliga tidningssidor, osv. Man jämför alltså på detta sätt fördelningen av nyhetsmeddelanden från Reuter, AP, UPI osv för att se hur dessa meddelanden har utnyttjats och redigerats.¹⁴

Med hjälp av denna metod kan man bl.a. undersöka om det föreligger balans mellan urvalet av nyhetsmeddelanden med negativ tendens (dvs. som ger en ogynnsam bild av en berörd part och dess insatser) och övriga nyhetsmeddelanden, och den används bl.a. för detta syfte av Westerstahl i Katanga-undersökningen¹⁵. Syftet med metoden är att försöka beskriva systematiska tendenser i urval och redigering av nyhetstelegram i ett stort material, inte att jämföra enskilda program eller artiklar.¹⁶ (M 6) förefaller närmast besläktad med (M 2) och (M 3), fast utgångsmaterialet — kontrollmaterialet — är olika och det tekniska förfarandet delvis blir annorlunda.

När balansbegreppen och mätmetoderna beskrivits någorlunda klart, kommer nästa problem: att korrelera de olika metoderna och begreppen. Det är för övrigt inte självklart, att var och en av dessa sex metoder mäter något av de i föregående avsnitt diskuterade balansbegreppen. Det är i och för sig fullt tänkbart att två metoder mäter samma begrepp, att någon metod inte mäter något av dessa begrepp och att något begrepp inte mäts med hjälp av någon av dessa metoder. Genom att beskriva begreppen och metoderna någorlunda tydligt har jag emellertid försökt underlätta en sådan korrelation, och jag tror inte jag behöver vara särskilt utförlig på denna punkt.

De fyra första begreppen kan sålunda mätas med (M 1), och det kvalitativa balansbegreppet kan — med vissa reservationer som jag inte går in på här — mätas med (M 2), (M 3) och (M 6). Distinktionen mellan metoderna (M 4) och (M 5) är slutligen på ett ganska uppenbart sätt kopplad till distinktionen mellan de olika normativa balansgrepp jag diskuterade i föregående avsnitt.

5. Olika slag av nyhetsförmedling

Genom de båda föregående avsnitten har jag

¹² Westerstahl (1972), sid. 2 f., sid. 6.

¹³ Westerstahl (1972), sid. 72. Jfr även sid. 132, 134.

¹⁴ Jfr Westerstahl (1972), spec. sid. 38, tabell 1.

¹⁵ Se Westerstahl (1972), sid. 97, tabell 13.

¹⁶ Jfr Kaask (1967).

försökt skapa någon sorts klarhet i frågan om vad de olika balanskraven innebär och hur man skall bära sig åt för att fastställa om och i vilken utsträckning de är uppfyllda. Men detta räcker inte. Det är fullt möjligt att de olika balanskraven inte har samma tillämpningsområde. Det är alltså viktigt att ta ställning till vilket tillämpningsområde ett bestämt krav har, innan man med utgångspunkt från empiriska undersökningar om det ena eller andra balanskravet i ett visst fall är uppfyllt drar några slutsatser om den undersökta nyhetsförmedlingen är objektiv eller inte.

Jag skall här göra en rad distinktioner som inte förekommer (i varje fall inte explicit) i Westerståhls undersökningar. Dessa distinktioner mellan olika slag av nyhetsförmedling förefaller vara av fundamental betydelse på detta område. Det är givetvis också av stor vikt att i detta sammanhang beakta skillnaden mellan den ställning som Sveriges Radio har och den ställning som en enskild tidning har. Jag återkommer till detta. Först skall jag emellertid med hjälp av två olika indelningsgrunder skilja mellan några olika typer av nyhetsförmedling. Jag utgår därvid från sattschemat "X är objektiv nyhetsförmedling". Problemet gäller: Vad får eller kan man sätta in på X:s plats i detta schema?

Intresserar man sig för verksamheten vid Sveriges Radio/TV, är det rimligt att man skiljer mellan bl.a. följande huvudtyper av värdeområden för X:

- (1) Ett inslag i ett enskilt program, t.ex. TV-nytt, Aktuellt eller Rapport
- (2) ett enskilt program, t.ex. Bo Bjelvenstams Berlinprogram "Den döende staden"
- (3) en serie av program om ett visst tema, t.ex. "Från socialism till ökad jämlikhet"
- (4) programutbudet under en viss tidsperiod, t.ex. under en valrörelse.

Motsvarande distinktioner kan naturligtvis göras, om man sysslar med nyhetsförmedling i pressen. Man får då byta ut "program" mot "artikel" i formuleringarna (1)–(4) ovan.

När jag här talar om program eller artiklar eller inslag i program eller artiklar, tänker jag på de mer eller mindre sammanhängande system av påståenden som görs, däremot inte på de diagram eller bilder som kan användas för att illustrera vad författaren (journalisten, programproducenten) påstår. Det är vidare viktigt att observera att distinktionerna mellan (1)–(4) korsas av en rad andra. Man kan ju t.ex.

fråga vad programmen eller artiklarna handlar om. Det är uppenbart för den som studerar en veckas program i Sveriges Radio/TV, att de program som sänds har väldigt skiftande karaktär, och detsamma gäller naturligtvis artiklarna i en dagstidning.

Vi har här en ny indelningsgrund, där program eller artiklar klassificeras efter innehåll. Man kan t.ex. fråga, om de gäller

- (A) Sakfrågor (hur något faktiskt förhåller sig)
- (B) Värdefrågor (vad som är bra eller dåligt)
- (C) Normativa frågor (vad som bör göras)
- (D) Debattöversikter i (A), (B) eller (C)

Fler distinktioner kan göras, om man skiljer mellan olika typer av sakfrågor, värdefrågor, debattöversikter. När det gäller sakfrågor, kan man t.ex. skilja mellan (program om) matematisk gruppteori, resursfördelningsmodeller i nationalekonomi, kriget i Vietnam, valkampanjen i USA, situationen i Sudan osv., men jag behöver inte gå in på detaljer här.¹⁷

Distinktionen mellan sakfrågor, värdefrågor och normativa frågor (som i och för sig är förtjänt av en mycket utförligare behandling än vad jag givit den här) korsas av distinktionen mellan kontroversiella och okontroversiella frågor. Om nyhetsförmedlingen (artiklar, program) är kontroversiell, är det viktigt att specificera vad det är som är kontroversiellt i det aktuella fallet. Är det t.ex. teserna? Eller är det de metoder som använts vid bevisandet av teserna? Eller är det de semantiska, ideologiska, ontologiska, normativa eller empiriska förutsättningar som gjorts vid tillämpningen av metoderna?

Det förefaller ligga nära till hands att anta, att kravet på balans kan och bör ges olika utformning, beroende på vad som är kontroversiellt i det aktuella fallet. Om det kontroversiella sålunda är förutsättningarna, är det rimligt att kräva att man (a) explicit formulerar förutsättningarna, (b) relaterar det man säger till dessa förutsättningar, (c) redogör för alternativa förutsättningar, och (d) anger vilka konklusioner tillämpandet av dem leder till. På motsvarande sätt gäller att om det kontroversiella är metoderna, så bör man (a) redovisa vilka metoder man utnyttjat, (b) relatera det man säger till dessa metoder, (c) redogöra för alternativa metoder, och (d) ange vilka konklusioner tillämpandet av dem leder till.

¹⁷ Jfr den utförligare framställningen i Hermerén (1973 b), där också distinktionerna mellan sakfrågor, värdefrågor osv., diskuteras mer ingående.

Jag skall här inte gå in på de urvalsproblem som kan uppstå i detta sammanhang. Inte heller skall jag närmare diskutera vilket av de sju tidigare diskuterade balanskraven som blir relevant, om nyhetsförmedlingen är kontroversiell på det ena eller andra sättet. Det förefaller t.ex. uppenbart att de normativa och kvantitativa balanskraven blir irrelevanta i detta sammanhang. Jag får också förbigå en diskussion av de olika typer av gränfall man i praktiken finner en hel del exempel på.

I stället får jag här nöja mig med att påpeka att man genom att kombinera distinktionerna (1) — (4) med distinktionerna (A) — (D) på det sätt som framgår av figuren nedan får ett stort antal typer av nyhetsförmedling:

	(1)	(2)	(3)	(4)
(A)				
(B)				
(C)				
(D)				

Det är inte självklart att uttrycket "objektiv nyhetsförmedling" har samma innebörd i alla dessa olika fall. I fall (A1) förefaller varje form av kvantitativt eller normativt balansbegrepp helt irrelevant; i (B2) eller (B3) kan det vara rimligt med en viss typ av balans, dock inte nödvändigtvis kvantitativ; och i (D4) kan man däremot kanske argumentera för att vissa typer av kvantitativ balans är relevanta.

Det är i detta sammanhang också viktigt att betona den principiella skillnaden mellan journalister vid enskilda tidningar som Aftonbladet eller Svenska Dagbladet och Sveriges Radios medarbetare. Eftersom SR och SvD har helt olika ställning (det ena är ett monopolföretag, det andra är det inte), kan det vara rimligt att kräva att vissa rättvisekrav — och alltså vissa balanskrav — är uppfyllda av SR, fast det vore absurt att ställa motsvarande krav på en enskild tidning. Detta gäller t.ex. kraven på kvantitativ balans.

Om två nyhetsbyråer lämnar motstridiga uppgifter, publiceras inte sällan båda uppgif-

terna. Men detta sker knappast för att de båda uppgifterna skall "balansera" varandra utan för att markera, att källmaterialet är oklart och att man därför inte kan dra några säkra slutsatser på basis av de uppgifter som erhållits. Termen "balans" antyder på ett lite förrädiskt sätt, att man bör väga uppgifterna emot varandra och att sanningen ligger mitt emellan dem. Men det behöver den ju inte alls göra. Den kan i och för sig ligga var som helst mellan de båda uppgifterna eller vara identisk med någon av dem eller vara helt skild från båda (om de inte är kontradiktoriskt motsatta).

Westerståhl har ju inte gjort några distinktioner av det slag jag skisserat här utan antagit, att begreppet balans (som han inte heller närmare analyserat) ingått som en väsentlig komponent i alla fall av nyhetsförmedling. Jag har i föregående kapitel skilt mellan olika balansbegrepp och gjort motsvarande distinktioner mellan olika balanskrav och försökt visa att vissa av dessa krav bara är tillämpliga i vissa fall.

6. Vad menas med "objektiv" nyhetsförmedling?

En nyckelfråga i detta sammanhang är givetvis vad man menar med att påstå (eller förneka) att nyhetsförmedlingen är objektiv. Tyvärr är frågan lättare att ställa än att besvara. Dels kan "objektivitet" i och för sig tolkas på många sätt, dels beror svaret på vilken typ av nyhetsförmedling man har i tankarna. Jag skall utveckla detta vidare i detta avsnitt och också argumentera för en viss bestämd tolkning av "objektivitet". Min kritik av Westerståhl är emellertid även förenlig med andra tolkningar av denna term.

Till att börja med skall jag göra en kort, allmän kommentar till definitioner av "objektiv" och "objektivitet" och diskutera vad som avgör valet mellan olika tänkbara definitioner av dessa ord. Termen "objektiv" är vag och mångtydig, och den kan (som jag försökt visa i andra sammanhang¹⁸) preciseras i många olika riktningar. Detsamma gäller kriterier på objektivitet och operationaliseringar av de begrepp som ingår i de föreslagna definitionerna eller kriterierna. Valet mellan dessa preciseringsmöjligheter bestäms bl.a. av skilda slag av lämplighetsöverbäganden, och här kan (och

¹⁸ Hermerén (1972 b), kap. 5. — Jfr även Bergström (1972).

bör) ett värderande moment komma in och påverka ställningstagandet.

Menar man alltså, som Westerståhl gör — och på denna punkt delar jag helt hans åsikt — att det är önskvärt att nyhetsförmedlingen är objektiv, så kommer specificeringen av kriterierna på objektivitet att ange vilka egenskaper det är önskvärt att program och artiklar har. Att fastställa och precisera sådana kriterier blir därför i sista hand ett normativt problem. Detta betyder inte, att fältet lämnas fritt för godtyckligt, subjektivt spekulerande. Man kan och bör argumentera rationellt i moraliska och politiska frågor, och Westerståhls egen argumentering för att objektivitet är önskvärd är ett utmärkt exempel på detta.

Det är viktigt att observera preciseringsproblematikens normativa sida, men det är också viktigt att observera att värderingarnas spelrum begränsas av flera omständigheter. För det första är det ju så, att den ram av preciseringsmöjligheter inom vilken man kan röra sig åtminstone i grova drag är bestämd av hur de aktuella termerna "objektivitet", "saklighet", "opartiskhet" osv. används i vardagsspråket, i forskningen, i radiolagen, i radionämndens utlåtanden osv. Den ena eller andra gruppens språkbruk är något som i princip kan fastställas genom empiriska undersökningar. Även om man kan räkna upp ett stort antal möjliga tolkningar av "objektivitet", är det rimligt att förmoda att detta antal kraftigt reduceras om man noga specificerar kontext och situation.

För det andra är det ju inte så att alla typer av lämplighetsöverväganden involverar värderande ställningstaganden. Givet att man är överens om att *X* bör eftersträvas, kan man konstatera att utförandet av *Y* leder till *X*. Ett sådant konstaterande av att om *Y* utförs, så inträffar (sannolikt) *X* är antingen sant eller falskt och uttrycker ingen värdering. Ett värderande ställningstagande kommer däremot in i bilden, om det finns en rad olika medel som alla leder till samma mål och man rekommenderar ett av dessa medel för den som vill uppnå det aktuella målet. ("Om Du vill uppnå *X*, så bör Du utföra *Y*"). Men också i detta fallet kan (och bör) man argumentera rationellt för sina påståenden; något subjektivt godtycke behöver det inte alls vara frågan om.

Jag skall här öppet redovisa vilka förutsättningar min diskussion av Westerståhl bygger på, eftersom jag är angelägen om att göra ho-

nom rättvisa. Det är att nyhetsförmedling liksom undervisning och forskning primärt syftar till att meddela informationer om vad som hänt och varför det hänt. I samtliga dessa fall är det viktigt att informationerna är sakligt korrekta och ger en riktig bild (dvs. en bild som inte är missvisande och partisk) av vad som hänt. Jag anser alltså att man i alla dessa tre fall kan tillämpa kraven på sanning och objektivitet, och jag ser ingen anledning att a priori anta att termerna "sanning" och "objektivitet" skulle ha olika innebörd i de tre fallen.

När det gäller "objektivitet" utgår jag alltså från att detta ord, även när det gäller nyhetsförmedling, kan definieras på det sätt som jag gjort i kapitel 5 i min bok *Värdering och objektivitet*. Jag definierar där "*X* är en objektiv framställning" som "*X* är saklig, icke missvisande och opartisk". Nyckeltermerna i denna definition preciseras i två omgångar, först i omedelbar anslutning till själva definitionen och sedan i kapitlet om kriterier på objektivitet.¹⁹ Jag skall emellertid inte upprepa vad som sägs där.

En hel del av min kritik i det följande kommer att gå ut på (a) att några av de kvantitativa metoder Westerståhl använder för att mäta om vissa program varit objektiva inte mäter objektivitet i den här definierade bemärkelsen och (b) att om man skall mäta objektivitet i denna bemärkelse, måste man använda metoder som Westerståhl inte utnyttjar. Den som vill försvara Westerståhl mot *båda* dessa invändningar kan emellertid nu argumentera på följande sätt: "objektivitet" betyder något helt annat när man talar om nyhetsförmedling än när man talar om historiska framställningar. Vill man försvara Westerståhl mot den första av dessa invändningar kan man säga, att det av mig definierade objektivitetsbegreppet ingår som en väsentlig komponent i innebörden av "objektiv nyhetsförmedling" men att denna innebörd dessutom innehåller några andra faktorer *X* och *Y* och att det är förekomsten av dessa faktorer som Westerståhls av mig kritiserade metoder mäter. Men det bör observeras, att hans metoder i så fall inte mäter de andra komponenterna i detta begrepp.

Jag skall återkomma till denna punkt när kritiken framförts och exemplifierats. Jag vill

¹⁹ Hermerén (1972 b), sid. 95–97 och kap. 7, spec. sid. 139–15.

här endast göra några påpekanden av mer allmän karaktär. För det första är min objektivitetsdefinition inte godtycklig; jag har argumenterat utförligt för den i *Värdering och objektivitet* och hänvisat till evidens av flera olika slag, bl.a. lexikografisk. Vidare förefaller det fruktbart att betona vissa likheter mellan historiker och nyhetsreporter: båda använder samma metoder som en detektiv när han försöker rekonstruera ett brott i det förflutna. De har ett visst material (indicier av olika slag) till sitt förfogande, och skall med utgångspunkt från detta ta reda på vem som gjort vad och varför. Skillnaden är att nyhetsreportern har så mycket kortare tid på sig än historikern, men detta är knappast någon principiell skillnad.

7. Balans, objektivitet och rättvisa

Kravet på balans utformas hos Westerståhl på många olika sätt, som jag tidigare antytt. Eftersom dessa olika varianter inte har mycket med varandra att göra, borde man inte tala om balanskravet (i bestämd form singularis) utan i stället om balanskraven och specificera vilket balanskrav man avser.

Med utgångspunkt från distinktionerna i avsnitt 3 mellan olika begrepp balans kan man nu skilja mellan åtminstone följande balanskrav:

(K1) *Kravet på absolut (kvantitativ) balans₁*. Detta är uppfyllt, om och endast om de berörda parterna själva får framträda lika lång tid eller på lika stort utrymme i massmedia.

(K2) *Kravet på absolut (kvantitativ) balans₂*. Detta krav är uppfyllt, om och endast om lika lång tid eller lika stort utrymme ägnas åt nyheter om de olika berörda parterna i massmedia.

(K3) *Kravet på relativ (kvantitativ) balans₁*. Detta krav är uppfyllt, om och endast om den tid eller det utrymme parterna får framträda själva på i massmedia står i en bestämd (lika för alla) relation till parternas medlemsantal, röster, insatser el. dyl.

(K4) *Kravet på relativ (kvantitativ) balans₂*. Detta krav är uppfyllt, om och endast om det utrymme nyheter om parterna ägnas i massmedia står i en bestämd (lika för alla) relation till parternas medlemsantal, röster, insatser el. dyl.

(K5) *Det kvalitativa balanskravet*. Detta krav är uppfyllt, om och endast om massmedia

behandlar alla berörda parter i den aktuella konflikten på samma sätt.

(K6) *Kravet på normativ balans₁*. Detta krav är uppfyllt om och endast om det i massmedia råder balans mellan positiva och negativa sidor i framställningar av var och en av de inblandade parterna.

(K7) *Kravet på normativ balans₂*. Detta krav är uppfyllt om och endast om det i massmedia råder balans mellan positivt och negativt värdeleddade ord i framställningar av var och en av de inblandade parterna.

Jag har tidigare försökt visa, att de motsvarande sju balansbegreppen är oavhängiga av varandra. Vilket som helst av dessa krav kan följaktligen vara uppfyllt utan att något annat av de andra behöver vara det. Därför är det viktigt att skilja dem åt. Jag skall nu undersöka vad dessa krav har med objektivitet att göra.

Den tes jag skulle vilja uppställa i detta sammanhang är denna: inget av dessa krav har något uppenbart samband med kravet på objektivitet. De fyra första är olika typer av rättvisekrav. Man kan argumentera för att det är *orättvist* att t.ex. inte alla parter i en konflikt får chans att framföra sina synpunkter, eller att det är *orättvist* att inte alla parter får lika lång tid till sitt förfogande. Men detta har ju inte ett dugg med objektivitet i den tidigare definierade betydelsen att göra. Kraven (1) och (3) är därför varken tillräckliga eller nödvändiga villkor för att en framställning eller ett program skall vara objektivt i någon rimlig betydelse.

Detsamma gäller kravet att media bör ägna lika lång tid eller lika mycket utrymme åt alla parter. Även detta är ett rättvisekrav, fast detta kanske är mera tveksamt. Westerståhl påpekar själv, att parterna kan producera olika mycket information, vara berörda av händelseförloppet i skiftande utsträckning, göra insatser av varierande omfattning, osv.²⁰ Man kan ju också argumentera för att det är rättvist att *X* skall ägnas större uppmärksamhet än *Y*, om *X* har utträttat mer än *Y*. (Annorlunda uttryckt: om *X* utträttat mer än *Y*, är det *orättvist* att *X* och *Y* skall behandlas lika.)

Hur som helst är det viktigt att se, att ingenting hindrar, att detta krav att parterna skall ägnas lika lång tid eller lika mycket utrymme kan vara uppfyllt, men att det som sägs om den ena parten är sakligt korrekt och

²⁰ Westerståhl (1972).

det som sägs om den andra är tendentiöst och missvisande. En framställning av X , Y och Z kan alltså vara objektiv, även om inte X , Y och Z ägnas lika stort utrymme. Och en framställning som ägnar lika stort utrymme åt X , Y och Z kan mycket väl brista i objektivitet. Kraven (2) och (4) är därför varken tillräckliga eller nödvändiga för att en framställning eller ett program skall vara objektivt.

Kraven (6) och (7) har enligt min mening varken med rättvisa eller objektivitet att göra; de kan saklöst utgå. (Kan det finnas några objektiva framställningar av Hitlers insatser, om normativ balans är ett nödvändigt villkor för objektivitet?) Det femte kravet har inte heller — som det står — något uppenbart samband med objektivitet. För kravet (5) är ju uppfyllt om massmedia förvränger samtliga parter åsikter ungefär lika mycket. I en sådan situation förefaller det absurt att säga att nyhetsförmedlingen är objektiv. Om däremot detta krav ges den utformningen att ingen parts åsikter skall framställas på ett missvisande och tendentiöst sätt, så är det uppenbart att kravet är relevant och har med objektivitet att göra.

Men tolkas kravet på detta sätt, förefaller det lite egendomligt att kalla det ett balanskrav. Vad är det som balanseras mot vad? Kravet kan formuleras om på följande sätt:

(K5) Detta krav är uppfyllt, om och endast om massmedia ger en riktig (sakligt korrekt och icke missvisande) bild av samtliga berörda parter eller riktningars åsikter och handlingar.

Innebörden i detta krav kan preciseras vidare på olika sätt som jag inte behöver gå in på här.²¹

Den som vill försvara Westerståhls sammankoppling av kraven på objektivitet och balans (i den meningen att man även i sakfrågor skall höra alla parter) skulle kanske kunna resonera ungefär så här:

- (1) Det är i allmänhet svårt att veta vad som är sant även beträffande sakfrågor
- (2) Chansen att en person eller part sitter inne med hela sanningen i en sakfråga är ganska liten
- (3) Chansen att nå fram till sanningen i sakfrågor ökar, om vi låter olika personer eller parter komma till tals.

Försvaret går alltså ut på att om man tillfredsställer vad jag i första hand skulle vara

böjd att betrakta som rättvisekrav, så tillfredsställs också kraven på objektivitet.

Det är väl tveksamt, om detta resonemang är riktigt. Men även om det vore rimligt att argumentera på detta sätt, kvarstår likväl huvudpoängen i invändningen. Den innebär, att det inte finns något generellt samband mellan begreppen balans och objektivitet när det gäller sakfrågor: att framställningen är balanserad i den av Westerståhl angivna meningen är varken ett tillräckligt eller nödvändigt villkor för objektivitet i någon intressant bemärkelse. Och om de mätmetoder han använt skall vara relevanta, måste det finnas ett sådant generellt samband.

Westerståhls generella analyschema måste därför modifieras. Att det inte finns ett generellt samband av detta slag är emellertid fullkomligt förenligt med vad som sägs i satserna (1), (2) och (3) och att det är rimligt att man skaffar sig informationer från många olika håll även då man skall ta ställning till om en sakuppgift är korrekt.

8. Balans och opartiskhet

Hur förhåller sig begreppen balans och opartiskhet till varandra? Låt oss anta att X är en framställning, ett program eller en artikel, som handlar om A och B , där A och B är värderingar i konflikt med varandra eller parter, som är involverade i en intressekonflikt. Anta vidare att "opartiskhet" används i följande mycket allmänna betydelse: " X , som handlar om eller involverar A och B , är opartisk" betyder detsamma som " X gynnar inte A på bekostnad av B eller B på bekostnad av A ". I så fall förefaller det rimligt att säga att en del av Westerståhls balansbegrepp kan betraktas som preciseringar av detta allmänna opartiskhetsbegrepp.

Jag har försökt visa att "objektivitet" inte kan definieras enbart i termer av "opartiskhet" i den här angivna betydelsen.²² På denna punkt tror jag, att Jörgen Westerståhl och jag är helt överens. Inte heller han identifierar begreppen objektivitet och opartiskhet (eller balans). Opartiskhet är enligt hans analyschema en nödvändig men inte tillräcklig betingelse för objektivitet. Min kritik i föregående avsnitt går emellertid ut på att vissa av hans balanskrav eller balansbegrepp inte ens är nödvändiga betingelser för objektivitet.

²¹ Se t. ex. Hermerén (1972 b), sid. 94 ff. och 144 ff.

²² Hermerén (1972 b), sid. 98.

Jag har visserligen själv med begreppet opartiskhet som en komponent i min definition av begreppet objektivitet.²³ Men det är inte bara så, att Westerståhl preciserar "opartisk" på ett annat sätt än jag. Det finns också en viktig skillnad mellan mitt och Jörgen Westerståhls sätt att koppla ihop begreppen opartiskhet och objektivitet, som jag nu vill rikta uppmärksamheten på. Det framgår nämligen av objektivitetskriterierna i kapitel 7 i min bok, att jag relaterat begreppen partisk och missvisande på ett ganska speciellt sätt.

Det avgörande i det här sammanhanget är inte om den aktuella framställningen råkar gynna, eller är skriven i avsikt att gynna, en part på bekostnad av en annan. Det viktiga är om den gynnar den ena parten på bekostnad av den andra på ett ojuste sätt. Man kan mycket väl tänka sig att den ena parten baserar sina krav eller åsikter på påståenden om fakta som är helt felaktiga, och en undersökning som påvisar detta gynnar i ett sådant fall automatiskt den andra parten. Men det vore absurt att säga att den av *detta* skäl brister i objektivitet. Den aktuella undersökningen kan naturligtvis vara objektiv ändå.

Det semantiska kriterium jag förespråkar i kap 7 i *Värdering och objektivitet* innebär ju, att det måste var så att den aktuella framställningen har vissa brister, och att undersökningen *med dessa brister* (dvs. därför att den har dessa brister) favoriserar den ena parten på bekostnad av den andra. Om detta är riktigt eller rimligt, är det viktigt att hålla isär mitt opartiskhetsbegrepp och Westerståhls. Min kritik av Westerståhls krav på kvantitativ eller normativ balans i t.ex. sakfrågor blir därför inte någon bumerang som träffar mitt eget krav på opartiskhet.

9. Konklusioner

Den kritik som framförts här innebär, att Westerståhl inte skiljer mellan olika balansbegrepp och olika typer av nyhetsförmedling och att en del av de metoder Westerståhl använder är irrelevanta och inte mäter objektivitet. Om man skall avgöra om en framställning (ett program eller ett läromedelspaket) är objektivt, bör man ta reda på om framställningen t.ex. är missvisande och partisk. För att göra detta måste man i många fall använda samma typ av metoder som historiker och samhällsvetare tillämpar då de försöker rekonstruera vad som hänt i det förflutna och varför det inträffade.

Men några sådana metoder använder inte Westerståhl.

För att undvika missförstånd är jag emellertid angelägen om att påpeka att min kritik här inte får ses som ett led i någon kampanj mot empirisk forskning, vilket är något som jag har stor respekt för. Och även om jag nu har rätt i att en del av de metoder Westerståhl använder inte mäter objektivitet i någon vanlig bemärkelse utan snarast om vissa rättvisekrav är tillgodosedda, så innebär ju inte detta att jag anser (a) att dessa rättvisekrav är oviktiga vid diskussion av nyhetsförmedling, (b) att det är något fel på Westerståhls metoder att mäta om dessa krav är tillgodosedda eller (c) att det är oviktigt att försöka ta reda på om kraven är tillgodosedda.

Men om man nu är intresserad av att mäta objektivitet, hur skall man då bära sig åt? Vilket är alltså alternativet till Westerståhls undersökningar? Det beror på flera omständigheter, bl.a. vilken typ av nyhetsförmedling det är frågan om, vilken typ av program det är frågan om (sakfråga, värdefråga eller debattöversikt) och — om programmet eller artikeln t.ex. gäller en sakfråga — vilken typ av sakfråga det gäller. Är syftet med programmet att klarlägga vilken image folkpartiet velat ge av sig självt inför ett visst val, eller gäller det att ta reda på vilken politik folkpartiet faktiskt fört? I båda fallen får man använda vanliga vetenskapliga (historiska och samhällsvetenskapliga) metoder.

Detta är en mycket mera arbets- och kostnadskrävande typ av undersökning än de Westerståhl gjort. Han nämner visserligen sanningsskravet på flera ställen i sina empiriska undersökningar men skjuter det åt sidan med motiveringar av något olika slag.²⁴ Det är svårt att undersöka om det är uppfyllt i t.ex. olika program om bakgrunden till kriget i Vietnam. Men det gör inte sanningsskravet oviktigt. Inte heller är det någon invändning mot åsikten att objektivitet är möjlig och önskvärd. Slutsatsen blir i stället att det i vissa fall är svårt att avgöra om nyhetsförmedlingen är objektiv. Härefter skiljer sig journalistens, de-

²³ Hermerén (1972 b), sid. 94.

²⁴ Beträffande Westerståhls motivering för detta se Westerståhl (1972), sid. 13 f. och sid. 82 f. Jfr även Westerståhl (1972), sid. 152 f. Westerståhl påpekar själv i Vietnamundersökningen (1972), sid. 56, att källkritiska undersökningar vore motiverade. Han har emellertid inte gjort några sådana i sin bok.

tektivens och historikernas verksamhet inte på något avgörande sätt från varandra.

Jag har här i första hand koncentrerat mig på problem som hänger samman med kraven på balans och dessa kravs relation till begreppet objektivitet. Däremot har jag inte tagit upp en rad andra problem som aktualiserades av Westerståhls undersökning, t.ex. svårigheterna att i alla situationer på ett oproblematiskt sätt avgöra vilka parterna är i en konflikt. Skälet är att detta problem diskuterats ganska utförligt och illustreras med många exempel av Ulf Himmelstrand i hans

skrift *Objektivitet i nyhetsförmedlingen* (Stockholm 1972).²⁵ Han pläderar där för vad han kallar mångfacetterad nyhetsförmedling, vilket bland annat går ut på att man skall försöka identifiera så många parter i en konflikt som möjligt genom att se konflikten ur olika perspektiv.

²⁵ Svårigheten att avgöra vilka parterna i en konflikt är betonas också av Andrén (1972) och i en artikel i DN 3/9 1972, som jag fick kännedom om först efter det att denna uppsats skrivits.

Litteratur

- Andrén, Gunnar m. fl. (1972), "Från objektivitet till ökad genomsnittlighet", *Häftet för kritiska studier*, 5, 6-7, 1972, sid. 6-30.
- Bergström, Lars (1972), *Objektivitet*, Stockholm; Prisma, 1972.
- Hadenius, Stig och Weibull, Lennart (1970), *Press, Radio, TV*, Göteborg; Akademiförlaget, 1970.
- Hermerén, Göran (1972 a), *Objektivitet och balans*, Umeå, 1972, stencil.
- (1972 b), *Värdering och objektivitet*, Lund; Studentlitteratur, 1972.
- (1973 a), "Objektivitet och sociala förhållanden", *Sociologisk forskning*, 2, 1973.
- (1973 b), *Objektivitet och kvantitativa metoder*, Umeå, 1973 (manuskript).

- Himmelstrand, Ulf (1972), *Objektivitet i nyhetsförmedlingen*, Stockholm; Utrikespolitiska institutet (Världspolitikens dagsfrågor, nr 4), 1972.
- Kask, Peeter-Jaan (1967), *Mr Gates och urvalet av utrikestelegram*, Stockholm; Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, 1967.
- Westerståhl, Jörgen (1969), "Objektivitet — något som kan mätas", *Sveriges Radios Årsbok*, Stockholm, 1969.
- (1971), "Synpunkter på objektivitetskravets tillämpning i läroböcker", *SOU* 1971; 91.
- (1972), *Objektiv nyhetsförmedling*, Göteborg; Akademiförlaget, 1972.

Swedish impressions of America: The perils of engagement

BY JOSEPH B. BOARD
Union College, Schenectady

"A people is a mirror in which each traveller contemplates his own image."

(André Maurois)

Practically from the moment that the United States proclaimed its independence, almost before the echoes of the bells in Philadelphia had faded, the temptation to write about the new country was to prove irresistible to European visitors. In time, the rich profusion of their commentaries was to produce what now amounts almost to a distinctive *genre* in the literature of social analysis. Not all of the output has been exactly memorable, but the best of it — from the likes of Tocqueville, Bryce, or Laski — has given Americans the kind of incisive examination that perhaps can come only from the relatively detached perspective of an outside observer.

During the nineteenth century, at a time when American society was still a relatively simple one that had not yet emerged from a self-imposed rustic isolation, there was never any complete unanimity in their observations of the American Image, but there were at least a set of common themes that, depending on the predilections of the observer, reflected either admiration or odium. There were some who saw America as the land of the future, an experimental laboratory in which to test the novelties of popular democracy, as the spiritual home of subjective equality, and relentless activity. There were others, however, who perceived instead the triumphant procession of conformity, vulgarity, naivete, commercialism, mediocrity and public venality. The best observers were almost invariably those who could transcend their own preferences and arrive at the realization that America was really a kind of unstable compound in which both the admirable and the odious qualities were mixed, in proportions that were far from being either certain or constant.

What had been largely an academic exercise in the nineteenth century was transformed, for

Europeans, into more direct and immediate concerns in the twentieth century when the United States increasingly began to extend outwards the enormous energies that had hitherto been confined largely to its own internal development. It is a little surprising that, just as America became a more active force in world affairs, it should be the more sanguine view of America that should prevail, at least for the first half of the twentieth century. The ferment of reform, the romantic myth of the Promised Land that lured the immigrants, the idealism of Woodrow Wilson and the humanitarian compassion of Franklin Roosevelt were, however, a combination sufficiently potent to smother the scent of corruption in the twenties that was followed by the breakdown of the economy and the debilitating poverty of the Depression years. The inclination towards the optimistic view of America may have existed in part because the political experience of a Europe battered by economic crisis, violence, and dark Fascist shadows was scarcely more edifying. But the high point of American prestige was reached with the American entry into World War II, and in its immediate aftermath when the United States was widely thought to be the saviour of civilization.

By the early 1950's, the glow was already beginning to fade. The presence of McCarthyism and the obsessive anti-Communism that made it possible were bound to appear less and less realistic after the death of Stalin, growing signs of polycentrism among the Communist nations, and the economic recovery of Western Europe.

But the real tarnish on the patina of the American Image was yet to come. As the 1960's opened, the United States was just emerging from the Eisenhower years, still

cloaked in its traditional innocence, confident in its purpose, the dominant power in what was thought to be a bi-polar world, and comfortably secure in its conventional wisdom. There was little to prepare its citizens for the rush of events that followed — the assassination of public figures, violence and decay in the cities, an increasingly senseless Asian war, a growing assertiveness of black frustration, and the emergence of a vigorous counter-culture that rejected many of the most deeply engrained social values. These and a whole flock of related developments produced at times a climate of doubt and despair in America itself, and it should occasion no surprise that they should be duly reflected in the steadily growing number of European observers who returned from visits to the United States with a profoundly pessimistic interpretation of American society and politics. There were few, if any, Western European countries where this negative view was not in some evidence, but nowhere did it gain such a hold on the imagination of writers, journalists, and intellectuals as it did in Sweden. With but a few notable exceptions, the attitudes that came to dominate published opinion in Sweden ranged the scale from the mild criticism to downright hostility, to a degree that permits us, without fear of exaggeration, to characterize the prevailing spirit as one of anti-Americanism.

I do not use the expression "anti-American" either casually or maliciously but simply to denote a fact of life. Many of the specific lines of criticism represent no more than borrowings from the vast body of self-critical writings that is perhaps more common in America than in most countries, and they are in no way *ipso-facto* anti-American, either in effect or intent. There are degrees: one can be critical of specific American acts (e.g. Vietnam), or the régime (e.g. Nixon) or the political system as it actually operates, or the all too frequent disparity between principle and practice. But when the criticism is aimed at no less a target than the entirety of American culture, society, and values or when the views run in a uniformly negative vein, unalloyed with any attempt to concede that there might be something of positive worth in American ways, then it seems only fair to affix the proper label to the contents of the bottle.

Let there be no misunderstanding on this particular point. I am not blowing a clarion

call for "constructive criticism", for the role of a critic has never been to provide alternatives. And I am most certainly not indulging in a fatuous request for pro-Americanism; there is too much that is wrong with America, as with any country, to allow that kind of illusion. What I am maintaining is substantially the same point as Jean-François Revel makes when he argues that "certainly we cannot neutralize anti-Americanism by attempting to replace it with a pro-Americanism that is equally unsophisticated. There has been enough criticism of systematic anti-Communism, for example, for us to have learned that the hardest thing to cure is systematic *pro*-Communism. It is the very concept of any systematic 'pro' or 'con' position that is so harmful. In my opinion, it is not a matter of either approving or disapproving of American society, but of observing the antagonistic forces at work in that country. To approve or disapprove of a country as a whole is a very primitive way of looking at things."¹

The danger, then, of uncritical anti-Americanism is not that it is likely to produce an unfavourable image of America so much as an inaccurate and inadequate image, with only the most tenuous resemblance to reality. It is this trap into which a large number of Swedish observers have fallen, consciously or unconsciously, with the result that their labours have produced, not a picture of America but a caricature. While the books and articles that I shall use as examples from time to time are by no means the only ones about America written in Sweden during the past 10 years, they are reasonably representative of a fundamentally unhealthy intellectual milieu in which it has become unfashionable to adopt a dispassionate attitude toward America, and outright heretical even to suggest that there might be large parts of America about which something favourable could be said.

None of the books I have surveyed could qualify as really systematic analyses of American political and social life. Some of the books are diaries, others journalistic reportage; most of the writing is impressionistic rather than scholarly. Few of the books can be condemned as completely trivial and most of them ring with seriousness and sincerity. But the truth is that few of them are likely to be pulled down from the bookshelves and read

a decade from now for they add little to what has already been better and more completely expressed by others. Compared with the English and French books of a similar kind, they are often characterized by a tone of moral earnestness (that occasionally slides over into unctuousness), seldom relieved by any appreciation for the tragic and ironic elements in the human character, often homiletic in their impact. With few exceptions they are finely focussed on the negative, meretricious, or sensational sides of American life — on radicals of the Right and Left, slums, poverty, violence, unemployment, deteriorating cities, putative fascist tendencies, and above all else, on racism.²

One would have to be wilfully blind to deny the existence of these forces and phenomena in contemporary America. But the total effect is one of distortion, and of all peoples Swedes should be familiar with the hazards of selective misrepresentation, i.e. the sin-sex-suicide-socialism syndrome that has enjoyed among the ignorant of this world the kind of durability granted only to the most egregiously erroneous myths. One could, if one so wished, travel the length and breadth of Sweden, taking notice only of dissatisfaction (strikes, etc.), uncovering hidden pockets of poverty (e.g. *låginkomstutredningen*), interviewing only alienated groups (New Left) or highly placed industrialists, gypsies, and Croatian nationalists. One could eagerly read about "the new Totalitarians". One would return with much that was valuable and with some that was even true, but it would be valuable only if placed in its proper context, and it would be at best a partial truth, more harmful than helpful to anyone seriously interested in obtaining an accurate picture of Sweden.³

Having thus made clear my opinion that the prevailing Swedish view of America has been unusually shallow, distorted, and incomplete, let me continue by attempting to point out the major defects and some reasons why they have occurred. Although there is in fact a small army of objections that might be marshalled to support the general conclusion, my argument here can be confined to the scrutiny of one particularly pernicious fallacy that has pervaded the one-sided debate over America. I am referring to what might be called, for want of a better term, the monistic

fallacy — which arises from the inclination to endow the United States with an exaggerated unity, to reduce its almost unbelievably complex, diverse and decentralized nature (which often borders on anarchy) to the narrow confines of "the" America, to a kind of overgrown Grönköping. It is not just that the U.S.A. is a large, complex, and insular country: after all, the U.S.S.R. and China are, in their own ways, even larger, perhaps as complex, and certainly as insular. The crucial difference stems from a perceived complexity; more than these other Leviathans, the United States confronts us with overwhelmingly greater quantities and varieties of information about itself which we are left to digest as best we can. Indigenous students of America, including the most learned and the most radical, are notoriously unable to agree in their analyses of the American condition. For every opinion seemingly plausible on its face, one can find innumerable examples of directly contradictory opinions. This in itself should give pause to those who lurch bravely forward, bristling with certitude, confident that they have discovered the true nature of America, or the true meaning of American history. The truth is that there are many ways to look at America, through the eyes of Hubert Humphrey or Tom Hayden, of Roy Wilkins or Bobby Seale, of a worker in Gary or the celebrated little old lady from Dubuque. While none of them are completely erroneous, it is equally true that none have a monopoly on the truth. The lesson for any observer, whether internal or external, is that he take considerable care not to identify America exclusively with any one point of view.⁴

Not only has the bulk of Swedish writing succumbed to the oversimplifications of the monistic persuasion, the view has been one that has leaned heavily in the direction of an attempt to identify America with its admittedly unattractive backside. The title of Sven Öste's *Skuggor över USA* is suggestive, and in his foreword he explicitly acknowledges that his intention has not been to present a balance of positives and negatives.⁵ But surely, a country as large and dynamic as the United States must contain, at least occasionally, qualities of a more hopeful kind. One might, for example, take a long look at the seeming paradox of a broadly based anti-war movement that could flourish in a country as

authoritarian as America is often made out to be.⁶ Or one might consider the puzzling point that American Right-wing movements have been more often anarchistic than authoritarian, and that despite their nagging persistence, most of them have been resoundingly unsuccessful.⁷ Or one might, with a modicum of humility, try to determine the significance of the fact that the percentage of American blacks enrolled in universities compares favourably with the proportions of working-class children who go on to higher education in most European countries.

Or one might, with a modicum of humility, try to determine the significance of the fact that the percentage of American blacks enrolled in universities compares favourably with the proportions of working-class children who go on to higher education in most European countries.

There is perhaps no part of the American scene that has captured the attention of Swedes so forcefully as the condition of the black American. The concern is understandable, and some of the more scholarly studies have shed considerable light on the question.⁸ But too many of the reports in recent years have been completely dominated by accounts that are confined to only the most radical expression of black discontent.⁹

What stands out from a forest of pages is the heroic stereotype of the Black Panther as the personification of black demands, the vanguard of the lumpenproletariat, armed only in self-defence, persecuted by police, and giving breakfasts to ghetto-children. The tragedy is not that all these impressions are entirely false, but that the total impression is misleading. The picture is simply not complete without some appreciation of how many white Americans, not all of them intemperate racists by any means, might have reasonable grounds to regard in a somewhat different light the emphasis on violent language, the avowed subversive intent, the implicit racism, the North Korean connection, the paramilitary paraphernalia, and the apparent lack of support among average black citizens.

Furthermore, the obsessive concern for the militant black has served to obscure the elementary point that black Americans form only a part — arguably the most important and unassimilable part — of the continuous

interaction between the staggering variety of ethnic groups that make up this multi-racial, conflict-prone and fluid society. What needs to be underlined and capitalized in this connection is the difficulty of discussing the black American outside the context of the white American — the WASPs, Poles, Italians, Jews, Irish and a lot of others who cannot be lightly dismissed as a monolithic white establishment with an all-consuming affection for George Wallace and with visions of genocide lurking within their collective heart.

But the lack of acquaintance with American immigration history and its recurring tensions forms only part of a larger deficiency in these accounts. It is difficult to avoid the conclusion that a greater familiarity with American sources, with American history, with contemporary political analysis would have provided much greater depth to these writings and rescued them from the thick layer of superficiality that all too often covers them. If these writings, and the generally uncritical reception they have been accorded, are in any way representative of the level of American Studies in Sweden, then the field has been appallingly neglected.¹⁰

Any attempt to give adequate coverage to the confusing variety of events, forces, and tendencies that in the aggregate make up the social and political life of a large and industrially advanced nation is bound to be loaded with difficulties. It seems to me that one can grasp this handful of nettles by one of two possible routes. On the one hand, the author can attempt to include everything, letting his own point of view intrude as little as possible. Any such attempt is, of course, manifestly impossible and likely to result only in a paralyzing welter of undigested detail in which all judgments are equally valid and equally moral. On the other hand, the observer can approach his subject with a sharply defined point of view which permits him to select for emphasis only those activities that fit his own interests and preferences. Such an approach is no more satisfactory than the first; it may yield certainty, but at the same time sacrifice objectivity and completeness to the point of travesty. Clearly there must be some alternative, some middle ground between these polarities, that will enable the observer of another country to select material and make critical judgments without at the same time

losing all claim to a reasonably complete and accurate representation of reality. Unfortunately, the picture of America that has gradually unfolded in Sweden over the past decade has leaned inordinately toward the second polarity and much of what is important about America — its plural, restless, formless and kinetic qualities — has been effectively excluded from consideration.

If we turn from the "what" to the "why", there are many possible explanations for the peculiarly distorted image of America purveyed to Swedish readers during the 1960's, some of them due no doubt as much to American as Swedish confusion, but there are two factors that I think are worth emphasizing — the ethnocentric and the ideological.

Ethnocentricity is a quality common to all peoples. In forming an impression of something as intellectually intimidating as the complex culture of another country, we look for familiar straws to grasp. It is extremely difficult to separate what is fundamental from what is trivial in another country, and to discern which events or persons ought to be taken seriously and which we can safely afford to ignore. More often than not we judge what is new to us in terms of what is familiar to us — an American will be likely to judge developments in Sweden as if they were taking place in an American context, and a Swede is apt to react to American events as if they were occurring in Sweden. But the problem is that neither Sweden nor any other European country shares with America the same qualities of size, or of regional, ethnic, religious, and economic diversity. None have quite the same kind of political party system or ideological spectrum.

What is even more important, the conventional categories of European social and political philosophy do not hold in the United States, and never have held. Whenever 'ideologies' have been imported, they have usually been modified beyond all recognition, or remained the sole property of small uninfluential sects. Of these European movements, the one that has encountered the greatest difficulties of transplantation has been socialism, largely because class has never had the same connotations or political repercussions as it has in Europe. Lacking a medieval background, and with political parties already well-developed before the onset of industrialization,

America never really experienced the rise of European-style political movements aimed at bringing the working class to power.

Furthermore, the United States has never even had a tradition of abstract political philosophy comparable to that of Europe, a failing that has prompted not a few insinuations of intellectual poverty. Whether or not this is the case need not detain us unduly; the major point is that philosophy, such as it was, has for Americans been generally thought to be, not an abstraction, but something immanent in action itself. For this reason, one suspects, American protest movements to this day have usually been aimed at the *ad hoc* accomplishment of tangible objectives, such as the elimination of slavery, the draft, political bosses, railroad exploitation, a particular war, or segregated lunch counters. It is consistent with this tradition that the recent burst of radicalism in America has left so little in the way of a coherent ideology. Those who think that the non-academic activists of "rännstensuniversiteten" are creating a new Marxism, or socialism, or practical humanism are apt to be whistling in the doctrinal dark.¹¹

Not only has there been no politically expressed class struggle in the Marxist sense, but Americans characteristically harbour quite different attitudes from Europeans on such commonplace notions as state, equality, authority, centralization, and the boundary between what is public and what is private. These and other differences make illusory any effort to understand America in terms that are too exclusively European. I am not about to resurrect that well-roasted chestnut of maintaining that all countries are unique and therefore non-comparable, — comparison is indeed possible, but identification is not. It is arrant simplism to look at American political conflict in terms of the classical Left and Right, or seek a monocausal economic interpretation of the American intervention in Vietnam, or think of black protest in terms of third-world liberation,¹² or racism in terms of economic class, or identify the Yahoos of the radical right with fascism,¹³ or to explain away the difference between a "black panther" and a "white pig" as no more than a rhetorical device, comparable in its import to the distinction between "Hattar" and "Mössor"¹⁴

But the major source of the difficulty is not so much ethno-centrism as it is ideology. I am

referring here not to the personal ideological convictions of any individual writer — each is entitled to his own opinion — but to the climate of ideological *engagement* that has flourished in Swedish intellectual circles for some time. I am not particularly interested in the fact that the prevailing winds of that climate are towards the Left, or whether the works under discussion have helped to shape the attitudes in question or merely reflect them. My main concern is with the impact of *engagement* on cross-cultural reportage, and the extent to which it makes difficult any recognizably objective assessment of American affairs. The difficulties are compounded by the civic intimacy of Sweden; the narrow-gauge and largely unfavourable impression of America that Swedes have received may be only one small ripple of a much more imposing wave that has washed across Europe since the mid-1960's. But even a ripple can assume tidal significance in a country the size of Sweden, particularly when there exists an unusual unanimity of opinions among the artists, journalists, and other intellectuals who contribute the content of the cultural debate. While I am not disposed to dispute the more commendable attributes of *engagement* — a mood of moral apathy would be even worse — I am constrained to point out that *engagement*, by its very nature, does not reward a desire for objectivity, detachment, or ideological neutrality.

Social historians of the future may well look back on the 1960's as a period of convulsive transitional dislocations, when conventional wisdom and established authority were subjected to serious questioning everywhere in the West. Seen by those who have lived through it, the era has obviously been one of great change, frustrating alike for those who would steer it and those who, more modestly, wished only to make some sense of it.

It may be true, as Delblanc expressed it in his reaction to a confrontation between police and students, that "merely to observe is impossible". Yet, only the most hardened ideologue would deny that some forms of observation are more accurate and complete than others, and that the road to ignorance can, on occasion, be paved with the best of intentions. The most prominent defect of *engagement* is that it all too easily can lead to a condition in which the propagandist, the po-

lemicist, and the pamphleteer will have no rivals for the eye of the reader. In a climate that is so thoroughly saturated with moral fervour, the reader may readily find himself deprived of any standard for judging the validity of a writer's opinions. Under such circumstances, even the most erroneous impressions can gain the widest currency so long as they seem to be consonant with prevailing notions of morality, and so long as they serve the good cause, and show solidarity with the oppressed of the world. There are times when both individuals and governments must take a stand but, having said this, one can still reject the Manichean urge that would divide the entire world into heroes and villains, leaving no room in between for the nuances and vicissitudes of human character.

This is not a plea for value-neutrality, which as we well know amounts in itself to a kind of stand, nor for "complete objectivity", which is a reluctant spirit that we are unlikely to summon in any case. But somewhere along the line a balance must be struck between our eyes and our hearts, and engagement must somehow be tempered by detachment, or we shall find ourselves reduced to the condition of men who are never more convinced of our rectitude than when we have just lost touch with the world. The price we pay for taking sides in sensitive and complex social controversies is the tendency to exclude or minimize the importance of any positions that differ from our own. One can, for example, easily inflate the importance of SNCC and depreciate the stature of the NAACP, or ventilate at length the views of the relatively insignificant League of Black Revolutionary Workers while practically ignoring the UAW,¹⁵ or one can advance such scientific absurdities as the argument that the best way to know "*det vita Amerika och dess skräck*" is to write only about the object of its fears, i.e. militant blacks.¹⁶

Intellectuals can be corrupted not only by supping at the table of corporations, the Pentagon, or the C.I.A., but from too total an immersion in a one-sided cultural climate. For when the intellectual is transformed into a partisan, an ideological guerilla as it were, there may be no one left to tend the lamps of critical perspective. It will no doubt be argued by some — I am resigned to it — that this is fundamentally a reactionary position, that the proper place for the intellectual

in this most imperfect of worlds is at the barricades. But if this is the case, the barricades have become uncomfortably crowded. What ultimately matters is the extent to which social description and analysis are plausibly related to reality, a reality that includes not only the forces of radicalism and reaction, but those of moderation, centrism, and even the unspectacular routine of everyday life.

As one surveys the total impression of America conveyed by these writings, what one misses is a quality that, for want of a better term, can be called the scholarly perspective. Now it is true that the boundary between scholarship and journalism has never been absolutely clear — perhaps never less so than in a rapidly changing era like the present one, when history is hard at the heels of current events. It is, however, possible to make a useful distinction between two opposed perspectives — the scholar and the polemicist — with journalists and contemporary historians inhabiting some of the intervening space. The scholar and the polemicist address their work to different audiences, are concerned with different time-spans, deal in different levels of generalization, are subjected to different kinds of pressures, and aim at different purposes. Essentially the scholarly method is the scientific method, aiming at a more or less objective depiction of reality, with the assumptions, facts, and analysis openly laid out so that the conclusions can either be confirmed or denied by others so minded, usually other scholars. The readership of the polemicist, on the other hand, is normally the laity, which ordinarily is already in agreement or disagreement with him, or is disinterested, or lacks the training to dispute his conclusions. The kind of truth sought by the polemicist is usually not of the scientific variety, and his style is more affective than that of the scholar. Very rarely does he spell out his assumptions or aim at a complete exposition of the topic, for as we have seen, he has already chosen sides.

There is, you may be assured, nothing infallible about the scholar, liable as he is to his occupational disease of hyper-caution, captivated by his methodological apparatus and footnotes, and vulnerable to a deep concern for socially irrelevant questions. The hazards of the journalist and contemporary historian are of a different kind, for they are vulnerable to an infatuation with ephemeral movements

of ideas and forces that they mistake for enduring trends and eternal verities. Of all the nations of this world, the United States is probably the most prone to fads and instant enthusiasms, with heroes made and unmade in the magic twinkling of a television eye. Anyone who has the desire to penetrate beneath the superficial detritus of events to the underlying bedrock must perforce pick his way very carefully across such a shifting landscape.

Obviously, it would neither possible nor desirable to expect that all Swedish writing about America should be of a scholarly kind. But a substantial part of it, or at least some of it, should be. Matched against this standard, the collective Swedish output has unmistakably failed the test. Polemic has pushed scholarship aside with emphatic finality, and the result has inevitably been a one-sided, ill-informed literature about America capable of reinforcing the prejudices of some, convincing others, but illuminating nobody.

Footnotes

¹ Jean-François Revel, *Without Marx or Jesus* (London; Paladin, 1972), pp. 122–123.

² Dieter Strand and EWK, *Ett år med Nixon* (Stockholm; LT's förlag, 1969) is illustrative. Although the book reveals a greater acquaintance with American conditions than the average, as well as a greater facility for conveying the sense of an American context, it can hardly be by chance that practically every chapter ends on a pessimistic note.

³ [It is only fair to point out that there are exceptions to the generally unbalanced and inadequate commentaries on America, writers whose view has been more detached and objective but hardly uncritical. Among these I would include Herbert Tingsten *Dagbok från Amerika* (Stockholm; Norstedt, 1968) which, although, as the title suggests, it is by no means a systematic treatise, at least reflects a willingness to learn, a caution in generalization and more than a nodding acquaintance with American history and writers. His section on the Radical Left, p. 162 ff., is particularly perceptive. A balanced appraisal of American poverty can be found in Bertil Ohlin's *Obeqväma fakta* (Stockholm; Bonniers, 1971) pp. 56–58. Or one can turn to Olle Palmborg, *Fel bild av USA* (Stockholm; Gumme-sons, 1972) for an account of a much-neglected, but nevertheless important aspect of America, the existence in even the most depressing parts of America of small-scale highly innovative experiments in grass-roots social change. His comparison of Racine, Wisconsin and Norrköping (pp. 77–88) strikes me as a useful way of providing the Swedish reader with a better understanding of the United

States. For a realization that many of the real leaders of black protest have gone unsung with the undue importance that has been attached to revolutionary rhetoric, see Sture Lindmark, *Svart i vitt land* (Stockholm; Almqvist and Wiksell, 1971). For journalists that show a deeper understanding of America than most, one might mention the reportage of Ingmar Lindmarker, or Janerik Larsson (a particularly good example is his interview with Chuck Morgan of the A.C.L.U., in *SDS*, May 23, 1972.) And, although I am not unmindful of the conditional reflex that will cast suspicion on anything printed in a conservative newspaper, I should mention the special U.S.A. edition of *Svenska Dagbladet* (October 2, 1972) as one of the best attempts to give a reasonably complete picture of the United States, particularly the contributions of Lars Forssell and Tore Tallroth, which, if they were critical, were at least knowledgeable.]

⁴ There are points in Sven Delblanc's rather ironic and entertaining book, a volume which adds more to our knowledge of the author than of America, where he seems to recognize the enormous difficulties that attend the attempt to generalize too freely about such a large country. See *Åsnebygga* (Stockholm; Bonniers, 1969), p. 108. But in an exchange with Björn Ahlander, *GHT*, January 21, 1972, he intimates that the intention was ironic.

⁵ Sven Öste, *Skuggor över USA* (Stockholm; Bonniers, 1964), pp. 5–6.

⁶ There are a few observers who have recognised the novelty of Americans accusing their own government of war crimes during the course of the war itself, e.g. Vilgot Sjöman, *DN*, April 24, 1971. But the point has been rarely made and few have seen in it an affirmation of the continued vitality of the democratic impulse in America.

⁷ Claes G. Ryn and Bertil Häggman have written a book about the "New Conservatism" in America, which is in fact a departure from the sociological sore-picking that forms the mainstream of Swedish comment, but which nevertheless in some ways shares the same defects. In identifying themselves too closely with one American point of view, that of their subject, they confuse a small part with a large whole, providing Russell Kirk and James Burnham with more importance than the reality will readily support. The truth is that Conservatism in the European sense, whether old or new, has

never made much headway in the United States, and has been, as the late Clinton Rossiter called it, "the thankless persuasion". *Nykonservatism i USA* (Stockholm; Almqvist and Wiksell, 1971).

⁸ While the most famous of these, *An American Dilemma*, has been in many respects overtaken by events, the central thesis stands up remarkably well. A more recent example is the analysis of ghetto life that formed the basis of a doctoral dissertation by Ulf Hannerz.

⁹ For example, Bengt Liljenroth, *Svart Panter—Vit Gris* (Stockholm; Almqvist and Wiksell, 1970), a hopelessly credulous and uncritical justification of the Panthers. The book is worth having a look at, if only because it includes the entire text of the Panthers' 10-point program and not just the usual allusions to it. More ambitious in its scope, Anna-Lisa Bäckman, *Svart, en resa i USA* (Stockholm; Bonniers, 1971) attempts to describe a large number of different black groups, but only the more radical ones receive any extended treatment.

¹⁰ What one misses in most of the writing is some clear evidence that the author has read any of the work of American historians and social scientists published before 1960, or any written by non-radicals. Bothersome as well is the accumulation of niggling little errors of a kind that could be easily avoided, e.g. the common tendency to confuse the Constitution with the Declaration of Independence (Delblanc, p. 54) or the apparently unnoticed confusion of Patrick Henry and Nathan Hale (Bäckman, p. 45).

¹¹ Bäckman, p. 111.

¹² Öste, p. 206.

¹³ Delblanc, p. 113; Öste, p. 180. While it is tenable to argue that a number of the right-wing groups in America resemble proto-fascist movements in some respects, there are important differences as well, and the case requires a far more elaborate argument than has been presented in any of these writings.

¹⁴ Liljenroth, p. 4.

¹⁵ Bäckman, p. 122 ff.

¹⁶ Mauritz Edström, *DN*, March 26, 1971, in an uncritical review of *Svart, en resa i USA*. The reviewer commends the author for having abstained from "förenklade sammanfattningar", despite the partisan comments with which the book is liberally adorned, e.g. the gratuitous reference to "Ameri-KKK-a", p. 61.

Politisk aggregatanalys

AV LEIF LEWIN

Det har ju förts en omfattande diskussion om orsakerna till valforskningens snabba utveckling i 1900-talets statskunskap. Låt mig här blott peka på två omständigheter. Det ena skälet är teoretiskt och sammanhänger med demokratins genombrott: i den demokratiska teorin kom folkets val av sina styresmän att tilläggas en central roll, det fördemokratiska samhällets legalistiska statskunskap efterträddes av ett studium av den nu politiskt myndigförklarade breda massans beteende. Det andra skälet är metodiskt: i valstatistiken fann forskarna kvantitativa data på de fenomen, som intresserade dem, vilka gjorde den intensiva metodutveckling möjlig, som i grunden förändrat statskunskapens arbetssätt. Och det beteendevetenskapliga forskningsprogrammet torde ha kommit för att stanna. Även om man under senare år kunnat märka en viss teoretisk förskjutning i statskunskapen — från valforskarnas studium av politikens inputsida till policy-study-forskarnas intresse för politikens output — så har de beteendevetenskapliga forskningsmetoderna definitivt kommit att införlivas med den empiriska statskunskapens alla grenar.

Det finns två traditioner inom valforskningen. Den äldre, huvudsakligen europeiska traditionen arbetar med en indirekt metod. Även om man inte vet hur den enskilde väljaren röstat, finns det i så gott som alla länder valdata på en högre aggregatnivå: man känner till valutgången i distrikt, kommuner, län. Från andra källor — främst folkräkningarna — kan man hämta information om de sociala förhållandena i samma geografiska områden såsom yrkesstruktur, inkomst- och förmögenhetsförhållanden, medlemsantal i religiösa eller andra ideella organisationer etc. Därefter söker man beräkna sambandet mellan områdenas politiska och sociala egenskaper. Denna aggregatmetod dominerade mellankrigstiden, marke-

rad av sådana arbeten som Siegfrieds *Tableau politique de la France de l'Ouest* (1913) och Tingstens klassiska studie *Political Behavior* (1937). Redan tidigt var man medveten om det vanskliga i att dra slutsatser om individuellt beteende från observationer på en högre aggregatnivå. Men till full insikt om det s.k. ecological fallacy kom man först genom en berömd artikel av W. S. Robinson, som publicerades 1950. Robinson visade, att korrelationen mellan två variabler på aggregatnivå kan vara en helt annan än korrelationen mellan samma variabler på individnivå.

Robinsons artikel kom att utöva ett fullständigt förlamande inflytande på den samtida aggregatforskningen. Men en ny ansats tycktes nu rädda valforskningen ur dess återvändsgränd: den yngre, ursprungligen amerikanska surveyforskningen inledde sitt segertåg. I denna arbetar man med en direkt metod: man intervjuar ett representativt urval av befolkningen om hur den röstat, utan tvekan det mest radikala sättet att avslöja valhemligheten.

När datorerna kom i början av sextiotalet, började pendeln slå tillbaka till aggregatforskningen. Även surveyforskningen har nämligen sina begränsningar och svårigheter: en fullständig representativitet kan aldrig uppnås i ett urval på grund av bortfall, alla regionala variationer kan inte uppmärksammas på grund av små urval och — framför allt — äldre val går inte att studera. Man hoppades nu att med hjälp av datorernas avancerade teknik, modern statistisk metod och den fördjupade insikt som vunnits genom surveyforskningen kunna forcera den äldre aggregatforskningens svårigheter och undvika de fällor, som det ekologiska felet gillar.

Detta är den intellektuella bakgrunden till den undersökning "The Swedish Electorate 1887—1968", som jag förra året publicerade

tillsammans med Bo Jansson och Dag Sörbom. Genom att bearbeta vårt internationellt sett utmärkta svenska valstatistiska material sökte vi lämna ett bidrag till den renässans för den politiska aggregatanalysen, som var under utveckling.

Dessa sidor utgör en replik på den recension av vår bok, som Carl-Erik Quensel publicerade i StvT 1973: 1; genom ett halvårs utlandsvistelse har jag tyvärr inte varit i tillfälle att tidigare konferera med mina medarbetare och iordningställa denna replik. Märkligt nog diskuterar nu inte Quensel om vi lyckats lämna något vidare bidrag till aggregatforskningen eller om man genom vår modell kan undvika konsekvenserna av det ekologiska felet. Han förklarar sig inte "vara alltför djupt orienterad i den statsvetenskapliga litteraturen inom detta område". Därför vill han i stället uppehålla sig vid de statistiska metoder vi använt. Denna begränsning är beklaglig, om än förståelig i Quensels fall; tvivelsutan gör den vårt repliksifte tråkigare än det annars kunde ha blivit. Vad som däremot inte alls går att försvara är Quensels vilseledande framställning av vårt sätt att arbeta med skilda statistiska metoder. Det är mot denna hans framställning, som vår replik vänder sig.

Att hitta en god disposition för denna replik är inte alldeles lätt, då Quensels synpunkter ofta är helt orelaterade till varandra, inte sällan obegripligt motsägelsefulla (jag skall nedan lämna exempel på detta). Till slut har jag stannat för bokens disposition, som sammanfaller med forskningsprocessens olika led: läsaren kan därigenom kapitel för kapitel följa de olika stegen i arbetet från datainsamling och bearbetningsmetoder, över modellformulering och modellprovning till resultatredovisning. Detta betyder naturligtvis inte att jag skall referera boken i dess helhet; jag stannar inför de metodiska punkter, där Quensel synes ha missuppfattat oss. Som nämnts innebär detta att en diskussion om forskningsstrategiska utgångspunkter och empiriska resultat tyvärr måste förbigås.

Data

De data vi arbetat med är således huvudsakligen hämtade från den officiella statistiken. Från och med 1911 finns partiernas röstetal prydligt registrerade i valstatistiken; för den äldre perioden har vi genomfört primärforskning, främst av pressmaterial. Quensel frågar,

varför vi blott tagit fasta på de fem stora riksdagspartierna. Ätminstone för valen 1964 och 1968 borde även KDS ha tagits med, menar han. Skälet till att vi inte sökt beräkna KDS' sociala underlag är helt enkelt, att detta lilla parti med så få individer i våra geografiska observationsområden skulle ha infört en allmän osäkerhet i våra matriser — inte blott för KDS' egna koefficienter utan för samtliga partiers. Eller som Quensel själv skriver i en parentes omedelbart efter sitt förslag: det är mycket tänkbart att denna utvidgning skulle ha givit "relativt meningslösa resultat" . . . Våra försök med KDS bekräftar denna förmodan. Eftersom Quensel i recensionen genomgående talar om osäkerheten i våra beräkningar, är det egendomligt att han med detta förslag vill ytterligare öka denna osäkerhet.

Tyvärr går det inte alltid att stansa röstetalen direkt ur valstatistiken. Ofta krävs omarbetningar; det är särskilt fallet på senare år, då de borgerliga samlingslistorna måste delas upp på sina moderpartier. I tabell 3 i Quensels recension återfinns en sammanställning av dels de officiella siffrorna vid 1968 års val, dels våra omarbetade siffror, dels en motsvarande omarbetning som gjorts av en grupp inom Statistiska Centralbyrån. De relevanta siffrorna är följande:

	Officiella siffror:	SCB:	Våra siffror:
H	621 031	670 509	670 564
Cp	757 215	779 749	783 665
Fp	688 456	724 735	724 884

Quensel skriver: "Skillnaden mellan författarnas siffror för de fem stora partierna och Statistiska Centralbyråns korrigerade data behöver icke kommenteras." Vad menas med detta? SCBs omarbetning och vår tycks ju ha lett till i det närmaste samma resultat. Quensel måste här antingen mena, att de små skillnader, som ändå finns, gör endera datauppsättningen — vår förmodligen — oanvändbar (det kan vi inte tycka); eller också insinuerar Quensel att skillnaden är så liten, därför att vi plagierat SCBs omarbetning. Den jämförelse mellan oss och SCB, som Quensel gör, hade nog — för att undvika varje missförstånd — trots allt varit värd en liten kommentar.

Vidare skriver Quensel på flera ställen att vi borde ha behandlat vårt "non-voting party" mera ingående. Det borde t.ex. ha delats upp på icke röstberättigade mellan 15 och 21 år (datamaterialet har tyvärr gjort det nödvändigt

att ta med dem) och icke röstande röstberättigade; vidare kunde våra siffror om icke-röstning för olika socialgrupper ha jämförts med tidigare gjorda undersökningar av samma sak. Detta är mycket bra förslag i och för sig. Orsaken till att vi inte gjort på detta sätt är att ickeröstningspartiet i vår speciella regressionsmetod med bivillkor kommit att fungera som en sorts restparti med tämligen osäkra skattningar för koefficienterna. Vi har därför inte i onödan velat pressa materialet genom att finfördela ickeröstningsresultaten och underkasta dem en sådan ingående analys, som Quensel efterlyser. Vi framhåller i stället genomgående osäkerheten i vår skattning av icke-röstning.

När man söker jämföra valdata och sociala data är det en svårighet att andrakammarval och folkräkningar sällan företagits samma år. Man tvingas alltså jämföra partiernas röstetal för ett visst val med de sociala förhållanden, som rått några år tidigare eller som kom att råda några år senare; störst är skillnaden mellan 1960 års folkräkning och 1968 års val (1970 års folkräkning, som annars skulle ha använts för 1968, var ännu inte tillgänglig). Detta förhållande är en uppenbar brist i det material, som aggregatforskarna arbetar med. Dessa lika lättfattliga som triviala omständigheter utnyttjar Quensel till polemiska överdrifter. Han säger att vi i vår analys gör "det absurda antagandet, att klassfördelningen såväl i riket som dess skilda län icke undergått några förändringar 1956—1968". Jag har svårt att tro att Quensel kan vinna StvTs läsare för uppfattningen, att vi inbillat oss något sådant. Han skriver även: "För var och en av de tre perioderna 1928—1936, 1940—1952 och 1956—1968 är antalet (individer i klasserna) oförändrat vid varje valtillfälle. Såvitt jag kan finna omnämnes detta icke i boken." Varför inte läsa kapitel "3.Data", där detta utreds, t.ex. s. 36 f.: "Population censuses are unfortunately not conducted every election year, but only every tenth year; i.e. 1860, 1870, 1880, 1890 etc. The censuses which in recent times have been undertaken every five years, e.g. the 1965 population census, do not include sufficiently detailed occupational statistics to be of use to us. The population census of 1965, for example, distinguishes only between employers and employees, but in its overall study makes no distinction between the occupational statuses of employees (between what

are commonly known as 'white-collar employees' and 'workers'). This means that parliamentary election years and population censuses only coincide in a very few cases (1890, 1920, 1940, 1960). In most cases, we are forced to resort to population censuses conducted a year or two before or after the election year (the census of 1920 for the election of 1924, the census of 1930 for the elections of 1928 and 1932 etc.). The greatest period of time between census and election occurred in conjunction with the last election covered by the study — that is, 1968. Here we encounter a special problem. Strictly speaking, the census of 1970 should have been used for this election, but the results of this census were not available and will not be so for a long time. We were therefore obliged to use the census of 1960, which took place all of eight years before the election in question.

To our surprise and relief, this discrepancy does not appear to have been of any notable significance. The most unsuccessful analyses are not those whose census data and electoral data were widely separated in time."

Skälet till att vi kan göra påståendet, att denna diskrepans till vår glädje och överraskning inte tycks ha spelat en alltför stor roll är utslaget av de modellprövningar vi genomfört, varom mera längre fram i denna replik (jfr också hänvisningarna till modellprövningarna på s. 37 omedelbart efter det här citerade stycket).

Klassindelningen

De folkräkningsdata vi har sönderfaller i två kategorier: yrkesdata och 10—15 "övriga" sociala data. Innan vi övergår till att söka beräkna sambandet mellan röstetalen och de sociala data, bearbetar vi de senare med hjälp av vissa tekniker: yrkesdata görs till föremål för en klassindelning, "övriga" sociala data bearbetas med komponentanalys.

Vid den statistiska analysen måste antalet yrkesklasser på sin höjd vara lika med antalet använda områden, helst betydligt färre, skriver Quensel. Detta är alldeles riktigt, och vi slår därför samman ett hundratal yrken till fyra klasser, vilka vi sätter mot våra 25 län. "Härvid uppkommer givetvis den möjligheten att politiskt skiljaktiga grupper sammanföres med åtföljande störande effekt på regressionskoefficienterna", skriver Quensel till slut och övergår till att i ett följande avsnitt behandla våra

”övriga” sociala data. Men varför sätta punkt för detta avsnitt här? Den som velat ge ett mera rättvist referat av vår bok hade kunnat tillägga att vårt stora klassindelingsprogram, det moment som tagit den i särklass största tiden i anspråk inom undersökningen, utarbetats just för att minimera inomvariationen i klassernas politiska beteende.

Den konventionella metoden för klassindelning går ju ut på att man sammanför yrken med likartade sociala egenskaper till klasser; därefter kan man, om man vill, använda klasserna som oberoende variabler för att skatta deras partisympatier. Godtyckligheten vid denna sociala stratifiering är lika uppenbar som den långa debatten om denna godtycklighet är välkänd. Vi vände därför på steken: vi räknade i princip ut partisympatierna för varje enskilt yrke och sammanförde dem sedan till klasser av sådan beskaffenhet, att deras politiska inomvariation minimerades; inget yrke kan byta klass utan att klassens politiska homogenitet minskar. Med denna teknik följer naturligtvis att det blir en rent empirisk fråga vilket socialt innehåll dessa fyra politiskt homogena klasser skulle få. På få punkter har vi så gott samvete som denna: att vi verkligen gjort yrkesklasserna optimalt politiskt homogena och därmed minimerat störningarna på regressionskoefficienterna.

När Quensel i ett helt annat avsnitt kommer in på klassindelningen, är det frågor på en helt annan nivå som lockar honom. Den matematiska beskrivningen av vårt klassindelingsprogram ”torde vara relativt oförståelig för de flesta statsvetenskapare med matematiska kunskaper på högst gymnasienivå”, skriver statistikprofessor Quensel. Detta är tråkigt att läsa. Vi har verkligen lagt oss vinn om att göra boken lättillgänglig, trots att en del relativt komplicerade statistiska beräkningssätt inte kunnat förbigås. Lösningen på problemet fann vi i att jag, efter förmåga, sökte ge en enkel bild av vad vi gjort, varefter mina statistiska medarbetare gav en precis beskrivning. Denna layout har följts genomgående i boken och de matematisk-tekniska beskrivningarna markerats med asterisk och liten stil. Och i de mot asteriskerna korresponderande noterna står det varje gång att den som ej är hemmastadd i statistisk metod kan hoppa över den matematiska beskrivningen! Quensels syrlighet om den matematiska beskrivningen av klassindelningen-

programmet kan mot denna bakgrund förefalla onödig.

Vidare ironiserar Quensel över att vi hänvisat till arkivmaterial på Skytteanum och inte publicerat samtliga värden för de olika tänkbara klassindelningarna. För att komma från en man med Quensels stora erfarenhet av siffermässiga beräkningar måste detta betecknas som en oärlig polemik. Quensel kan ju själv lätt räkna ut att det här rör sig om så enorma informationsmängder att det ej ens är möjligt att låta datorn skriva ut alla indelningar, det skulle bli tonvis med papper! Optimeringen ligger i själva metoden. Tyvärr, tyvärr... Sådant går inte att publicera. Men vem som helst är välkommen att ta del av de indelningar vi låtit datorn skriva ut. Uppriktigt sagt har vi dock svårt att se varför vi skulle vara misstänkta på denna punkt. Vi sökte ju få fatt den indelning, som minimerade den politiska inomvariationen för klasserna. Och naturligtvis var det också den vi valde, när vi till slut hade tröskat igenom alla indelningarna. Av vilket skäl skulle vi — efter allt detta arbete — ha fastnat för någon annan?

Quensel roar sig med ytterligare randanmärkningar i samma stil till vårt klassindelingsprogram, vilka det dock skulle föra för långt att närmare gå in på. Jag övergår till hans kritik av vår andra bearbetningsmetod: komponentanalysen av ”övriga” sociala data. Quensels polemik på denna punkt förtjänar ett särskilt avsnitt.

Komponentanalysen

Nu är det ju inte blott yrkesstrukturen, som påverkar valresultatet i ett område. Som tidigare nämnts har vi därför kompletterat våra yrkesdata med 10—15 ”övriga” sociala data såsom inkomst, förmögenhet, utbildning, arbetslöshet, strejker, antalet understödstagare, emigration, mobilitet, antalet fackföreningsanslutna, antalet frireligiösa, antalet helnykterhetsorganiserade och — för den äldre perioden — en hel del agrara variabler. Dessa variabler är som synes ganska disparata och ger ofta ett kaotiskt intryck. För att bringa litet reda i materialet har vi bearbetat våra ”övriga” sociala variabler med s.k. komponentanalys, med vars hjälp vi ur datauppsättningen söker lyfta fram tre grundläggande komponenter som beskriver den sociala strukturen i Sverige vid olika tillfällen. I stället för att förteckna samtliga variabler med varierande vär-

den i alla län har vi t.ex. — utan att förlora alltför mycket information — med hjälp av denna teknik kunnat beskriva den sociala strukturen i Sverige under den långa tidsperioden 1932—1960 med de tre enkla termerna standard-, deprivations- och folkrörelsekomponenterna.

För att förstå polemiken på denna punkt är det nödvändigt att känna till att Carl-Erik Quensel sedan årtal tillbaka är en välkänd motståndare till detta slags statistiska metoder. Hans motvilja lyser följaktligen igenom hela det avsnitt, vari han diskuterar vår komponentanalys, och han slutar med att utbrista att vårt försök att använda komponentanalys verkar vara "närmast ett försök av författarna att briljera med kännedom om statistiska metoder". Med tanke på att denna metod utvecklades redan 1901, ler man när man läser dessa rader. Under de senaste sju årtiondena har metoder av detta slag fått stor spridning, inte minst inom samhällsvetenskaperna. Inom den politiska aggregatanalysens område kan nämnas arbeten av Carl-Gunnar Janson (1961) och Erik Allardt (1964). Vid det internationella workshop om politisk aggregatanalys jag hade förmånen att leda i Mannheim i april i år redovisades imponerande resultat från användningen av dessa tekniker inom valforskningen. Och metodens användbarhet har visat sig så stor inom statskunskapen, att vi börjat lära ut den i våra doktorandkurser. Nej, hur starkt engagemang man än känner mot komponentanalysen går det inte att framställa det som särskilt märkvärdigt att det förekommer i ett statsvetenskapligt arbete, som publiceras 1972.

Det innebär naturligtvis inte att metoden är användningsfri. Den är t.ex. endast en rent deskriptiv teknik, som inte kan göra annat än komprimera de data den sätts att arbeta med. I vår diskussion om metodens användbarhet talar vi efter Carl-Gunnar Janson om den berömda GIGO-principen (garbage in, garbage out). Ingen har emellertid hittills åtminstone, påstått att vi inte använt metoden med tillräcklig försiktighet.

Personligen finner jag den intressantaste frågan vara hur det kommer sig, att komponentanalysen visat sig så användbar för den empiriska statskunskapen. Jag tror att det har att göra med vår forskningsinriktning. Vare sig vi är beteendevetare eller idéhistoriker, vare sig vi studerar det internationella politiska syste-

met eller den kommunala demokratin, så brukar vi förr eller senare råka in i den situationen att vi står där med ett stort material, ur vars kaos vi vill lyfta fram grundläggande strukturer (och om våra marxistiska studenter vore litet mera roade av empiriskt arbete och kvantitativa tekniker skulle även de kunna ha glädje av komponentanalysen för att kanske med dess hjälp få fatt i den "struktur" de så febrilt jagar). Det är i denna situation komponentanalysen framstår som ett så användbart redskap.

Låt mig efter dessa allmänna reflektioner gå in på några mera speciella punkter i Quensels diskussion om vår komponentanalys. För det första kritiserar vi för att endast ha räknat med linjära effekter. Skälet för det valda tillvägagångssättet är enkelt. Om vi exempelvis undersökt effekter av andra graden, hade vi fått dubbelt så många variabler, vilket vi rimligtvis inte klarar med endast 25 observationsområden.

För det andra skriver Quensel att det är en "öppen fråga" i vilken enhet våra komponenter mäts. Quensel har dock kommit till slutsatsen, att det måste vara standardiserade värden. Han hade emellertid inte behövt grubbla så mycket över denna fråga, om han läst vår matematiska beskrivning på s. 83 f. i boken, där vi explicit skrivit ut att komponenterna är standardiserade.

Slutligen menar Quensel, att en bättre och förutsättningslösare komponentanalys skulle ha utgått från, att en specifik regressionskoefficient hör till varje variabel och att den inte behöver ha samma tecken för samtliga i komponenterna ingående variabler. Detta förslag är matematiskt omöjligt, eftersom regressionskoefficienterna för enskilda variabler är odefinierade på länsnivå, då vi har flera variabler än observationsområden.

Modellen

Vi det här laget i forskningsprocessen stod vi redo att med hjälp av regressionsanalys söka beräkna sambandet mellan våra politiska och sociala data. Partiernas röstetal skall föras tillbaka till våra oberoende variabler: de fyra yrkesklasserna och de tre sociala komponenterna. Vid detta försök uppstår betydande problem såsom negativa koefficienter eller andra icke tolkbara resultat (ingen yrkesklass kan ju avge något sådant som "negativa röster"). I själva verket har vi därmed stött på de

klassiska problem för den politiska aggregatanalysen, som antyddes i ingressen till denna uppsats. Det var just på denna punkt, just genom vårt modellförslag vi sökte lämna ett bidrag till den politiska aggregatanalysens vidareutveckling.

Även om vi sökt göra yrkesklasserna politiskt homogena, finns det ju alltid en viss regional inomvariation i klassernas röstningsbeteende ("bönderna i norr är mera radikala än bönderna i söder"). Med ett utförligt exempel visas hur den regionala variationen leder till orimliga regressionskoefficienter. Det gäller alltså att på något sätt fånga upp denna regionala variation.

Lyckades man med detta skulle man kunna få till resultat att ett visst parti hämtade, säg, 40 procent av sina väljare från företagarna, 20 procent från bönderna och så olika procentsatser från standard-, deprivations- och folkrörelsekomponenterna. En sådan modell vore begreppsmässigt inte särskilt tillfredsställande. Man vill ju gärna att alla röster skall föras tillbaka på yrkesutövarna.

Vi gjorde därför på följande sätt. Partiernas röstetal fördes tillbaka på klasser och komponenter. Därvid gällde att alla röster slutligen skulle föras tillbaka till klasserna, under det att komponenterna på länsnivå blott omfördelade rösterna mellan partierna proportionellt mot komponenternas respektive värden där. Det var med andra ord de sociala komponenterna, som tilldelades funktionen att fånga upp den regionala variationen i klassernas röstningsbeteende. Tekniskt sett gick detta så till att vi fogade bivillkor till regressionskoefficienterna: summan av koefficienterna för komponenterna skulle alltid vara 0, summan av koefficienterna för klasserna 100. (Den som vill följa detta här starkt komprimerade resonemang hänvisas till kapitel 7 i boken.)

Denna modell och denna regressionsmetod med bivillkor gav godtagbara resultat, och det är denna vi använt genomgående i boken. Den regionala variationen fångas upp av våra sociala komponenter, de orimliga resultaten försvinner och alla röster förs slutgiltigt tillbaka till våra fyra yrkesklasser.

Vad skriver nu Carl-Erik Quensel om vår modell? Efter att ha refererat vårt resonemang om hur regressionsmetoden kan ge orimliga resultat, skriver han: "Emellertid beröres icke en enda fråga av vitalt intresse, nämligen att inom varje område kan andra omständigheter

verka 'störande'. Samma väl definierade yrkesgrupp kan inom de skilda områdena ha olika politisk fördelning beroende på för området i fråga säregna förhållanden. Här må blott nämnas tidningspressens betydelse, riksdagsmannakandidaternas personliga förhållanden och yrkesgruppsstillhörighet." Att vi inte skulle ha berört "en enda fråga av vitalt intresse" är ju något nedslående att läsa, men en kontroll av Quensels manuskript ger vid handen att ett tryckfel insmugit sig. Det bör stå: "Emellertid beröres icke en annan fråga..." Saken blir trots detta inte mycket bättre, ty — och här ber jag läsaren om skärpt uppmärksamhet — Quensel påstår ju faktiskt i citatet att vi inte uppmärksammar att andra förhållanden än yrkesstrukturen kan uppträda inom de skilda områdena och verka störande på regressionskoefficienterna. Det är ju, som framgått, just denna problematik som vår modellformulering syftar till att bemästra!

Visserligen har vi inte med just de variabler Quensel här nämner — kvantitativa data om "riksdagsmannakandidaternas personliga förhållanden" torde f. ö. vara något svårtillgängliga och får väl i vårt av Watergate- och sexskandaler obesmittade Sverige avse oskyldigare fenomen såsom förekomst av värmlandsdialekt, Kennedyfrisyr eller pipa (låt variablerna anta värdena 0 eller 1). Men Quensel formulerar sitt påstående generellt: att vi inte berört frågan att "övriga" sociala variabler kan uppträda och verka störande vid regressionen av rösterna på klasserna. Och detta, det bör tilläggas, är inget ur sitt sammanhang felaktigt lösryckt citat; Quensel skriver 18 rader om saken på detta ställe. Vi kan endast be läsaren att själv noggrant läsa igenom vänsterspalten på s. 75 i Quensels recension för att se om den kan begripas på något annat sätt. Vi kan inte komma till någon annan slutsats än att Quensel påstår att vi förbisett inflytandet på koefficienterna från "övriga" sociala variabler, under det att själva poängen med vår modell är att detta inflytande får göra sig gällande genom våra sociala komponenter.

Saken blir inte bättre av att Quensel själv — som tidigare framgått i denna uppsats — utförligt diskuterar våra "övriga" sociala variabler och den komponentanalys de utsätts för. Jag talade i ingressen om att vissa av Quensels påståenden är "obegripligt motsägelsefulla"; detta är praktexemplet.

Enligt vår uppfattning kunde vi gott sluta

vår replik i och med detta. Men vi skall ändå söka bemöta även den övriga kritik, som framförs mot vår modell.

Vår modell är naturligtvis en approximation av verkligheten. Den har dock den fördelen att alla de ingående parametrarna är estimerbara. Detta är inte fallet i Quensels ekvation 4, vari han ånyo lämnar ett förslag som innehåller flera variabler än observationer.

Quensel påpekar vidare helt riktigt, att regressionskoefficienterna vid en multipel analys kan bli starkt avvikande från dem som erhålles, om ytterligare oberoende variabler medtages. "Författarna är medvetna om detta, och med vissa konstruerade exempel påvisas hur starkt avvikande förhållanden inom ett område kan påverka resultaten. Denna fråga förbigås i icke oväsentlig utsträckning av författarna." Kan man verkligen vara medveten om något och ge exempel på det samtidigt som man förbigår det?

För att visa hur komponenterna kommer in i vår regressionsanalys återger slutligen Quensel koefficienterna för 1960 års val (StvT, s. 77). Här har Quensel ännu en gång råkat göra ett par otursamma tryckfel. I stället för Quensels siffror bör den översta raden ha följande utseende:

Parti	Komponent		
	1	2	3
C	-6,46	-4,03	+ 2,26

Med de siffror Quensel publicerar blir summan av koefficienterna inte 0. Våra bivillkor skulle i så fall inte ha varit uppfyllda och vår modell inte fungerat.

Låt oss lämna formuleringen av modellen och övergå till provningen av den. Quensel skriver, kuriöst nog, att vi försummat att företa någon "provning av modellens riktighet eller rimlighet". "I boken saknas helt detta sista moment."

Flertalet statistiska test har ju utarbetats inom surveyforskningen och kan av de skäl, som utvecklas i vår bok s. 114 ff., inte användas inom aggregatforskningen. I stället väljer vi att pröva modellens riktighet och rimlighet genom det s.k. prediktiva testet (boken s. 119 ff.). Med hjälp av detta söker vi fastställa i vilken utsträckning våra tre felkällor — datafel, utelämnade variabler eller multikolinearit — gjort sig gällande. Sedan denna analys avslutats, söker vi komma fram till vilken av de tre felkällorna som i ett visst fall ställt till

besvär. De båda tekniker vi därvid använder är mätning av regressionskoefficienternas relativa stabilitet (boken s. 121 ff.) och analys av de multipla korrelationskoefficienterna (boken s. 125 ff.). Quensel, som menar att vi försummat att pröva vår modell, diskuterar över huvud taget vare sig vårt prediktiva test eller vår mätning av koefficienternas relativa stabilitet.

Däremot kommenteras vår analys av de multipla korrelationskoefficienterna. Quensel skriver att vår tabell 40, där samtliga multipla korrelationskoefficienter för perioden 1887—1968 förtecknats, måste betraktas som vilseledande. Vi har nämligen fått fram för höga koefficienter, menar Quensel. Med en beräkningsmetod, som han föreslår, skulle de ha blivit lägre. Vi har i detta sammanhang ingenting att invända mot en beräkning, som ger lägre koefficienter för partierna. Det påverkar nämligen inte alls vår användning av dem i modellprovningssyfte. Meningen är här att företa en jämförelse av koefficienterna inbördes; vi är på jakt efter de lägsta koefficienterna i vår resultatsamling; denna inbördes jämförelse går lika bra att göra om man t.ex. har koefficienter på 0,45-nivån och så plötsligt låga 0,30-koefficienter som om man har koefficienter på 0,90-nivån och så plötsligt låga 0,60-koefficienter. Det är endast de relativt sett lägsta koefficienterna vi söker identifiera. Till yttermera visso har dessa lägsta koefficienter kursiverats i tabell 40.

Om man på detta sätt kan ringa in relativt sett låga multipla korrelationskoefficienter kan man dra slutsatsen att den felkälla gjort sig gällande, som vi kallar utelämnade variabler. När vi t.ex. lyckats ganska dåligt med vårvalet 1914, tror vi att den variabel, som kunde ha haft betydelse men som vi ej kunnat finna data för, är den rojalistiska och nationalistiska stämningen i bondetågets efterföljd (ehuru vi leker med tanken på att i listorna för den s.k. F-båtsinsamlingen finna regionala data för "nationalism-variabeln" 1914, jfr boken s. 132 not 26).

De multipla korrelationskoefficienter, som vi publicerat i tabell 40, är de slutliga koefficienterna, produkterna av ett långt och tålmodigt arbete. Från början iordningställde vi en variabeluppsättning utifrån vissa teoretiska överväganden, prövade så dess förklaringsvärde genom att studera partiernas multipla korrelationskoefficienter, identifierade sedan val eller regioner med särskilt låga värden, tillför-

de därefter analysen nya variabler och företog en ny prövning etc. Den som är intresserad av min allmänna filosofi om modellprövningar hänvisas till min installationsföreläsning s. 23 ff. där jag skriver, att all forskning som vilar på empirisk grund innebär ett sådant oavbrutet kretslopp mellan modellformulering och prövning.

Att undersöka och att ana

Till slut levererar Quensel följande sammanfattande omdöme om vår bok: "Författarna diskuterar grundligt föreliggande problem och uppbygger modeller av intressant karaktär för att lösa problemet. Modellerna tager näppeligen full hänsyn till arten av föreliggande 'felkällor' eller modellernas lämplighet. Ett utförligt numeriskt beräkningsarbete utföres, möjliggjort genom de moderna datamaskinerna. Det kan emellertid starkt ifrågasättas om man härigenom erhållit bättre kännedom än vad man delvis apriori kunnat ana. Tidsförskjutningarna i sambandet klassparti torde icke kunna numeriskt preciseras med särskilt stor noggrannhet."

En viss textkritik synes här nödvändig. Den uppskattning som recensenten ger i den första meningen, tar han tydligen tillbaka i den andra, ty vad är det för "intressant karaktär" modeller kan ha, om modellerna inte tar hänsyn till felkällorna eller — med Quensels språkbehandling — till modellernas lämplighet. Som svurna motståndare till modellplatonismen menar vi att en modell endast visar sin lämplighet genom sin användbarhet i det empiriska arbetet.

Mera sensationellt är Quensels påstående, att vi inte fått bättre kännedom om partiernas sociala bas "än vad man delvis apriori kunnat ana". Vi tror helt enkelt inte att detta är sant. Vilka aprioristiska "aningar" har Carl-Erik Quensel t.ex. haft om förändringen i moderata frihandlarnas valmanskår mellan 1893 och 1896 eller om fördelningen av partitytare och

nymobiliserade väljare i liberala partiets valresultat 1911? Hur kan man genom "aningar" ta ställning i den omfattande debatten hurvida socialdemokraterna i slutet av femtiotalet höll på att bli ett nytt medelklassparti (våra resultat tyder på att det inte förhöll sig så)? Eller hur kan man utan att undersöka saken bli förtrogen med de olika partiernas skiftande mobiliseringsmönster, identitetskriser eller mättnadsnivåer?

När Robinson 1950 publicerade sin kritik av aggregatforskningen, fick hans artikel en oerhörd effekt. Hans bevisföring tycktes så stringent, hans argument så välgrundade att det skulle dröja ett par årtionden, innan statsvetare ånyo stod rustade att ge sig i kast med mera omfattande empiriska analyser av aggregerade valdata. Runt om i Västeuropa och USA ligger författarna nu sista handen vid stora aggregatundersökningar, motsvarande den vi lagt fram om Sverige. I många fall är även dessa försök diskutabla — naturligtvis gäller det även vår undersökning. Därför reserverade vi oss också uttryckligen mot en hel del av våra resultat, t.ex. i den sammanfattande tabellen över slutredovisningen, där särskilt osäkra koefficienter utmärktes med en, två eller tre asterisker. Det vore emellertid mycket beklagligt, om Quensels artikel skulle medföra att aggregatforskarna ånyo decouragerades; det torde dock ha framgått att vi av olika skäl inte tilltror Quensels kritik samma betvingande kraft. Historieskrivningen skulle i så fall ånyo hänvisas till skildringar av blott partieliternas beteende, kompletterade med krönikor, spekulationer, "aningar" om hur den breda massan kan tänkas ha fördelat sina partisympatier. Vi hoppas i stället på fördjupad kunskap om Sveriges politiska historia genom nya aggregatundersökningar, vilka med säkerhet kommer att föranleda revideringar av många punkter i det perspektiv, som vi dragit upp på den svenska valmanskårens politiska mobilisering.

Översikter och meddelanden

Vad optimerar byråchefen, eller konsten att uppnå ett optimalt offentligt service-utbud i ett representativt statsskick

Ekonomer publicerar med jämna mellanrum arbeten på centrala områden av vad som brukar räknas till den "politiska vetenskapens" domäner. I kraft av den metodologiska skärpa och elegans några av dessa arbeten besitter, har de inte sällan försetts med epitet som epokgörande och grundläggande eller i varje fall ansetts vara stimulerande eller provokativa. I ett icke slumpmässigt urval tenderar de att utkomma med approximativa femårsintervall: K. J. Arrow (1951), A. Downs (1957), J. M. Buchanan & G. Tullock (1962), A. Downs (1967) och om Tullocks omdöme är riktigt W. A. Niskanen (1971).

N:s arbete *Bureaucracy & Representative Government* (Chicago 1971) är ett försök att utveckla en positiv teori "om relationerna mellan en byrå och dess omgivning, särskilt inom ett representativt styrelseskicks ram och att utvärdera dessa relationers konsekvenser på byråns budget och output" (s. 9). N:s metod går ut på att karaktärisera en byrå så att dess handlande sker i enlighet med de gränsnyttoteoretiska principer, vilka vanligen antas leda profitföretags rationella beteende. Genom detta i olika sammanhang ofta använda heuristiska förfarande uppnår han dels större möjligheter att förutsäga byråns beteende under olika villkor, dels möjlighet att ad hoc "förklara" varför faktiskt byrå-beteende på olika punkter avviker från den idealtyp han konstruerat.

Den grundläggande strukturen i N:s arbete kan skisseras enligt följande. I första hälften av boken sysselsätter han sig med att ange de viktigaste elementen i teorin om byråers utbudsbeteende samt att utvärdera teorins konsekvenser för beteendet då elementen kompliceras på olika punkter.

I denna första uppställning och användning av teorin arbetar N. under det övergripande antagandet, att byråns relationer till de politiska institutionerna – med hans terminologi *sponsororganisationen* –

kännetecknas av att de senare intar en passiv hållning. I den andra hälften av boken komplicerar N. detta antagande, vilket visar sig leda till att han anser sig böra konstruera en modell av ett representativt styrelseskicks kontrollprocesser av byråkratin. Därefter utvärderar han det offentliga serviceutbudet under alternativa kontrollprocesser och byrå-beteenden.

De avslutande kapitlen i N:s arbete upptar en användning av den generella modellen, där parametrarna skattats från tillgängliga uppgifter om Förenta staterna. Dessutom genomför han en normativ diskussion om byråkratiska och politiska alternativ till den i Förenta staterna rådande situationen för offentligt serviceutbud, där förtjänsterna resp. nackdelarna med ett marknadsmässigt utbud av sådana tjänster behandlas.

Byggstenar i en teori om byrå-utbud av tjänster

N:s teori om byråers utbud omfattar tre element: 1) Byråkaraktäristika, 2) byråns relationer till omgivningen och 3) byråkraterns maximand.

1) En *byrå* urskiljs genom att den har följande två *kännetecken*: (a) "Ågarna och de anställda i sådana organisationer kan inte själva lägga sig till med någon del av skillnaderna mellan intäkter och kostnader som personlig inkomst. (b) Någon del av organisationens återkommande intäkter härrör från annat än outputs styckevisa försäljning" (s. 15). Det första byråkännetecknet är alltså Weber ett ofta använt byråkaraktäristikum. Det andra är (förmodligen) N:s eget. Primära är här orden *annat än . . . styckevisa försäljning*. Det vanliga är att betona, att byråer över huvud inte säljer över en marknad. A. Downs karaktäriserar exempelvis byråer med att "huvuddelen av dess output ej blir föremål för värdering direkt eller indirekt på organisationsexterna marknader genom frivilliga quid pro quo transaktioner" (*Inside Bureaucracy*, s. 25). N. utesluter inte sådan försäljning, då vore hans metodologiska ansats oanvändbar, men betonar att den inte sker styckevis.

Hans betoning hänger samman med det andra elementet i utbudsteori: byråns relationer till omgivningen och särskilt till vad N. kallar sponsororganisationen, dvs. politikerna. Innan vi går vidare kan vi konstatera att N:s byråkaraktäristika inkluderar så gott som alla offentliga organisationer men några (komponenter i) privata dessutom.

2) *Byråns omgivning* definieras av dess relationer till tre grupper: (a) Sponsororganisationen som ger den dess återkommande intäkter, (b) de som tillgodoser den med faktorerna arbete och material samt (c) i vissa fall kunder till byråns styckevisa försäljning.

a) *Byråns utbyte med sponsororganisationen* — dvs. politikerna — består i att den ”erbjuder (dessa) en utlovad uppsättning aktiviteter och förväntad output av dessa mot en budget” (s. 25). Detta är en av nyckelmeningarna i utbudsteori. Byrån erbjuder en total output bestående av ett flertal tjänster i utbyte mot en budget. Ur byråns synpunkt antas sponsororganisationens efterfrågan vara given i en ”budget-output funktion”. Denna anger sambandet mellan den högsta totala nytta sponsororganisationen förväntar sig av och är villig att betala för en viss output-nivå från byrån; dvs. varje punkt på budget-output funktionen representerar den maximala budget sponsororganisationen är villig att ta för en viss output-nivå. Byråchefen antas lägga ned mycket tid och arbete på att bestämma budgetoutput-funktionen. Han koncentrerar därvid sitt arbete på de medlemmar i sponsororganisationen som ”granskar” byråns budget. Dessa medlemmar — de antas senare i framställningen vanligen representera grupper med hög efterfrågan på byråns tjänster — står i ett ”bilateralt monopol”förhållande till byrån, eftersom de vanligen inte har alternativa sätt att genomföra det de vill ha gjort och byrån kan inte genomföra något utan en budget.

b) *Byråns faktorsrelationer* är det andra elementet i N:s utbudsteori. De flesta byråer antas konkurrera på en marknad om arbetskraft och material. N. ger emellertid skäl till varför byråer kan betraktas som de sista reservoarerna för ”löne- och faktorsprisdiskriminering” (s. 31). De har ofta monopol på utbudet av vissa varor. De har inte sällan förstfödslo-rätt till vissa resurser. N. anser emellertid inte detta vara ett generellt byrå-drag utan kännetecknande för vissa byråer på nationell nivå i allmänhet och militära i synnerhet. De exempel han ger är också hämtade från det militära området i Förenta staterna med dess krav på speciella färdigheter och resurser.

Faktorsrelationerna representeras i N:s teori av en ”kostnads-output funktion”, på vilken varje punkt representerar den ”minsta totala utgiften till nödvändiga faktorer för att producera en given output”

(s. 31 f.). Vid användningen av denna funktion antas faktorspriserna och adekvat produktionsapparat vara givna.

c) *Byråers kundrelationer* är (eller borde vara) framträdande i sådana exempel som universitet, sjukhus, post, järnväg etc. Dessa byråer har ett marknadsförhållande till sina kunder, vilket andra saknar. Sådana byråer har egentligen två efterfråge-grupper med olika typ av efterfrågan på samma slags service: Sponsororganisationen och de direkta kunderna. Deras intäkter i de fall de är ”rena” kundbyråer härrör från outputs styckevisa försäljning samt i de fall dessa inte är tillräckliga kompletterade med en budget från sponsororganisationen. I en ”mixed” byrå — dvs. en byrå med såväl marknadsrelationer till kunder som andra mer ofrivilliga relationer — föreligger alltid båda dessa finansieringsmöjligheter.

3) *Byråchefens maximand* är det dynamiska elementet i N:s teori. Av skäl som vi inte redovisar här koncentrerar N. på denna punkt byråns handlande till en enda person: byråchefen. Denne antas vara nyttomaximerare. Faktorer som bör vägas in i hans nyttokalkyl är lön, byråförhållanden, anseende, makt, rätt att utse underordnade, byrå-output samt den lätthet med vilken byrån kan förändras och administreras. Alla dessa faktorer utom de två sista antar N. vara en monoton, positiv funktion av byråns totala budget. Detta gäller under en specifik period, nämligen byrå-chefens ämbetsperiod.

Möjligheten att lätt genomföra förändringar och att administrera byrån antas inte vara positivt, monotont relaterad till budgetökning. Sådana faktorer kan istället vara särskilt betungande vid en hög budgetnivå. Vid möjligheter att ytterligare öka budgeten från en stabiliserad hög nivå, kan byråchefen dock avlastas genom att sådana uppgifter läggs på nya tjänster.

Den första ”starka” formuleringen av sambanden mellan ”proxy-variabeln” totalbudget i byråchefens nyttofunktion och de underliggande åtta faktorerna kvalificeras så gott som genast. Det är inte nödvändigt att hans nytta är starkt knuten till var och en av de faktorer som antas öka med budgeten, så länge deras samband med budgetnivån är positivt och kontinuerligt.

För att driva hem tesen om byråchefen som budget-maximerare hänvisar N. dels till sin egen byråerfarenhet, dels till ett kontradiktoriskt exempel. Den egna erfarenheten har han bl. a. införskaffat i det amerikanska försvarsdepartementet dit han med höga förväntningar kom i samband med McNamaras intåg under Kennedy-administrationen. Denne sägs ha gjort sig mycket impopulär bland såväl tjänstemän som i kongressen genom att ”läsa” budgeten vid en

viss nivå och framgångsrikt försvara den mot såväl nedprutningar som ökningar.

I det belysande exemplet ber han oss begrunda följande jämförelse. Vad händer en underordnad tjänsteman som ogensägligt kan visa, att en viss budgetnivå kan åstadkommas till såg hälften av nuvarande kostnader? I ett profitföretag får han enligt N. förmodligen en bonus, promovering och möjlighet att arbeta vidare på uppslaget. Uteblir detta kan han alltid utnyttja sina nyvunna insikter i ett konkurrerande företag. I en byrå får han möjligtvis ett omnämmande, en statlig obligation, nytt jobb utan promovation, gamla arbetskamraters animositet och nyas misstänksamhet.

Oberoende av om N:s lösning på maximeringsproblematiken kan accepteras eller inte, kan vi konstatera att inom den tradition han arbetar är maximering ett ofta utnyttjat rationalitetsantagande. I hans teori är byråchefen den som prefererar rationellt. Detta är givetvis också en förenkling men löser en rad problem. Genom att försätta enbart en person i maximeringssituationen behöver teorin inte byggas ut med de ytterligare antaganden som fordras i en situation, där flera personers nyttofunktioner skall aggregeras. Detta är inte heller nödvändigt för det N. vill företa sig.

I en liknande situation valde Downs att maximera tjänstemannens "egenintresse" definierat utifrån ett flertal liknande byråkaraktäristika N. menar ingå i byråchefens nyttofunktion. Den senare väljer budgeten som det centrala för tjänstemannens maximeringsbehov. De skäl han anför till detta är varken sämre eller bättre underbyggda än de Downs anger för sitt val. Rationellt beteende i den valsituation Downs, Niskanen m. fl. försätter sig består i att maximera den heuristiska nyttan av alternativa maximeringsobjekt.

För att fullständiga bilden av byråchefen som huvudsakligen motiverad av budgetmaximeringen inför N. begränsningen, att detta gäller under förutsättningen, att byrån i typfallet måste leva upp till de åtaganden den därvid gjort till sponsororganisationen. "En byrå som fortlöpande lovar mer än den kan hålla kommer att straffas genom lägre förtroende till framtida löften och lägre budgets. Omvänt är det troligt att en byrå som uppträder bättre än väntat belönas med större budgets i framtiden" (s. 42).

Utbudsteoris implikationer

N. försöker konstruera en syntetisk teori. Han utgår alltså från de postulat vi skisserat i föregående avsnitt och fortsätter med att utvärdera de konsekvenser som ett beteende i enlighet med postulaten får för en byrå. Hans teori avser att besvara frågan: Vilka är de

sammantagna implikationerna av en given uppsättning postulat? Till skillnad från intresseinriktningen vid konstruktion av en förklarande teori ligger betoningen inte i första hand på att få kunskap om postulaten i allmänhet kan betraktas som sanna utan på att få kunskap om vad som händer då postulaten relateras till varandra. Genom att stegvis kvalificera de ursprungliga postulaten kan han göra dessa mer "realistiska". Förfarandet ger upphov till ett flertal hypoteser, vilka om de blir föremål för oberoende empirisk prövning kan ge postulaten sanningsvärde. Då utrymmet inte tillåter en redogörelse för alla N:s observationer, kommer vi att begränsa oss till ett urval.

De matematiska funktioner, som representerar olika sidor av byråbeteendet, använder N. först för att beskriva en *elementär byrås budget- och outputbeteende*. En elementär byrå tillhandahåller sina uppdragsgivare en enda tjänst. Detta varierar för (a) olika efterfrågevillkor och (b) olika kostnadsvillkor (kap. 5). I nästa steg följs en elementär byrås produktionsbeteende upp. Här ges svar på frågor som: Vilken kombination av faktorer kommer att användas för att producera vid jämvikt mellan kostnader och efterfrågan? Har en budgetmaximerande byrå motivation att arbeta effektivt? (kap. 6).

Vad som händer med den elementära byrås produktionsbeteende, då kostnaderna resp. efterfrågan tillåts variera utvärderas i kap. 8. I både kapitel 6 och 8 arbetar N. med förutsättningen att kostnaderna fördelas på en enda tidsperiod (= byråchefens ämbetsperiod). Denna förutsättning kvalificeras i kap. 12.

I kapitel 7 använder N. sina postulat till att under identiska efterfråge- och kostnadsförhållanden jämföra olika organisationsformer; dvs. profitföretag under (a) monopol- och (b) konkurrensförhållanden resp. byråer. Jämförelsen bygger på antagandet, att alla dessa organisationsformer kan tillhandahålla de varor och framför allt tjänster, som efterfrågas av sponsororganisationen. Han accepterar med andra ord inte den i förvaltningsteori vanliga tanken, att offentliga tjänster kan vara av sådan natur att profitföretag inte kan tillhandahålla dem. På extrarationella grunder — dvs. utan prövning i enlighet med nyttomaximeringskriteriet — är han ej a priori villig att karakterisera vissa varor som offentliga.

Kapitlen 9, 10 och 11 varierar den elementära byrås beteende med hänsyn till om den resp. (a) saluför sin output (av en enda tjänst) på en marknad men utan vinstintresse, (b) är en "mixed" byrå vars finansiering både sker genom avsalu på en marknad och genom disposition av medel från sponsororgani-

sationen samt (c) om byrån tillhandahåller flera tjänster.

Under den sista punkten (kap. 11) anser sig N. på grundval av sina postulat kunna belysa varför byråer ofta har ärendeområden på sin repertoar, vilka inte passar in i dess totala utbud av tjänster. (Ett aktuellt historiskt exempel från Sverige skulle kunna vara SÄPO:s organisatoriska tillhörighet under Gustav Möllers socialdepartement). Sådana anomalier förklarar N. utifrån sitt budgetmaximeringskriterium. Detta motiverar byrån — dvs. byråchefen — att tillägna sig ytterligare områden och att inte specialisera sig alltför hårt funktionellt. Motivationen förstärks genom att byrån då inte gör sig beroende av kostnads- och efterfrågesituationen för en speciell tjänst.

Sponsororganisationens beteende

Då N. under olika förutsättningar utvärderar byråbeteendet sker detta under antagandet om en förhållandevis passiv sponsororganisation. Genom att kvalificera detta antagande försöker han konstruera en teori om sponsororganisationens beteende och inverkan på byråbeteendet (kap. 13).

Under denna teorikonstruktion genomför N. en diskussion om och redovisar en modell av folkförsamlingars och regeringars politiska beteende uppfattat som möjligheterna till kontroll av byråer i ett representativt statsskick.

Utgångspunkten för N:s resonemang om politiker- nas beteende är insikten, att de varken motsvarar Platons filosof-kungar eller med en modern term är Pareto-optimerare. (Byråchefen antas emellertid, som vi sett, vara nytto-maximerare.) Han påtalar också den typiska paradoxen då vissa ekonomer behandlar politiskt beteende. Med utgångspunkt från de tidiga utilitaristerna använder de synsättet om politikern som egoistisk och mer motiverad av privata än altruistiska intressen. Men då det kommer till kritan, har samma ekonomer i sina modellresonemang haft förmågan att konstruera en politisk människa, vars privata nyttofunktion aldrig påverkat den politiska beslutsprocessen. Till yttermera visso har idealtypen av politisk människa ansetts kunna utföra "lycko-kalkyler" samt inte mindre lämpligt också omsätta kalkylen i lagstiftning.

N. genomför sin diskussion av det "politiska systemet" under fyra rubriker. "(a) Möjligheter och kostnader för en individ att överföra sitt medlemskap från en kollektiv organisation (nation, kommun, företag etc.) till en annan. (b) Proceduren vid val till ledarskap i den kollektiva organisationen. (c) Processerna för att fördela den kollektiva organisationens

verksamhet mellan ledarna. (d) Den kollektiva organisationens beslutsregler" (s. 128 f.).

Även om terminologin är ovan, ger en smula eftertanke vid handen, att rubrikerna b, c och d är vanliga områden för politisk analys. I detta sammanhang tenderar emellertid (a) att vara en sorgligt outnyttjad uppslagsända.

Under de "politiska" rubrikerna diskuterar och underkänner N. på några sidor gängse normativa, demokratiska modeller. För hans syfte har de till skillnad från sin motsvarighet på den ekonomiska sidan — marknaden — föga prediktionsvärde, då det gäller att bestämma vad "regeringar faktiskt gör" (s. 135).

Efter denna genomgång tvingas N. erkänna, att för hans syften finns ingen normativ modell för jämförelser mellan olika kollektiva organisationsformers utbudsbeteende med liknande prediktionsvärde som marknadsmodellen. Han konstruerar därför en sådan.

Hans modell av kontrollprocesserna i ett representativt styrelseskick består av följande antaganden.

- (a) Regeringen finansierar enbart utbudet av rena offentliga tjänster.
- (b) Regeringen tjänar en befolkning bestående av tre grupper, som var för sig har olika efterfrågenivå på varje offentlig tjänst.
- (c) Var och en av dessa tre grupper väljer ett lika antal representanter till en lagstiftande församling. (För nuvarande ändamål är befolkningens storlek i var och en av grupperna och valproceduren irrelevant.)
- (d) Alla tjänster finansieras med hjälp av generella intäkter. Var och en av de tre befolkningsgrupperna står för en förutbestämd konstant andel av varje ytterligare skatteuttag.
- (e) Alla regeringsaktiviteter måste godkännas av åtminstone en enkel majoritet i den lagstiftande församlingen in pleno.
- (f) Den lagstiftande församlingen fördelar kontrollansvaret på kommittéer med en kommitté för varje tjänst. Kommittéerna kontrollerar förslagen till budget-output från byråerna (eller från andra källor) och rekommenderar till godkännande av lagstiftande församlingen in pleno ett budget- och programförslag.
- (g) Kommittén för varje tjänst domineras av representanter för gruppen med den *högsta* relativa efterfrågan av tjänsten.
- (h) Kontroll-kommittéerna rekommenderar de program till lagstiftande församlingen som maximerar (deras uppfattning av) nettovinsten för *medianväljaren i den region de representerar* med den begränsningen att rekommendationen skall godkännas av hela folkförsamlingen (s. 138 f.).

Modellen av kontrollprocesserna inklusive bestämningen av den optimala outputnivån för en offentlig tjänst samt den optimala skattefördelningen är de postulat, vars följder utvärderas i N:s fortsatta analys. Detta sker a) för en utbudssituation över konkurrerande profitföretag på en marknad och för b) en byrå. Därefter används postulaten för att utvärdera en utbudssituation där c) två byråer konkurrerar med varandra respektive d) där en byrå konkurrerar med ett profitföretag. Några av N:s slutsatser skall vi i korthet redovisa.

För *utbudssituationerna a) och b)* visar sig förhållandet mellan kontrollkommitté och byrå enligt N:s beräkningar vara sådant, att även vid en mycket effektivt fungerande kontroll — med allt vad det innebär i arbete, tid, förhandlingar etc. — påverkas serviceutbudets fördelning mellan de tre "kundgrupperna" enbart marginellt.

Detta leder N. till följande slutsatser: "Man kan förstå varför representanter i en kontrollkommitté ibland inte anstränger sig över hövan och anammar byråns förslag. Man kan också förstå varför den större församlingen av representanter känner sig bundna av kontrollkommittéens arbete. Givet den låga avkastningen och de höga kostnaderna kontrollkommittéen tar på sig för en effektiv granskning av byråns budgetförslag och program, kan byråns budget-maximeringsförslag till output synas vara en mer generell lösning än vad som kan tyckas i förstone" (s. 153).

För *utbudssituationerna c) och d)* — byråer i konkurrens — kommer N. till resultatet att "kundgrupperna" visserligen gör vinster genom att byråbeteendet effektiviseras. Output pressas dock i liten utsträckning ned mot den optimala nivån. *Det generella problemet med byråer* i N:s modell — dess *överutbud* — kvarstår. Detta beror till övervägande del på att politikernas kontrollbeteende kvarstår som en flaskhals. Störst effekt på byråns utbudsbeteende uppnås i de fall kontrollen "inte stannar på departements- och kommitténivå utan går till folkförsamlingen i sin helhet. Detta ökar informationen om kostnaderna i folkförsamlingen och ökar sannolikheten att någon byrå vilken som helst kan möta motstånd i kommittéen på sina försök att öka budgeten" (s. 168).

Utbudsteoris normativa implikationer

Om N. hade stannat vid att enbart ta den ekonomiska definitionen av rationalitet, definiera om de byråkratiska och politiska institutionerna så att rationalitetsantagandet vore applicerbart och därefter generera ett stort antal i princip falsifierbara hypoteser, hade vi stått inför ytterligare ett arbete i den ekonomiska

tradition som visserligen har ett stort heuristiskt värde men i grunden inte är något annat än ett originellt och intressant sätt att organisera kunskap som redan finns. I flera tidigare sådana arbeten har hypoteserna visat sig vara av den karaktären att de knappast är möjliga att testa i den form och med den ram de är givna. Det är inte uteslutet att detta också är fallet med N:s hypoteser. Han har i varje fall själv inga illusioner på den punkten. "Jag har inte själv presenterat en uppsättning kritiska test av dessa hypoteser, och sådana tests skulle förmodligen vara svåra att genomföra och dessutom vara tidskrävande" (s. 191). Syftet med hans teori är emellertid inte att genom en uppvisning i ekonomisk metodologi demonstrera hur långt logisk stringens kan föra på ett för denna typ av analys föga utnyttjat område. Han strävar också efter relevans. Detta sker på två sätt. Till att börja med förser han sin modell med grova skattningar av de ingående parametrarna. Underlaget för skattningarna är officiell amerikansk statistik. Tillförlitligheten i skattningarna är vi inte kapabla att uttala oss om. G. Tullock bedömer dem som "educated guesses" i en recension.

I god ekonomisk tradition använder N. dessutom sin teori för en avslutande normativ diskussion om vägar att förbättra vad han uppfattar som ett i många avseenden reformbehövligt system. Det är inte riktigt klart hur han från en föregiven, värdefri, positiv teori kan komma till normativa, politiska slutsatser. Detta är emellertid också i enlighet med god ekonomisk för att inte säga samhällsvetenskaplig tradition. Några värdepostulat redovisar han inte under sin framfart.

De skattningar N. inför i sina beräkningar ger "en mörk bild av Förenta staternas demokratiska, representativa styrelseskick". De något rika utnyttjar den tigande medelklassen för att exploatera de förhållandevis fattiga (s. 179 f.). Eftersom de något rika är en högeftefrågegrupp av offentlig service och inkluderar "de flesta intellektuella, byråkratin själv samt de som äger de faktorsresurser regeringen utnyttjar" förutsäger N. motstånd eller krav på kompensation från dessa grupper till en reform som skulle kunna komma till rätta med situationen; nämligen att besluten i folkförsamlingen tas med 2/3 majoritet (s. 182).

Den normativa diskussionen inleder N. genom att ställa ett "ärligt styrelseskick" mot ett "gott styrelseskick" (s. 192 f.). Normalt utgår flertalet från att dessa är två sidor av samma mynt. Detta har enligt N. i Woodrow Wilsons anda lett till en överbetoning av byråkratens "neutrala kompetens". Men "det finns inget inneboende i en ärlig tjänsteunderkastelse under regler och förordningar som skulle kunna orsaka en

byråkrat antingen att veta eller söka finna det allmänna intresset eller att handla i enlighet med det" (s. 193). Varje förvaltningsreform som skall göra skäl för namnet bör därför skapa förhållanden som gör det möjligt att närma byråkraternas personliga intresse till det allmänna.

N. ger ett antal alternativa vägar i denna riktning. Ett sätt är att få till stånd strukturella förändringar i byråerna. Recept: "öka konkurrensen mellan byråer som tillhandahåller samma eller liknande tjänster" (s. 195). Ett annat är att förändra tjänstemännens motivation från budgetmaximering till maximering av skillnaden mellan budget och totala minimikostnader för en given outputnivå. Recept: belöna de högre tjänstemännen för ett beteende i denna riktning. (N. tycks här ta som ett empiriskt faktum det som i bokens inledning var ett postulat; nämligen budgetmaximeringskriteriet. Ett ganska vanligt fenomen under utarbetandet av en teori.) Ett annat alternativ som utvärderas är att utöka marknadsdelen i det offentliga utbudet av service. Detta skulle kunna "utmana" byråerna "att förbättra sitt eget beteende till samma nivå eller en bättre än andra organisationsformers" (s. 218).

På det politiska planet finns flera oprövade alternativ att förbättra i synnerhet kontrollprocessen. Genom att lotta ut posterna i de olika kommittéerna bland tänkbara kandidater "skulle den dominerande roll representanterna för högefterfrågegrupper spela i kontrollprocessen kunna reduceras" (s. 219). Om kontrollfunktionen sköts så som N. antar spelar förlusten av eventuella sakkunniga politiker mindre roll, "därför att kontrollprocessens primära uppgift är att uppskatta det största program som kan godkännas av majoriteten i folkförsamlingen" (s. 220). Förlusten av sakkunskap kan också tänkas bli ersatt genom "upprättandet av en stor stab med specialiserade underavdelningar som rapporterar till folkförsamlingen in pleno (s. 221).

Vad gäller valet av beslutsregel i folkförsamlingen bör den enkla majoriteten ersättas med en 2/3-majoritet. Den vanliga "political scientist"-invändningen mot ett sådant förfarande, att lagstiftningen under sådana förhållanden kommer att blockeras "förtjänar att tas på allvar enbart under antagandet, att merparten av den lagstiftning som kommer till stånd genom en majoritet är önskvärd" (s. 222).

De innovationer N. anser önskvärda för att uppnå ett optimalt utbud av offentlig service må ha de effekter han avser. De är i varje fall konsistenta med hans utbudsteori till vilken de utgör en logisk förlängning.

Benny Hjern

Politisk holdningspåverkan i den kinesiske folkerepublik og sociologisk teori

"Det øjeblikkelige problem er, at mange mennesker anser det for umuligt at udføre ting, der kunne udføres, hvis de strengte sig an."
Mao Tse-tung (1967a:220).

Resumé:

Denne beskrivelse af politisk påvirkning i Kina belyser muligheden af social forandring i store samfund gennem direkte holdningspåvirkning. Teknikken beskrives detaljeret, både mikroteknikken i tankereformen og makroteknikken (organisationer, personlig agitation, massemedier m. v.), og kulturrevolutionen anskues fra denne synsvinkel. Tilsyneladende har holdningspåvirkningen meget omfattende effekter, et resultat, som harmonerer dårligt med den makrosociologiske teoris forsøg på at opstille sammenhænge mellem strukturelle variable, og det betragtes som et udtryk for, at individuelle holdninger direkte kan intervenere i og modificere sociologiske love. En teoretisk begrundelse antyder udfra teorier om holdningsvariable, især Homans' udvekslingsteorier.

1. Indledning

Det er efterhånden ved at blive erkendt, at udviklingen i Kina har stor interesse for den politiske sociologi. Der foregår i Kina vidtgående sociale eksperimenter, hvori en fjerdedel af menneskeheden er impliceret som forsøgspersoner, og både eksperimenterens mål og midler adskiller sig fundamentalt fra, hvad der hidtil er kendt i vesten.

Den kinesiske politik bygger i høj grad på princippet om, at "alt er muligt", og direkte holdningspåvirkning anses for et vigtigt politisk middel. Det er denne specielle side ved kinesisk politik, som her søges beskrevet ved at sammenfatte oplysninger fra den mere seriøse vestlige litteratur, og denne beskrivelse tages som udgangspunkt for en vurdering af nogle generelle sociologiske problemstillinger.

Både beskrivelsen og vurderingen må blive af generel karakter på grund af oplysningernes beskaffenhed. Der mangler relevant talmateriale, og kinesiske tekster er vanskelige at fortolke dels på grund af sprogproblemer, men især fordi der er udviklet en speciel sprogbrug, som forudsætter indlevelse i kinesisk ideologi, der vanskeligt kan erhverves af udlændinge (Schurmann 1966: 58). En egentlig kildekritik rejser derfor store problemer. Disse vanskeligheder er en af grundene til sociologernes utilbøjelighed til at beskrive kinesiske forhold (og formentlig en blandt flere grunde til, at oplysninger i den vestlige presse ofte er misvisende og forvanskede),

men de hindrer ikke, at de kinesiske erfaringer har stor relevans for den politiske sociologi.

2. Tankereformens formål

Tankereformen i snævrere forstand og den ideologiske skoling i videre forstand er fænomener, der optager en stor del af kinesernes tid, og hvis formål er hos hver enkelt af de 800 millioner kinesere at erstatte borgerlig ideologi med den kommunistiske verdensanskuelse, hvis grundtræk kan resumeres således:

— respekt for folket og dets arbejde; alt arbejde skal tjene folket (Yu 1964: 85); det traditionelle kinesiske åndshovmod skal fjernes (Lindqvist 1964: 27).

— vished om kriterierne for, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert, idet liberalismen skal bekæmpes (Lifton 1961: 380): "vi må omhyggeligt skelne mellem, hvad der virkelig er giftigt ukrudt, og hvad der i virkeligheden er en duftende blomst" (Mao Tse-tung 1966 a: 257).

— nationalfølelse og lydighed og tillid til Kinas kommunistiske parti (Lifton 1961: 380).

— teori og praksis skal forbindes; det korrekte politiske standpunkt skal i det daglige liv afspejle sig i entusiastisk aktivitet, tro på og håb om fremskridt, uselvsk offervillighed, modtagelighed for kritik, nationalisme. Fejlagtige holdninger bekæmpes, f. eks. objektivisme (troen på, at der findes upolitiske fænomener), individualisme, sekterisme, udbytningsideologi, pro-amerikanisme (Lifton 1961: 260).

Tankereformen anses for den vigtigste nationale opgave og for en forudsætning, nødvendig og tilstrækkelig, for at løse alle andre opgaver. "Ikke at have et rigtigt politisk standpunkt er som ingen sjæl at have" (Mao Tse-tung 1966 a: 250). Denne begrundelse er, i hvert fald sociologisk, langt mere interessant end den ofte hævdede, nemlig at tankereformens hovedformål er at styrke de kinesiske lederes magt, og et kort blik på den kinesiske revolutions historie gør det klart, at traditionelle vestlige magtteorier af denne art næppe er dækkende i relation til de kinesiske kommunister.

Hurtig økonomisk opbygning er et centralt politisk mål, og da Kina er et fattigt land (Lindqvist 1964: 60), kræver det store investeringer og dermed store ofre. Det er ikke urimeligt at antage, at denne mobilisering af alle ressourcer forudsætter stor begejstring og enighed, ikke blot om de strategiske mål, men også om de taktiske midler og især om lederskabet. Men begrundelsen for tankereformen er mere vidtgående, og problemet om midlerne til at opnå de politiske og økonomiske mål fører over i spørgsmålet om ideologiens videnskabelige doktriner.

3. Nogle ideologiske hovedpunkter

"Skønt der er skavanker og fejltagelser i vort arbejde, kan ethvert retsindigt menneske se, at vi vil tjene folket, at vi er både fast besluttede på og i stand til sammen med folket at opbygge vort land, at vi har nået store resultater og vil opnå endnu større" (Mao Tse-tung 1966 a: 256). Folket er det afgørende begreb, og det er præciseret derhen, at "folket på den nuværende etape er . . . arbejderklassen, bønderne, byernes småborgerskab og de nationale kapitalister" (Mao Tse-tung 1966 a: 219), men ikke godsejerne og de største "bureaukratiske kapitalister". Overfor disse grupper udøves "folkets demokratiske diktatur", men inden for folket er der demokrati (Carrington Goodrich 1966: 182; Mao Tse-tung 1966 a: 219, 222, 234), nemlig Lenins demokratiske centralisme efter skemaet enhed-kritik-enhed, hvis anvendelse jo har vist sig at give anledning til store problemer (Mao Tse-tung 1966 a: 56, 232, 257, 278).

Massernes vilje, "masselinjen", skal være regeringens fundament. Arbejderne er mindst påvirkede af imperialistisk tænkemåde og skal derfor lede de andre klasser i folket. Kineserne tilskriver — som Lenin — det kommunistiske parti en langt mere aktiv rolle i vækkelsen af folkets bevidsthed, end Marx gjorde (Yu 1964: 12–16; Mao Tse-tung 1966 a: 224). "I vort partis praktiske arbejde er alt korrekt lederskab nødvendigvis "fra masserne, til masserne". Det betyder: Tag massernes opfattelser (spredte og usystematiske opfattelser) og koncentrer dem (gennem studium gøre dem til koncentrerede og systematiske opfattelser), gå derefter til masserne og gør propaganda for og forklar disse opfattelser, indtil masserne tager dem til sig som deres egne, holder fast ved dem og omsætter dem i handling og prøver rigtigheden af disse opfattelser i sådan handling" (Mao Tse-tung 1967 a: 127).

Kineserne tillægger den enkeltes politiske standpunkt så stor betydning, at det nærmest må betegnes som umarxistisk, idet det strider imod den traditionelle opfattelse af forholdet mellem basis og superstruktur (Brun og Hersh 1969: 12; Yu 1964: 5), ligesom det strider imod Mannheims videnssociologi, der bygger på Marx' teori på dette punkt (Mannheim 1936: Merton 1957: 499–501). Doktrinen er, at den rette politiske tænkemåde er både nødvendig og tilstrækkelig til at opnå de økonomiske og politiske mål. "Det er menneskene og ikke de døde ting, der er afgørende. Styrkeprøven er ikke blot en kamp mellem militære og økonomiske kræfter, men også en kamp om mennesker og moral" (Mao Tse-tung 1966 a: 142). "Kammerater! Som I ved, ledes alle menneskets handlinger af dets tankegang" (Liu Shao-chi 1954: 36). "Når det ideologiske problem er løst, vil fødevarer-

problemet også være løst" (Jen Min Jih Pao, citeret efter Yu 1964: 4). Konsekvensen er, at propaganda bør drives intensivt og gennemsnive hele samfundslivet. Partiet anser "ideologisk kamp" for sin vigtigste opgave. I det hele taget er kamp, *tou cheng*, et centralt ord i det nye Kina, og forestillingerne om omfanget af den centrale dirigering af den ideologiske skoling er formentlig ofte overdrevne; tværtimod er det et udtalt mål, at flest muligt deltager i beslutningerne og at undgå elitedyrkelse og alienation. Det betones ofte, at uenighed ikke blot er uundgåelig, men også kan være ønskelig (Wheelwright and McFarlane 1970: 150–155).

4. Tankereformens mikroteknik

I dette afsnit beskrives tankereformen i egentlig forstand, en intensiv ideologisk skoling, som gennemgås af især partimedlemmer, men også af grupper af kriminelle, herunder fængslede udlændinge. Ofte benyttes betegnelsen tankereform kun om denne intensive form. Den almindelige ideologiske skoling af samtlige kinesere beskrives i afsnittet om makroteknikken. De fleste oplysninger, som refereres i dette afsnit, hidrører fra kinesere, der er flygtet til Hongkong, og fra udlændinge, der efter en fængselsstraf er udvist af Kina, og de er derfor på ingen måde repræsentative, men en nærmere vurdering af oplysningerne forsøges ikke.

Under *cheng feng* kampagnen i 1942 opstillede Mao Tse-tung tankereformens principper: 1) at lære af fortiden for at undgå fejltagelser i fremtiden og 2) at behandle sygdommen for at redde manden (Yu 1964: 34). Man skal aldrig gribe til vold for at behandle ideologisk sygdom (denne medicinske sprogbrug er meget benyttet); Kina skal opbygges med sved og tårer, men ikke med blod (Lindqvist 1964: 93). Ved terapien skal man "begynde med at give patienten et chok ved at råbe til ham; "Du er syg!", så han bryder i sved af forskrækkelse, og så fortæller vi ham venligt, at han behøver behandling" (Mao Tse-tung, citeret efter Yu 1964: 35). Selve behandlingen består i intensiv diskussion, kritik og argumentation og foregår i små grupper, hvor læsning af kommunistiske teoretikere danner udgangspunkt for kritik—selvkritik af hver enkelt deltagers personlige forhold (Lifton 1961: 26, 259; Mao Tse-tung 1966 a; 257). I denne kamp (*tou cheng*) er de vigtigste virkemidler:

— en personlig reform er nødvendig for at opnå solidaritet og velvilje fra de øvrige medlemmer i studiegruppen.

— reformen er nødvendig for at være en god kineser og medlem af folket (Lifton 1961: 400, 420; Lindqvist 1964: 111). Metoderne er altså helt igennem af social

karakter, og de tekniske virkemidler spiller en meget underordnet rolle.

Revolutionsuniversiteterne. Tankereformen koncentreredes i årene efter 1949 om de intellektuelle, dels fordi de som lærere har store agitationsmuligheder og traditionelt har følt sig højt hævet over folket (Lifton 1961: 244), og dels fordi det var nødvendigt at rekruttere mange af de nye kadre, der var brug for, fra denne gruppe (Schurmann 1966: 169). Tankereformen af de intellektuelle foregik i årene 1949 til 1952 på revolutionsuniversiteter, hvor de deltog i tankereformkursus, oftest af 6 måneders varighed. Nogle tog selv initiativ til det, men mange blev nok i hvert fald delvis tvunget til det, fordi tankereform var en betingelse for at fortsætte i mere betydningsfulde stillinger (Lifton 1961: 247, 248; Chen 1960).

Ved ankomsten blev studenterne — som regel flere tusinde — delt i grupper med 10 i hver, og der blev valgt en studieleder. Politiske kadre førte tilsyn med studierne. Den første uges tid foretog studenterne sig ikke andet end at snakke med hinanden, og hele atmosfæren var venlig, imødekommende og forventningsfuld (Lifton 1961: 255). Studiegrupperne blev til attraktive venskabsgrupper, en forudsætning for tankereformens gennemførelse (Lifton 1961: 380). Det må huskes, at de fleste kinesere sympatiserede med kommunisterne allerede i 1949.

Derpå begyndte studierne. De var delt i en række små kursus, som hver bestod af en længere forelæsning efterfulgt af gruppediskussion. Ved slutningen af hvert kursus skrev alle et "tankeresumé", som blev diskuteret i gruppen. Efterhånden blev kritikken mere og mere personlig og aggressiv, og relationerne i gruppen stadig mere spændte (Lifton 1961: 257–259). Kritikken gjaldt især deltagernes individualisme, udbytningsideologi, liberalisme, subjektivisme og sentimentalisme, og på baggrund af nationaliststyrets nepotisme, korrupsion og udplyndring af folket ramte denne kritik meget hårdt. Viljen til at finde og bekende sine fejl er den vigtigste dyd (Lifton 1961: 362, 382). Denne form for samvær varer fra morgen til aften i flere uger, og til sidst er situationen så oppasket, at alle er modne til den afgørende fase: det endelige tankeresumé, som er en fuldstændig beskrivelse af ens tankelivs udvikling.

Man skal altså ikke tilstå forbrydelser, man ikke har begået; tværtimod skal sandheden beskrives så nøje som muligt — og så skal den fuldstændig fordømmes. Ganske små begivenheder fortolkes som udtryk for forbryderisk sindelag. Man skal beskrive sin klasseoprindelse, d. v. s. sin familiehistorie to generationer bagud, og som konklusion skal følge en fordømmelse og fornægtelse af familien. Dette er et

meget stort problem for kinesere, fordi den sønlige hengivenhed var den centrale moralske forpligtelse i den gamle Kina. I stedet skal den sønlige ærefygt overføres til folket, ideen og partiet (Lifton 1961: 169, 267, 361, 380).

Dette endelige dokument blev intensivt diskuteret i studiegrupperne og til sidst efter flere omskrivninger afleveret til partiet. For nogle bevirkede tankeresuméet et afklaret følelsesliv, men ikke for alle; for enkelte var det så belastende, at de flygtede til Hongkong bagefter, og det er fra disse flygtninge, som bestemt ikke er repræsentative, de fleste oplysninger om tankereformen stammer (Lifton 1961: 249, 271).

Den intense skyldfølelse, som er et grundelement i tankereformen, fremkaldes af (Lifton 1961: 260, 307, 425–429);

- den spændte stemning i studiegruppen.
- det stadig gentagne tema om folkets ret; dette krav om solidaritet med folket er meget vanskeligt at afvise, især når det fremføres med kommunisternes konsekvens, både i ord og handling: på bunden af ethvert menneskes moralske bevidsthed spørger der tilsyneladende en forestilling om, at man skal handle anstændigt overfor andre mennesker. Udover disse skyldfølelser, spiller det en rolle, at
 - i løbet af de seks måneder indtræder en speciel sprogbrug, som øver indflydelse på tænkemåden (Schurmann 1966: 58–61).
 - det betones, at en rimelig tilværelse i det nye Kina, faktisk selve eksistensen, betinges af reformen.

Revolutionsuniversiteterne er efterhånden blevet omdannet til mere konventionelle universiteter, men tankereformen er overalt på skoler og universiteter et permanent fænomen ligesom på andre arbejdspladser. Typiske træk ved denne mere almindelige ideologiske skoling er foruden politiske studiegrupper: lao dung-systemet, hvor intellektuelle regelmæssigt arbejder manuelt i landbrug og industri, de store kampagner, hvor mure og vægge dækkes af plakater med kritik af navngivne personer, og de store anklagemøder, hvor personlige anklager især mod professorer og ledere fremsættes for et publikum på flere tusinde mennesker, ofte på voldsom og dramatisk måde (Lindqvist 1964; 40, 103, 111; Reich 1967: 123; Lifton 1961: 247, 264–267, 320–323).

Hjernevask af vesterlændinge. Kineserne har i visse tilfælde forsøgt at tankereformere vesteuropæere og amerikanere og har overfor dem anvendt andre og mere voldsomme metoder, der også anvendes overfor almindelige forbrydere i Kina. Om sådanne foretagelser bruges på kinesisk betegnelsen hsi nao, der direkte oversat betyder hjerne-vask, men det er en metafor,

der ikke skal opfattes nedsættende: det er ikke et spørgsmål om at vaske hjernen væk, men at vaske den ren (Reich 1967: 21; Lifton 1961: 212).

Det typiske forløb begynder med arrestation og fængsling. Derpå placeres fangen i en lille celle, hvor der foruden ham selv er en halv snes kinesere, der straks og uden afbrydelse opfordrer ham til at bekende sine forbrydelser mod folket. Det samme gør fængselspersonalet, "lærerne", og i starten ledsages det af stærke fysiske ubehag: berøvelse af søvn i flere uger, hænder og fødder lægges i lænker, men egentlig fysisk tortur finder ikke sted (Lifton 1961: 19–37). Efter kort tid er fangen villig til at tilstå hvad som helst, men dette tilstræbes ikke. Læreren ønsker en præcis beskrivelse af fortiden ledsaget af en uforbeholden fordømmelse. Der opstår stærke skyldfølelser, som søges kanaliseret, så man overtager "folkets standpunkt". Bekendelsen skrives om adskillige gange under lærerens og medfangerens vejledning, og de fleste føler efterhånden, at anklagerne eller rettere den nye fortolkning af tidligere hændelser er berettiget. Det hele kædes sammen med studier i cellen af marxistisk teori. Når bekendelsen er færdigredigeret efter 3–4 års forløb, får fangen sin dom, som regel øjeblikkelig udvisning af Kina (Lifton 1961: 65–85).

Næsten alle er stærkt prokommunistiske i deres holdning ved udvisningen, der af mange betragtedes som en meget hård dom, men de fleste bliver hurtigt antikommunister. Nogle få bevarer deres kommunistiske livssyn helt intakt, og mange glider over i vedvarende følelsesmæssig forvirring. Tankereformen påvirker alle; psykiske sygdomme træffes hyppigt, men de fleste gav også siden hen udtryk for, at fængselsperioden havde beriget dem i en vis forstand. Næsten alle bevarede en temmelig positiv holdning til fængselspersonalet og medfangerne (Lifton 1961: 116, 133, 208, 222, 234–239).

Påvirkeligheden overfor tankereform afhænger af visse personlige egenskaber og befordres af:

- tidligere tilbøjelighed til selvransagelse og skyldfølelse.
 - identitetsproblemer og ringe selvrespekt og selvglæde.
 - tilbøjelighed til totalisme i livssynet.
- De, der med størst held undgik påvirkning, udmærkede sig ved:
- at forstå hensigten med den psykiske manipulation.
 - at undgå følelsesengagement, især ved stadig at genkalde oplevelser og tanker fra fortiden.
 - stor personlig styrke og integritet, der ytrer sig i humoristiske svar på anklagerne eller ved i stoisk ro at vende den anden kind til. Sådanne modstands-

metoder er kun blevet anvendt af ganske få og som regel helt uden resultat (Lifton 1961: 131, 145).

Det er karakteristisk for anklagerne, at de hele tiden understreger fangernes egne helligste idealer og påpeger, hvordan de er blevet krænket i fangernes tidligere tilværelse. Den kinesiske logik er meget slående, som de følgende eksempler viser (Lifton 1961: 26, 56, 77): Den rige læge i Shanghai er imperialist, fordi han arbejder for sig selv og ikke for folket. Missionærernes hjælp til syge kinesere fordømmes som en forbrydelse, fordi den åndeligt voldfører masserne uden at opfylde deres virkelige interesser og uden at tilgodese deres retmæssige krav; på bunden af al velgørenhed er der et kraftigt element af svindel. Følgende replikskifte mellem en fængslet missionær og hans lærer er karakteristisk:

læreren; Kender du Bibelens ord om, at "Jeg kom på jorden for at tjene, ikke for at blive tjent"?

præsten: Ja, som præst er det min tro.

læreren: Havde du tjenere i dit hus?

præsten: Ja, jeg havde.

5. Tankereformens makroteknik

Selve den kinesiske gruppepåvirkningsteknik er ikke principielt original, men det er noget fundamentalt nyt, at den administreres så intensivt til så mange.

Organisationer. Forudsætningen er en omfattende organisering af det kinesiske folk. Parallelt med alle organisationsenheder, i fabrikker, skoler, produktionsbrigader, hæren, er der hierarkisk opbyggede partienheder. De store masseorganisationer spiller en vigtig rolle i propagandaarbejdet, og blandt de vigtigste er ungkommunisternes forbund og de unge pionerer i alderen 9 til 15 år. Inden for disse organisationer kan og bør al fritid udnyttes, og aktiviteterne spænder vidt: sport, musik, kunst, arbejde og politisk aktivitet. Som et eksempel på den politiske aktivitet kan nævnes en kampagne, hvor de unge pionerer udsurgte gamle mennesker i den lokale by om tilstandene før befrielsen for derved at få mulighed for at vurdere de opnåede fremskridt (Houn 1961; Schurmann 1966: 139–162).

Kampagner. Der er altid kampagner i Kina, og de betragtes som afgørende i den ideologiske kamp, fordi de giver lejlighed til at forbinde teori med praksis. Partimedlemmerne forventes at tage teten og foregå med gode eksempler. Kampagnerne spredes hurtigt og når ud til rigets fjerneste egne. De kan gælde alt muligt: at udrydde spurve, at holde gaderne rene, kommunekampagnen i 1958, de 100 blomster i 1956–57, men altid mobiliserer de hele apparatet; Der skrives digte, plakater i tusindvis, fabrikker og byer

konkurrerer med hinanden etc. Som led i de samme bestræbelser for at knytte handling til holdning anvendes stakhanovisme, idet man som i Rusland dyrker arbejdets helte (Yu 1964: 26, 73, 97, 107).

Personlig agitation. Det vigtigste led i agitationen er utvivlsomt den direkte personlige agitation, som allerede under frihedskampen blev højt udviklet. Den drives af millioner af agitatorer, der bruger al deres fritid på dette. Opbygningen af netværket af agitatorer blev systematiseret efter 1949, og i hver partikkel udvalgte agitatorer, der overalt på arbejdspladser og blandt private bekendte agiterer og tillige skriver rapporter om deres resultater og om massernes reaktioner. Agitationen er så vidt muligt under central ledelse: agitatorerne får materiale og håndbøger fra partiet, f. eks. tegninger, der let kan tegnes af på plakater, og gennem aviserne, der ofte beretter om agitatorernes virksomhed.

Personlige samtaler anbefales som den bedste metode, men det er jo samtidig en metode, der kræver utrolig energi og opfindsomhed. Idealet er, at samtlige kinesere skal være propagandister. Agitatorernes virksomhed suppleres med regelmæssige massemøder, hvor højere stående partifolk taler og derved underbygger agitatorernes arbejde. Agitationssystemet kan siges at være en bevidst udnyttelse af "totrins-hypotesen" (endda førend den blev opdaget), idet agitatorerne spiller samme rolle som "opinionslederne" i den traditionelle massekommunikations teori (cf. Lazarsfeld et al. 1964; Nowak et al. 1966), blot er agitatorernes virksomhed koordineret med et veldefineret sigte.

Gruppen af agitatorer er omtrent sammenfaldende med kaderne, d. v. s. som regel partimedlemmer med lederfunktioner af forskellig art på lavt niveau og tillige en særlig lederstil, der beror på personlige relationer. Kaderne skal være partitro, energiske og dygtige, altså både rød og expert (eller "instrumentel" og "expressiv" leder i én person, cf. Bales 1959): idealet, som selvsagt er meget krævende, er guerilla-komplederen. Revolutionsuniversiteterne opstod, fordi man modstræbende var nødt til at rekruttere kaderer blandt de intellektuelle uddannet før 1949, og disse kaderer var ofte mere eksperter end røde. Modsigelsen mellem rød og expert er stadig et problem og var et hovedtema under kulturrevolutionen (Schurmann 1966: 162–172; Yu 1964: 70–89).

Studiegrupper. Alle kinesere deltager i politiske studiegrupper, hsüeh hsi, hvor der læses aviser, diskuteres etc. De har, og havde især før i tiden, da mange var analfabeter, stor betydning som kontaktleddet mellem regeringen og folket. Ved store politiske afgørelser

deltager de alle i en politisk generaldebat, der omspænder alle kinesere, og dette er en af de vigtigste mekanismer i det kinesiske demokrati. Der er næppe mange steder i verden, hvor den politiske interesse er så stor som i Kina (Yu 1964; 108).

Familien. I agitation af denne art har familien en vigtig stilling, og det har kineserne længe været opmærksomme på. Blandt deres første regerings-handlinger var ægteskabsloven af 1950 (Snow 1961: 282, 297; Yu 1964: 28). Dens sigte var især at ligeberettigede kvinderne og få dem ud i produktionen, men også ideologisk. Man ville omdanne familien, så den ikke blev genstand for al solidariteten på bekostning af folket; samfundet skal ikke bare være noget, man kan komme frem i eller tjene penge på, men også noget, man er solidarisk med. Man ville styrke den enkeltes stilling over for familien, f. eks. ved at lette adgangen til skilsmisse, hvad der i begyndelsen gav anledning til en bølge af skilsmisser i Kina. Hensigten var ikke at "opløse" familien (man har dog i perioder opfordret til børnebegrænsning ved propaganda for høje vielsesaldrer), men snarere at udnytte dens propagandapotential. Forældrene kan specielt bidrage til den socialistiske opdragelse ved at fortælle børnene om fortiden, især krigsherperiodens og borgerkrigens rædsler, og sammenligne den med nutiden.

6. Massemedier

Massemedierne supplerer de informelle agitationsmetoder ved at forsyne med oplysninger, diskussionsoplæg etc. De er centralt dirigeret, men da alt oversættes og tilpasses til lokale forhold (sprog m. v.), er også her meget overladt til de lokale folks initiativ. Foruden de traditionelle medier bruges også medier, som er specielle for Kina: plakater, gadehjørneskuespil, vægaviser, sange og digte: alle sider af det kulturelle liv bruges i den politiske agitation.

Aviser. Aviserne får meget stof fra den centrale Jen Min Jih Pao, og stoffet er mere tørt politisk end i vesten: redegørelser for politiske beslutninger på alle niveauer; konkrete eksempler, særlig produktioneksperiment; filosofiske diskussioner, som ofte er forløbere for politiske beslutninger og kan være meget lange; kritik af fejlslag, forbrydelser etc., som skal være speciel, aldrig generel, og oftest er rettet mod enkeltpersoner; propaganda, d. v. s. påvirkning af generel art, i modsætning til agitation, der præger de øvrige artikelkategorier, og er påvirkning af speciel art med henblik på bestemte handlinger; endelig er der stof af mere informativ teknisk art (Schurmann 1966: 63–68).

Avislæsning foregår i grupper og følges af diskussioner, som uddyber forståelsen, og stoffet når derved ud til de efterhånden få analfabeter. Et karakteristisk træk ved kinesiske aviser er deres store antal af korrespondenter; alle forventes at skrive til aviserne, i hvert fald alle partimedlemmer, om livet under socialismen (Yu 1964: 102–122).

Radio. Trods den hidtidige mangel på modtageapparater har radioen fået stor udbredelse, idet problemet er løst ved at forbinde mange højttalere til hver modtager og ved, at man lytter i grupper. Programmerne er gennemsyret af politik, men er dog i de senere år blevet mere underholdende; der udsendes mere folkemusik og mange hørespil. I nogle programmer dikteres der tekster, som agitatorerne kan skrive ned. (Yu 1964: 123–136).

Plakater. Der er en lang tradition for plakater, tatzepao, i Kina, men de blev først brugt i stor stil under de 100 blomsters kampagne. Nu er de et vigtigt element i alle kampagner; de er håndskrevne og indeholder alt muligt; digte, slagord, paroler, satire, billeder, sange og ikke mindst personlige henvendelser. Især det sidste har vist sig effektivt til at ramme borgerlige elementer og har spillet en stor rolle under kulturrevolutionen. Plakater og vægaviser når alle personligt og direkte, og man er nødt til at reagere. Desuden er det billigt (Yu 1964: 137–142).

Kunst. Kommunisterne fik tidligt forbindelse med Kinas betydeligste kunstnere, og der lægges megen vægt på at etablere en nøje forbindelse mellem kunst og politik. "Revolutionær kunst er et magtfuldt revolutionært våben for folkets brede masser" (Mao Tse-tung 1967 a: 296). "Der er i virkeligheden ikke noget, der hedder kunst for kunstens skyld, kunst, der er adskilt fra eller uafhængig af politik" (Mao Tse-tung 1966 c: 17). Kunstnerens første pligt er at arbejde sammen med og for det brede folk. Kunsten er for alle og bør skabes af alle, og arbejde og kunst skal forenes (Brun og Hersh 1969: 103–117; Yu 1964: 67, 148–153). Mange kinesere skriver digte og skuespil, og Mao Tse-tung har selv skrevet digte, som mange finder udmærkede, men som hans selv ironiserer over (Mao Tse-tung 1967 b; Reich 1967: 95).

7. Kulturrevolutionen

Den hidtidige kulmination af bestræbelserne på politisk holdningspåvirkning er kulturrevolutionen 1966–1967, som stadig vedvarer, og hvis virkninger ikke lader sig overskue (Robinson 1970; Brun og Hersh 1969). Kineserne har talt om kulturrevolution

i de sidste 25 år, og en væsentlig årsag til begivenhederne efter 1966 var, at der konstateredes en vis ideologisk afmatning, især i dele af partiet, men også blandt visse unge, og en tilbagevenden til borgerlige vaner. Det er givet, at de vestlige formodninger om intern strid i partiledelsen som årsag til kulturrevolutionen er stærkt overdrevne; det er snarere kulturrevolutionen, der fremkaldte uenigheden. De kinesiske veteraner har travlt og vil se den kommunistiske drøm realiseret, inden de dør, og kulturrevolutionen skulle ved en kraftanstrengelse bekæmpe arbejdsdelingens virkninger: uligheden, standsbevidstheden og elitedyrkelsen. Midlet er direkte holdningspåvirkning, en højnelse af det politiske bevidsthedsniveau.

Et vigtigt led var en udvidelse af det eksisterende lao dung-system, hvor skoleelever, studenter, partikadrer og andre skrivebordsarbejdere arbejdede manuelt ca. en måned om året i landbruget eller på fabrikker. Dette skulle udvides til, at bønder arbejder i byerhverv, byarbejdere en vis tid på landet, hærens politiske og landbrugsmæssige arbejde skulle udvides etc. Men meget vigtigt er det, at studier og læsning for fremtiden skal foregå på halvtidsbasis: man studerer den ene halvdel af tiden og arbejder i produktionen den anden halvdel, og så vidt muligt skal alle studere i fritiden. Samtidig skal industrier og universiteter flyttes ud på landet. Man skal på enhver måde søge at nedbryde de skranker, den stærke arbejdsdeling rejser. Derved kan det "universelle menneske" udvikle sig, et menneske, der omgås på lige fod med alle og ikke føler sig hævet over nogen (Granqvist 1967: 96–98; Reich 1967: 123).

Princippet er beskrevet klart allerede af Marx: "... det kommunistiske samfund . . . gør det muligt for mig . . . at gå på jagt om morgenen, at fiske om eftermiddagen, at drive kvægavl om aftenen og også efter maden at kritisere af hjertens lyst uden nogen- sinde at blive jæger, fisker, hyrde eller kritiker" (fra Den Tyske Ideologi, citeret efter Marx 1962: 107). Men Mao Tse-tungs foranstaltninger er meget vidtgående, og mange partimedlemmer er modstandere af dem eller mener, at han går for hurtigt frem. Derfor blev partiet ikke ledende i kulturrevolutionen. Tværtimod skulle det kritiseres og revses af masserne, der fik deres særlige talerør i den røde garde. Den blev skabt i august 1966 og fik hurtigt tilslutning af en stor del af de helt unge kinesere.

Efter sommerferien 1966 åbnede skolerne ikke, og i stedet for startede skoleeleverne på lange marcher ud i Kina i veteranernes fodspor. Overalt mødtes grupper af unge mennesker og drøftede revolutionens videreførelse og især Mao Tse-tungs tanker; de gik til massemøder og opførte gadehjørneskuespil.

Bevægelsen gav sig mange mærkelige udtryk: gader og pladser blev omdøbt; trafikreguleringen blev ændret, så at rødt betyder fremad; alle gik med brystnåle med Maos portræt; på cykelstyrene klæbede man strimler med Mao-citater (Granqvist 1967: 109–123). Den voldsomme dyrkelse af Maos person er ny; tidligere har de berømte 800 fra den lange march holdt sig meget anonymt i baggrunden; f. eks. blev det efter krigen forbudt at opkalde gader og byer efter de nye ledere (Reich 1967: 91; Wheelwright and McFarlane 1970: 155–157, 224).

Inden for hæren har kulturrevolutionen modstandere, fordi Mao ønsker den organiseret som guerrillahær eller folkehær med hovedvægten på politisk skoling. For at fremme den socialistiske opbygning blev rang og titel afskaffet i hæren i 1965, og de militære ledere gør regelmæssigt tjeneste som menige. Men visse ledere i hæren ønsker den omdannet i stil med de russiske og amerikanske hære (Reich 1967: 125).

Kulturrevolutionens mere voldsomme begivenheder ebbede ret hurtigt ud, og i oktober 1967 var de fleste skoler og universiteter åbnet igen. Men den ideologiske aktivitet har været voldsom lige siden og er især blevet udmøntet i intensive studier af Maos tanker, idet et udvalg af citater er blevet trykt i hundredevis af millioner af eksemplarer. Man må formode, at kulturrevolutionen er et permanent fænomen.

8. Tankereformens oprindelse

Den kinesiske holdningspåvirkningsteknik har hovedsagelig tre kilder; de russiske kommunister, de kinesiske kommunisters egne revolutionære erfaringer og den gamle kinesiske kultur. Den akademiske, vestlige psykologi og sociologi har formentlig ingen rolle spillet (Lifton 1961: 388).

De russiske kommunister udøvede kritik—selv-kritik, men i løbet af revolutionsårene udviklede kineserne metoden langt videre. Især siden cheng feng-kampagnen i 1942 har kineserne betonet selve reformen og forbedringen langt mere, end russerne nogen- sinde har gjort (Yu 1964: 54–69, 393; Lifton 1961: 34–69, 390). Metoderne påvirkedes også af ydre omstændigheder; f. eks. udvikledes gruppestudie-teknikken vistnok til dels, fordi der manglede lærebøger i Yenan (Yu 1964: 395).

Troen på, at mennesker kan forbedre sig, er ikke fremmed for den klassiske kinesiske kultur, men tværtimod et vigtigt tema hos Kung Fu-tse. Man skal først ændre sine handlinger og sine omgivelser; derpå er det muligt at ændre sine tanker, så at man handler rigtigt helt af sig selv. Kung Fu-tse opstillede "den ideelle livsførelse" som det største og vel at

märke opnåelige mål for enhver. I det gamle Kina var relationerne mellem mennesker genstand for stor interesse. Forholdene mellem mennesker og manipulationen med dem udvikledes som ingen andre steder til en kunst, og sådanne sociale færdigheder betonedes stærkere i forhold til andre former for kunnen, f. eks. tekniske (Marcus 1962: 17–18; Lindqvist 1964: 35; Yu 1964: 306, 391). Disse traditioner har præget tankereformens udvikling, selvom ideologien på næsten alle konkrete punkter er i skarp modsætning til den gamle kultur.

De kinesiske ledere personlige erfaringer har også spillet ind. Disse mennesker har alle en meget speciel fortid: i 20 år har de levet på krigsfod under forhold, hvor de konstant var truet af sult og sygdom og af en overlegen fjendtlig hær. I disse år var de kommunister i en meget bogstavelig forstand; alle i hæren delte glæder og vanskeligheder fuldstændig lige. I denne periode har de utvivlsomt oplevet en fuldstændig omvæltning af deres tankeliv og en for de fleste mennesker ukendt grad af solidaritet. Især den lange march, hvor over 100.000 mennesker på et år gik 11.000 km fra Kiangsi til Yenan i det nordlige Shensi, krydsede 24 floder og 18 bjergkæder og dagligt udkæmpede slag mod nationalisthæren — var vistnok en smeltedigel for tanker og følelser. Man kan forestille sig, at Mao og de andre ledere tilstræber en tilsvarende omformning af alle andre kinesere — de har jo følt på deres krop, at det er muligt (cf. North 1966: 108, 130–138; Schurmann 1966: 47–49).

9. Tankereformens virkninger

De materielle forandringer i det kinesiske samfund siden 1949 afspejler, hvilken virkning tankereformen — i samspil med andre faktorer — har haft: Der er sket en vældig kapitaldannelse, nye industrier er opstået, og Kina er et af de få U-lande, hvor der er tale om økonomiske fremskridt, og hvor der ingen hjælp modtages udefra. Der er sket store ændringer i den daglige levevis; en ny familielov blev gjort effektiv på kort tid, analfabetismen er næsten forsvundet, og der er sket flere gennemgribende omfordelinger af jorden. (Robinson 1970; Myrdal 1963; Wheelwright and McFarlane 1970).

De ideologiske forandringer har spillet en betydelig rolle som årsag til og forudsætning for disse forandringer (Gray 1972; Wheelwright and McFarlane 1970: 157–158, 214, 220–224), men noget præcist om dette eller om holdningsændringernes omfang kan ikke fastslås. Dog er visse ideologiske virkninger åbenbare: — propaganda-apparatet har skabt en direkte og gensidigt virkende kontakt mellem regeringen og folket for første gang i Kinas historie (Yu 1964: 155). — sproget er forandret, især på landet, hvor folk,

der forlod Kina før befrielsen, faktisk har problemer med at forstå bønderne; den specielle sprogbrug letter kommunikationen, og desuden er skriften forenklet: tankereformen har opelsket en udpræget evne til artikulation og analyse også hos jævne kinesere (Schurmann 1966: 47–49, 58–61; Yu 1964: 91).

— der er indført en ny og veldefineret moralsk standard, som er grundlag for alle beslutninger (Lifton 1961: 402, 414).

— det kinesiske folk præges af en entusiasme og fremskridtstro uden sidestykke i Kinas historie (Yu 1964: 397).

— alle påvirkes af agitationen, og næsten alle er overbeviste kommunister, selv om nogle især blandt de ældre ikke er særlig nidkære; partiet har kun få virkelige modstandere.

— de intellektuelles forhold til masserne har antaget en anden karakter end før 1949, selvom alle rester af borgerligt åndshovmod vel næppe er forsvundet (Mao Tse-tung 1966 b; Lindqvist 1964: 27, 31).

Meget tyder på, at kinesisk følelseliv og tankeverden adskiller sig temmelig meget fra forholdene i vesten. Edgar Snow (1961: 299–300) refererer en canadisk psykiater, der har interviewet kinesiske børn, og som anfører, at deres vigtigste værdier er; patriotisme, hårdt arbejde og altruisme, samt et vældigt had til U.S.-imperialisterne (men ikke til det vildførte amerikanske folk), som der gøres meget for at opdyrke. Al aggression rettes udad på denne måde. Adspurgt, om der var noget, de var ked af, svarede børnene nej (i Kina kræver god tone, at man er lykkelig); en enkelt svarede efter at have tænkt sig om, at hun var meget ked af det, når en af de store socialistiske ledere døde.

Den stadige propaganda har også latente og utilisgtede virkninger. I al propaganda er der en iboende tendens til selvmodsigelse, idet den giver løfter, som derpå kræves opfyldt; i Kina har den megen økonomiske propaganda skabt en vis individualistisk vulgær-materialisme, nemlig krav om øjeblikkelig højnelse af levestandarden, som det har været vanskeligt at dæmme op for, trods tilbagevendende sparsommelighedskampagner (Mao Tse-tung 1966 a: 261; Yu 1964: 156). Af og til er kampagner løbet løbsk; de kræfter, der sættes igang med massekampagnerne, er meget store, og det er sket flere gange, at partiet har mistet kontrollen med deres forløb; det skete under de 100 blomsters kampagne, hvor kritikken blev langt voldsommere, end man havde regnet med, og ligeledes under kommunkampagnen, hvor dannelsen af folkekommuner skete med uforudset hastighed (Lindqvist 1964: 78). I øvrigt er det ofte uklart, hvor megen central kontrol, der tilsigtes, således under kulturrevolutionen, hvor begivenhederne i 1966—

1967 i høj grad var præget af lokal spontaneitet og mangel på partimæssig kontrol.

10. Betingelser for tankereform

Tankereformen har altså haft uomtvistelige virkninger. Blandt betingelserne for, at holdningspåvirkning af så gigantiske dimensioner kan lykkes, er det springende punkt, hvorledes man fremskaffer 10–20 millioner partitro, meget energiske kadre, der vil ofre al deres tid på den grundlæggende agitation, og som tillige er tilstrækkeligt velbevæbnede med marxistisk-leninistisk-maoistisk teori og almindelig menneskelig dygtighed. Svaret på dette spørgsmål kan ikke gives (Schurmann 1966: 162–172; Yu 1964: 72), men visse forhold i den specielle, kinesiske historiske situation, der åbenbart har begunstiget tankereformen, kan opregnes.

Økonomiske forhold. I Kina er der et stort behov for en effektiv centralmagt, fordi dæmnings- og vandings-systemerne kræver en central administration. Gennem hele Kinas historie har perioder, hvor kejsermagten var svag, været præget af hungersnød og elendighed. Og efter 20 års korrump og udueligt nationaliststyre så kineserne hen til kommunisterne som deres redningsmænd (Carrington Goodrich 1966: 241; Marcus 1962: 8).

Kommunisternes prestige. En vigtig grund til kinesernes modtagelighed for kommunismen var kommunisternes og især Maos uhyre prestige. Under revolutionen viste de med deres handlinger, at de kunne udrette, hvad andre anså for umuligt. Den røde hær opførte sig helt anderledes, end andre hære havde gjort: Den hverken plyndrede eller voldtog, men hjalp civilbefolkningen og administrerede de befriede områder dygtigt (North 1966: 109). Blandt dens disciplinære regler (de 3 regler og de 8 punkter) var: "Tag ikke en eneste nål eller tråd fra masserne" og "Tal høfligt" (Mao Tse-tung 1966 a: 189). Det er karakteristisk for de kinesiske kommunister, at de anser alt for at være muligt, blot man er villig til at eksperimentere, arbejde og finde de rigtige midler. Og forudsat man har det rigtige politiske udgangspunkt (Mao Tse-tung 1966 a: 51; Lindqvist 1964: 21; Carrington Goodrich 1966: 243).

Værdisystemets sammenbrud. Den historiske udvikling havde nedbrudt det traditionelle kinesiske værdisystem, og man kan tale om et ideologisk vakuum, der krævede at blive udfyldt. For at kunne udfylde dette ideologiske behov måtte en ideologi udtrykke visse ideologiske strømninger, som siden århundredskiftet var vokset frem i Kina: den måtte udtrykke

had til imperialisterne, være national og være moderne i sin økonomi og styreform. Maoismen opfylder disse krav. At det ikke blev en liberal demokratisk styreform, der kom til at dominere, skyldes dels, at liberalismen netop udmærker sig ved sin mangel på fremtidsvisioner og på explicit ideologi, og dels, at Chiang Kai-shek, der kaldte sig liberal demokrat, havde miskrediteret liberalismen komplet: afstanden mellem hans ord og hans handlinger var for stor og hans forbindelse med imperialisterne for intim (North 1966; Lifton 1961: 374–377, 471).

Ideologiens indhold. Som en fjerde, afgørende og selvstændigt virkende årsag til tankereformens succes bør fremhæves ideologiens indhold, en side, der ofte negligeres for meget. Der ligger en vældig, uimodståelig appel i kravet om retfærdighed for masserne. Holdninger adskiller sig fra hinanden, og en væsentlig forskel er, hvem der kræves solidaritet eller identifikation med, om det er familien (som i det gamle Kina), herrefolket eller masserne, eller om solidaritet overhovedet (som i liberalismen) betragtes som en tåbelighed eller et svaghedstegn. Kineserne mener, at kravet om solidaritet med masserne, som enhver kan se er oprigtigt ment, var afgørende for kommunismens udbredelse og tilslutning blandt Kinas millioner af mennesker. — Gruppepåvirkningen, som er det centrale element i tankereformen (og i de fleste andre former for holdningspåvirkning), kan med særlig styrke anvendes med hensyn til holdninger af denne art, nemlig solidaritet med folket, fordi det vigtigste middel i gruppepåvirkningen netop er de øvrige gruppemedlemmers accept og billigelse, altså solidariteten i den lille gruppe (Lifton 1961: 307, 385, 425).

Det er visheden om regeringens hæderlighed og solidaritet, der har fået kineserne til at tåle ufrihed, hårdt arbejde, totalisme og tvang, nemlig ud fra den betragtning, at ideologiens indhold er det eneste, man kan tage stilling til. Totalisme og tvang er vilkårene i alle store samfund, hvor central dirigerende er en nødvendighed. Det findes overalt. Det store spørgsmål er ikke, hvordan tingene gøres, men hvad der gøres, og der kan kun tages stilling til de konkrete målsætninger.

"Frihed og demokrati kan nemlig ikke eksistere abstrakt, men eksisterer kun konkret . . . Hvor der er frihed for bourgeoisiet, kan der ikke være demokrati for proletariatet og andre arbejdende mennesker". "De, der abstrakt kræver frihed og demokrati, betragter demokrati som et mål, ikke som et middel. Demokrati synes sommetider at være et mål, men i virkeligheden er det kun en slags middel" (Mao Tse-tung 1966 a: 230, 231). På denne baggrund må

den megen tale om frihed og demokrati i vesten vurderes som indbegrebet af bedrag og hykleri.

Igennem hele den maoistiske tænkning løber en fundamental intolerance: Man kan og man bør i ideologiske spørgsmål skelne mellem rigtigt og forkert (Mao Tse-tung 1966 a: 229, 258). Alle meninger er ikke lige gode eller lige rigtige, og der er for kineserne alt til forskel mellem elitens diktatur og folkets diktatur. Et diktatur er ikke slet og ret et diktatur, men mange sociologer beskriver alle former for diktatur som en enkelt kategori (f. eks. Lipset 1966: 78–81); man behøver heller ikke undre sig over, at der findes legitime diktaturer, som Lipset (1966: 288, 309–310) til sin forbavselse konstaterede i visse amerikanske fagforeninger. Dette peger på, at det er berettiget, som kineserne gør, at fremhæve problemet: fælles mål versus interessekonflikter, fremfor problemet: diktatur versus demokrati. Eller som Lindqvist (1964: 10) udtrykker det: "Et diktatur i tøjsko er ikke det samme som et diktatur i støvler".

11. Om analyse ud fra sociologisk teori

Der er i det foregående næsten ingen forsøg gjort på at gøre sociologisk teori til beskrivelsens udgangspunkt, dels fordi det ikke er hensigten her at diskutere mere specielle teorier om smågrupper, massemedier etc., men også af en mere principiel grund: Anvendelsen af sociologisk teori er værdiløs, fordi man ved den generalisering, som enhver teori indebærer, mister information om specielle forhold, og desværre ser det ud til, at det præcis er den relevante og væsentlige information, der mistes, når man forsøger at generalisere sociologiske resultater til teorier; de generelle begreber i sociologisk teori er så løst forbundet med de specifikke hændelser, at forudsigelse ud fra teorien bliver umulig (Gross 1959: 537; Sorokin 1956: 30–31, 34, 610; Aage 1972).

Smågruppeteorier. I denne forbindelse er problemet navnlig aktuelt ved forsøg på at anvende smågruppeteorier, og det afspejler sig i, at man ikke kan deducere tankereformens teknik ud fra smågruppeteorierne; Bales (1959) har diskuteret problemet specielt med henblik på disse teorier. Derimod er de refererede resultater om tankereformteknikken i god overensstemmelse med de generelle konklusioner i smågruppeforskningen, således de mange undersøgelser af gruppediskussioner (Riecken and Homans 1954: 828; Kelley and Thibaut 1954), af gruppepåvirkning (Krech et al. 1962: 513) og specielt af "nonvoluntary relationships" (Thibaut and Kelley 1959: 169–187).

Massekommunikationsteorier har også anvendelser ved beskrivelser af disse forhold (e.g. Brown 1963;

Inkeles 1950; Houn 1961). Ved anvendelser på kinesiske forhold har disse teorier dog en yderligere begrænsning, som skyldes, at de næsten udelukkende er udviklet med henblik på anvendelse på to områder: reklame og amerikansk politik. Begge disse områder karakteriseres ved, at man har brug for at vinde tilhængere ikke ud fra en bestemt politisk filosofi, men primært slet og ret at vinde tilhængere, og man har ønsket en teori, der gør det muligt at vinde tilhængere for hvad som helst, altså en teori, der gør færrest muligt forudsætninger om indholdet i kommunikationen og især behandler dens form. Dette er i ret høj grad tilfældet for disse teorier, hvor man især betragter de belønninger for modtageren (der er forudsætningen for påvirkningen), som vedrører senderens egenskaber, budskabets form samt kognitiv balance hos modtageren (Novak et al. 1966: 277–290; Jahoda and Warren 1966: 261–278). Men til beskrivelse af kinesiske forhold er disse teorier utilstrækkelige, da der i påvirkningen benyttes langt stærkere belønninger end kognitiv balance og andre belønninger af mere formel art, både over for masserne og i den mere intensive tankereform, nemlig belønninger i form af reelle løfter, altså belønninger, som er nøje forbundet med kommunikationens indhold.

Teorier om social forandring er gennemgående af så generel karakter — der er for det meste tale om mere eller mindre nyttige analyseskemaer med få konkrete anvendelser — at de ikke kan bidrage meget til forståelse af kinesiske forhold. Det er dog i denne forbindelse bemærkelsesværdigt, at de tidligere simple, monistiske teorier efterhånden er ved at fortrænges af komplekse teorier med stadig flere variable inddraget, og specielt, at holdninger i stigende grad betragtes som årsag til forandring, f. eks. i teorier om masseadfærd og "social movements" (Brown 1954; Killian 1964), om religion (Allardt 1965: 166–203) og om motivation som en primær årsagsfaktor for økonomisk udvikling (Moore 1964; 885–899; McClelland 1961). — Konkluderende må den foregående fremstilling derfor nærmest betragtes som en illustration af, hvordan lokale, historiske og andre for den konkrete situation specifikke faktorer spiller en dominerende rolle, så at den generelle teori næsten intet kan forudsige om nogen konkret situation (cf. Lipset et al. 1954: 1164–1170).

12. Et generelt sociologisk problem: holdningsvariables betydning

I stedet for at forsøge at anvende specielle sociologiske teorier til konkrete forudsigelser om kinesiske forhold, en fremgangsmåde, som umiddelbart ikke

tegner særlig lovende, kan det imidlertid have interesse at prøve på at etablere en forbindelse mellem kinesisk ideologi og praksis og konventionel sociologisk teori på et mere generelt plan. Man kan nemlig stille spørgsmålet: Findes der i den sociologiske teori sætninger, der på forhånd kan udelukke, at det kinesiske eksperiment lykkes? Eller omvendt: Kan man ud fra det hidtidige forløb af det kinesiske eksperiment vurdere rigtigheden af den bagved liggende tankegang, nemlig at man ved direkte holdningspåvirkning kan opnå social forandring af omtrent ubegrænset omfang?

Sociologiske love. Den kinesiske politik kan karakteriseres som et bevidst forsøg på at sætte sociologiske "jernlove" ud af kraft. Målet er at gøre Kina velstående og at ændre forholdene mellem mennesker. Man vil skabe et samfund, hvor der er plads for det almindelige menneske, der ikke udmærker sig frem for andre og ikke tilhører nogen elite (cf. beskrivelsen af den vestlige succes-stræben i Merton 1957: 132–139), et helt nyt samfund, hvor konkurrence erstattes med gensidig hjælp og krige med venskab mellem folkene. Kineserne er overbevist om, at målet kan nås, blot man er villig til at eksperimentere, lære af sine erfaringer og bringe de nødvendige og store ofre. Den kinesiske politik har bevæget sig i siksak; man prøver en metode, og hvis den ikke virker, er man straks parat til en kovending, og der har været mange bratte kovendinger i Kina. Troen på, at alt er muligt, og viljen til at benytte utraditionelle midler er karakteristisk for kineserne, og holdningspåvirkning er et vigtigt middel.

Men netop med hensyn til den sociale ulighed findes nogle af de sociologiske resultater, som den traditionelle makrosociologiske teori med største tillid tillægger en status som "sociale naturlove", hvis virkning er umulig at unddrage sig. Det hævdes for det første, at uligheden, den sociale stratifikation, er universel, både med hensyn til økonomisk situation, magt og presige; desuden hævdes uligheden at øges med samfundets størrelse, med arbejdsdelingens omfang og med størrelsen af det økonomiske overskud (Tumin 1967: 17, 106–111; Lenski 1966: 46, 85; Svalastoga 1965: 5–6, 66–69).

Selv om konklusionerne kun kan blive tentative, tyder intet på, at det er "naturlove" af denne art, som har været bestemmende for Kinas udvikling. Kina har siden befrielsen oplevet virkelig økonomisk fremgang; prestigevurderingernes grundlag er ændret helt, især er de intellektuelles status forandret; prestigeforskellene er formentlig også udjævnet meget ligesom de økonomiske forskelle og magtforskellene; og det har vist sig, at det økonomiske system kan

fungere uden økonomiske incitamenter af nævneværdigt omfang, idet incitamenterne i stedet er af ideologisk art, så at holdningsvariable har den afgørende betydning (Gray 1972; Wheelwright and McFarlane 1970: 157–158, 214, 220–224).

Det bør nævnes, at tilliden til disse sociologiske love er svigtende også blandt sociologer, idet særlig de funktionelle forklaringer på stratifikationen ud fra "samfundets behov" har været genstand for kritik (Tumin 1953); man har fremhævet ulighedens disfunktioner, nemlig at den hæmmer motivationen til deltagelse i samfundslivet hos personer med lav status, og lagt vægt på variabiliteten i ulighedens form og omfang, som synes mere relevant end blot at postulere, at "ulighed hersker overalt" (Svalastoga og Wolf 1962: 18), der i bedste fald er meget upræcist og i værste fald kan føre til, og har ført til, alvorlige misforståelser. Der er mange muligheder for samfundsstrukturer, og andre end ulighed (Tumin 1967: 28–33, 47–55, 106–111). Endelig kan nævnes, at undersøgelser af utopiske samfund i U.S.A. i forrige århundrede, der forsøgte at realisere fuldstændig social lighed, heller ikke tyder på, at disse makrosociologiske sammenhænge mellem strukturelle variable har karakter af naturlove (Aage 1971).

Tilsyneladende har man i Kina med ret stort held kunnet sætte de sociologiske love ud af kraft, og der anlægges her den fortolkning, at det er den direkte holdningspåvirkning, der intervenserer i og modificerer de sociologiske sammenhænge. Nu manifesterer alle strukturelle sammenhænge sig i enkeltpersoners adfærd og dermed i deres holdninger; f. eks. postulerer teorien, at øget arbejdsdeling medfører vurderinger og dermed stratifikation. Hvad der her fremhæves som en fortolkning af tankereformens effekter, er, at ingen af disse processer sker automatisk; de betinges af og kan ændres af andre eksisterende holdninger hos personerne, og disse kan påvirkes direkte ved utallige mekanismer. Og dette er, hvad der menes med, at holdninger kan modificere sociologiske love. Også andre steder har det vist sig, at det, der forekom at være "naturlove", kun var én konstellation blandt et stort antal mulige. Således mente man i 30'erne, at intelligenskvotienten, "IQ", var en konstant egenskab. Dette synspunkt er nu forladt, og det erkendes, at mulighederne for talentudvikling er meget store.

En teoretisk begrundelse. Det er nu bemærkelsesværdigt, at andre dele af sociologisk, traditionel teori giver en forklaring på den makrosociologiske teoris utilstrækkelighed, nemlig udvekslingsteoriene,

hvoriblandt Homans' teorier er de mest fremtrædende (Homans 1961). Princippet er helt enkelt, at alle former for aktivitet kan beskrives ved to variable: mængden af aktivitet og dens subjektive værdi, og at enhver person vil vælge sin aktivitet sådan, at den samlede subjektive værdi bliver størst mulig. Dette er en rudimentær form for teori, idet al adfærd kan interpreteres ud fra den, så at den ikke kan efterprøves direkte, men den forklarer, at ethvert socialt fænomen har mange årsager: I den sociale udveksling (interaktion) indgår alle former for adfærd på samme måde, d. v. s. at alt kan udveksles med alt, og derfor må ved forklaring af én type adfærd samtlige andre typer adfærd medregnes som betingende eller bidragende faktorer.

At alle fænomener har et stort antal mulige årsager medfører to væsentlige konsekvenser: For det første bliver tilfældigheder et centralt forklarende princip i sociologien; for selv om enkelte faktorer kan siges at følge af hinanden ved en simpel årsagsrelation, kan man ikke betragte mange faktorerers sammentræf på et bestemt tidspunkt — og det er på denne måde, variation i holdninger sker — som årsagsbestemt; det kan kun beskrives som tilfældigheder, og derfor kan strukturelle sammenhænge næppe forventes at have generel gyldighed (Gross 1959: 150–159, 213, 225; Homans 1967). For det andet bliver holdninger uundværlige som begreber i sociologisk teori, trods deres karakter af hypotetiske og mellemkomne variable, fordi holdninger netop anvendes til at sammenfatte resultatet af mange faktorerers samspil (Krech et al. 1962: 139). En grundigere diskussion af disse problemstillinger findes i (Aage 1972).

Den tåbelige gamle mand. Kina har endnu hverken helt eller halvt nået sine ideologiske og økonomiske mål; men de hidtidige resultater har dog været så store, at Kina har været en inspirationskilde i store dele af den tredje verden. Om tankereformen kan inspirere til lignende forehavender i vesten, er ikke til at sige, og der skal ikke her tages stilling til, i hvor høj grad en væsentlig forudsætning herfor — nemlig den moralske opløsning — er til stede. Men på det psykologiske plan har tankereformen ligheder med fænomener, som er velkendte i vesten, f. eks. det psykoanalytiske interview og den såkaldte sensitivitetstræning, hvis ideologiske fundament imidlertid ikke er særlig veldefineret. Der er desuden visse ideologiske ligheder mellem tankereformen og den kristne bekendelsestradition (Lifton 1961: 446, 456) og den form for kritik — selvkritik, som praktiseredes i mange af de ovenfor omtalte utopiske samfund (cf. Nordhoff 1966: 287–301).

Til slut skal et meget centralt citat fra Mao nævnes,

fordi det har historisk interesse ved at være blevet læst, gransket og fortolket i det uendelige af Kinas millioner af mennesker, og fordi det udtrykker essensen af den side af maoistisk tankegang, som er beskrevet her. Det udgør sammen med "Tjen folket" og "Til minde om Norman Bethune" de "tre mest læste artikler", og det har i øvrigt en slående lighed med Matt. 17. 20:

"Der er en gammel kinesisk fabel, som hedder: "Den tåbelige gamle mand, som flyttede bjergene". Den fortæller om en gammel mand, som levede i det nordlige Kina for længe, længe siden og var kendt som Nordbjergets Tåbelige Gamle Mand. Hans hus vendte mod syd, og uden for hans dør stod de to store tinder Taihang og Wangwu og spærrede vejen. Han kaldte på sine sønner, og med hakker begyndte de beslutsomt at grave disse to bjerge bort. En anden gråskæg, kendt som den Vise Gamle Mand, så dem og sagde spottende; "Hvor tåbeligt af jer at gøre dette! Det er ganske umuligt for jer par stykker at grave disse enorme bjerge væk". Den Tåbelige Gamle Mand svarede: "Når jeg dør, vil mine sønner fortsætte når de dør, er der mine sønnesønner, og derefter deres sønner og sønnesønner og således videre i det uendelige. Hvor høje de end er, kan bjergene ikke blive højere, og for hver smule, vi graver væk, bliver de så meget lavere. Hvorfor kan vi ikke fjerne dem?" Efter at have gendrevet den Vise Gamle Mands forkerte synspunkt fortsatte han med at grave hver eneste dag, urystet i sin overbevisning. Gud blev rørt over dette, og han sendte to engle ned, der bar bjergene bort på deres ryg. I dag ligger to store bjerge som en dødvægt på det kinesiske folk. Det ene er imperialismen, det andet er feudalismen. Kinas Kommunistiske Parti har for længst besluttet sig til at grave dem væk. Vi må blive ved og arbejde uophørligt, og også vi vil røre Guds hjerte. Vor Gud er ingen anden end det kinesiske folks masser. Hvis de rejser sig og graver sammen med os, hvorfor kan disse to bjerge så ikke fjernes?" (Mao Tse-tung 1967 a: 198–199).

Hans Aage

Litteraturfortegnelse

- Allardt, E. (1965), Samhållsstruktur och sociala spåningar. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bales, R. F. (1959), "Small Group Theory and Research". Chap. 13, pp. 293–305 in R. K. Merton, L. Broom and L. S. Cottrell jr. (eds.), *Sociology Today*. New York: Harper & Row.
- Brown, J. A. C. (1963), *Techniques of Persuasion*. London: Penguin Books.
- Brown, R. W. (1954), "Mass Phenomena." Chap. 23, pp. 833–876 in G. Lindzey (edt.), *Handbook of Social Psychology*. Massachusetts: Addison Wesley.
- Brun, E. og Hersh, J. (red.) (1969), *Kulturrevolutionen i Kina. En antologi*. København: Rhodos.
- Carrington Goodrich, L. (1966), *Kinas historie*. København: Haase.

- Chen, T. H. E. (1960), *Thought Reform of the Chinese Intellectuals*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Granqvist, H. (1967), *Kinas røde garde*. København: Spektrum.
- Gray, J. (1972), "The Chinese Model: Some Characteristics of Maoist Policies for Social Change and Economic Growth", Chap. 24, pp. 491–510 in A. Nove and D. M. Nuti (eds.), *Socialist Economics*. London: Penguin.
- Gross, L. (ed.) (1959), *Symposium on Sociological Theory*. New York: Harper & Row.
- Homans, G. C. (1961), *Social Behaviour*. London: Routledge and Kegan Paul.
- *The Nature of Social Science*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Houn, F. W. (1961), *To Change a Nation. Propaganda and Indoctrination in Communist China*. New York and East Lansing: Free Press of Glencoe and Michigan State University Bureau of Social and Political Research.
- Inkeles, A. (1950), *Public Opinion in Soviet Russia. A Study in Mass Persuasion*. Cambridge: Harvard University Press.
- Instituttet for Udviklingsforskning (eds.), *Kina – et land i socialistisk udvikling*. København: Akademisk Forlag. Studentlitteratur.
- Jahoda, M. and N. Warren (eds.) (1966), *Attitudes*. London: Penguin.
- Kelley, H. and J. W. Thibaut (1954), "Experimental Studies of Group Problem Solving and Process". Chap. 21, pp. 735–785 in G. Lindzey (ed.), *Handbook of Social Psychology*. Massachusetts: Addison Wesley.
- Killian, L. M. (1964), "Social Movements". Chap. 12, pp. 426–455 in R. E. L. Faris (ed.), *Handbook of Modern Sociology*. Chicago: Rand McNally.
- Krech, D., R. S. Crutchfield and E. L. Ballachey (1962), *Individual in Society*. New York: McGraw–Hill.
- Lazarsfeld, P. F., B. Berelson and H. Gaudet (1964), "The Nature of Personal Influence". Chap. 42, pp. 280–283 in R. W. O'Brien et al. (eds.), *Readings in General Sociology*. Boston: Houghton Mifflin.
- Lenski, G. E. (1966), *Power and Privilege*. New York: McGraw–Hill.
- Lifton, R. J. (1961), *Thought Reform and the Psychology of Totalism*. New York: Norton.
- Lindqvist, S. og C. Lindqvist (1964), *Kina inifrån. En preliminär rapport*. Stockholm: Bonniers. (Sidehenvisninger refererer til den norske udgave, Oslo: Dreyer).
- Lipset, S. M., P. F. Lazarsfeld, A. H. Barton and J. Linz (1954), "The Psychology of Voting". Chap. 30, pp. 1124–1176 in G. Lindzey (ed.), *Handbook of Social Psychology*. Massachusetts: Addison Wesley.
- Lipset, S. M. (1966), *Den politiska människan*. Stockholm: Aldus.
- Liu Shao-chi (1954), *Hvordan man bliver en god kommunist*. København: Clarté.
- McClelland, D. (1961), *The Achieving Society*. New York: D. van Nostrand.
- Mannheim, K. (1936), *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- Mao Tse-tung (1966 a), *Guerillakrig og politisk strategi*. København: Jørgen Paludan.
- (1966 b), *Tale ved Kinas Kommunistiske Partis landskonference om propagandaarbejde*. København: Futura.
- (1966 c), *Taler ved Yenan-forum for litteratur og kunst*. København: Futura.
- (1967 a), *Citater fra formand Mao Tse-tung*. København: Futura.
- (1967 b), *Skrifter og digte. Udvalgt og kommenteret af Jan Bredsdorff*. København: Chr. Erichsen.
- Marcus, Aa. (1962), *Den blå drage*. København: Gyldendal.
- Marx, K. (1962), *Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter. Udvalg og indledning ved Villy Sørensen*. København: Gyldendal.
- Merton, R. K. (1957), *Social Theory and Social Structure*. London: The Free Press of Glencoe.
- Moore, W. E. (1964), "Social Aspects of Economic Development". Chap. 23, pp. 882–911 in R. E. L. Faris (ed.), *Handbook of Modern Sociology*. Chicago: Rand McNally.
- Myrdal, J. (1963), *Rapport från kinesisk by*. Stockholm: Norstedt.
- Nordhoff, C. (1966), *The Communistic Societies of The United States*. New York: Dover.
- North, R. C. (1966), *Kommunismen i Kina*. Stockholm: Aldus.
- Reich, E. (1967), *Kina – den ideologiske stormagt*. København: Rhodos.
- Riecken, H. W. and G. C. Homans (1954), "Psychological Aspects of Social Structure". Chap. 22, pp. 786–832 in G. Lindzey (ed.), *Handbook of Social Psychology*. Massachusetts: Addison Wesley.
- Robinson, J. (1970), *The Cultural Revolution in China*. London: Penguin.
- Schurmann, F. (1966), *Ideology and Organization in Communist China*. Berkeley: University of California Press. (En udvidet udgave fremkom i 1968.)
- Snow, E. (1961), *The Other Side of the River*. Red

- China Today. New York: Random House.
- Sorokin, P. (1956), *Contemporary Sociological Theories*. New York; Harper & Row.
- Svalastoga, K. og P. Wolf (1962), *Social rang og mobilitet*. København; Gyldendal.
- Svalastoga, K. (1965), *Social Differentiation*. New York: McKay.
- Thibaut, J. W. and H. H. Kelley (1959), *The Social Psychology of Groups*. New York: Wiley.
- Tumin, M. M. (1953), "Some Principles of Stratification: A Critical Analysis". *American Sociological Review* 18 (August): 387–394.
- (1967), *Social Stratification*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Yu, F. T. C. (1964), *Mass Persuasion in Communist China*. London: Pall Mall.
- Wheelwright, E. L. and B. McFarlane (1970), *The Chinese Road to Socialism. Economics of the Cultural Revolution*. New York: Monthly Review Press.
- Aage, H. (1971), "Utopiske samfund i U.S.A. i årene 1750–1900". *Økonomi og Politik* 45 (nr 1): 3–36.
- (1972), "Some Reasons for and Effects of the Use of Attitudevariables in Sociological Theory". *Acta Sociologica* 15 (nr 4): 342–365.

Valen i Frankrike, mars 1973

"A la recherche du temps perdu" — denna text till bilden av en bekymrad fransk president, eller variationer på detta tema, förekom åtskilliga gånger i massmedia i vintras. En misslyckad folkomröstning om EEC-politiken, skandaler inom gaullistpartiet och en tilltagande fraktionisering av rörelsen låg till grund för ett djupt missnöje inom och med gaullismen. Hur annorlunda var inte stämningarna när rörelsen räddade Frankrike från kaos och vanära. Och stämningen blev inte bättre när resultaten från opinionsundersökningarna visade, att vänsterunionen, bestående av socialistpartiet PS och kommunistpartiet PCF, väntades erhålla ca 45 % av rösterna, gaullisterna ca 37 % och tredje blocket, reformatörerna ca 15 % i det kommande valet. Dessa siffror visade på att gaullisterna kunde förlora sin majoritet och att reformatörerna kunde få rollen som vågmästare mellan gaullisterna och vänstern.

Kampen om regeringsmakten i valet i mars 1973 skulle komma att bli mycket jämn. Hur stora var då möjligheterna för ett regeringskifte i Frankrike? Ju längre valkampanjen pågick, desto klarare visade undersökningarna, att dessa möjligheter minskade. Tendensen var nämligen den, att allt fler reformatörsympatisörer i andra valomgången väntades stödja gaullistkandidater och att allt färre icke-kommunistiska vänsterväljare väntades stödja en kommunist-

kandidat i andra valomgången. Denna utveckling inom valmanskårens preferenser — även kallad den franska vänsterns klassiska dilemma — väntades än en gång avgöra valet.

I de 473 enmansvalkretsarna i egentliga Frankrike ställde 3092 kandidater från 10-talet partier upp. I en första valomgång blir den kandidat, vilken erhållit 50 % av de avgivna rösterna, vald till nationalförsamlingen — i detta val 49 kandidater från egentliga Frankrike och 10 från de yttre territorierna. I övriga valkretsar sker en andra valomgång, där endast de kandidater vilka erhållit 10 % av de avgivna rösterna i första omgången får ställa upp. Av avgörande betydelse för valutgången är de förhandlingar som först mellan partierna om vilka kandidater som skall kvarstå i andra omgången.

Partierna

Regeringskoalitionen—gaullismen

Den gaullistiska regeringskoalitionen URP — Union des républicains de progrès pour le soutien au Président de la République — består sedan presidentvalet 1969 (se StvT 1969: 3) av tre partier, UDR — Union pour la défense de la République, RI — Front National de républicains indépendants och CDP — Centre démocratie et Progrès. Av dessa partier är det endast UDR, som har en verklig basorganisation. Det är det näst största partiet i landet, mätt i antalet partimedlemmar. Partiet har vidare spelat rollen som den enande kraften inom den franska högern och varit ledande i den förändring av partisystemet, som varit nödvändig med hänsyn till femte republikens författning. Partiet har också mer och mer fått karaktären av ett allmänt konservativt parti.

RI är en utbrytargrupp ur den gamla nationella centern, då detta parti inte kunde enas i Algeriefrågan. Efter att ha återkommit i regeringskoalitionen 1969 har partiet balanserat mellan att assimilieras i UDR eller lämna koalitionen. Denna balansering och profilering är delvis en följd av det dubbla ledarskapet mellan partiordföranden, finansminister Giscard d'Estaing och partisekreteraren Poniatowski, delvis en strategi som siktar på att gaullistkoalitionen presidentkandidat i presidentvalen 1976 skall heta Giscard d'Estaing. I försöken att erhålla en så bred bas som möjligt kämpar partiet om samma centerväljare som den tredje koalitionspartnern CDP.

CDP har sitt ursprung i det kristligt demokratiska partiet MRP, och dess politiska program kan sägas vara en fortsättning på MRP:s linje. CDP gick in i regeringskoalitionen 1969 efter att ha stött Pompidous kandidatur i presidentvalen. Målet för partiet i årets val var att erhålla 30 parlamentsledamöter för att kunna konstituera en egen partigrupp i national-

församlingen. I debatterna inför valet pekades ofta på den misstro fransmännen hyste mot regeringskoalitionen vilken sades lida av "l'usure du pouvoir". Ett flertal s. k. skandaler skakade regeringen, och i dessa var framför allt UDR-politiker inblandade. En följd av detta blev sommaren 1972 bildandet av regeringen Messmer, vilken ansågs vara en kampregering inför valet. Stämningen inom regeringen, främst inom UDR, hade från triumfkänslan efter segervalet 1968 förbytts till en osäkerhets känsla inför framtiden, och detta präglade regeringskoalitionens agerande långt in i valkampanjen.

Regeringskoalitionen gick till val under namnet "la majorité", en beteckning som främst användes i den egna propagandan.

Reformatörerna

För första gången sedan presidentvalet 1965 deltog ett rikscenterparti, under beteckningen reformatörerna, i ett franskt val. Reformatörgruppen bildades i november 1971 av följande grupperingar, Centre Démocrate — partiledare Jean Lecanuet, Parti radicale — partiledare Jean Jacques Servan-Schreiber, Parti démocrate socialiste och Centre radicale. Gruppen består av två större block, de två förstnämnda partierna och två mindre. Kända politiker i gruppen är förutom de två nämnda personerna de tidigare gaullisterna Jacques Soustelle och Jean Marie Jeanneney.

Vid gruppens ställningstagande om att inget samarbete skulle ske med kommunisterna, splittrades Parti radicale, och en fraktion av partiet anslöt sig till vänsterunionen. Reformatörerna gick därför till val med ett radikalt centerprogram, för att erhålla så bred anslutning som möjligt inom valmansåren. Målet var att bli tungan på vågen mellan högern och vänstern i den nya nationalförsamlingen, för att kunna få ett avgörande inflytande över den kommande regeringspolitiken.

Vänsterunionen

Parti socialiste

Parti socialiste, PS, är en fusion av fyra olika socialistpartier. Den socialistiska vänsterfederation, som erhöll 116 ledamöter i nationalförsamlingen vid valet 1967, krossades i presidentvalet 1969, då dess kandidat Gaston Defferre endast erhöll 5 % av rösterna. Som en följd av detta valresultat bildade tre socialistpartier, bland dem SFIO — som närmast motsvarar vårt socialdemokratiska parti — det socialistiska partiet PS. Partiledare blev A. Savary; den förre premiärministern och socialistledaren Guy Mollet lämnade den politiska scenen. Det femte försöket att ena den icke-kommunistiska vänstern hade lyckats.

Den nya ledningen reorganiserade partiet från grunden, och den av François Mitterand ledda rörelsen, Conventions des institutions républicaines, anslöt sig till PS. Mitterand blev partiets förste-sekreterare och därmed partiledare. Efter långa interna förhandlingar publicerade partiet sitt socialistiska handlingsprogram och några månader senare, i juni 1972, publicerades det tillsammans med PCF utarbetade gemensamma handlingsprogrammet (se nedan). PS och utbrytargruppen ur Parti radicale ställde upp i valet under beteckningen UGSD (Union de la gauche socialiste et démocrate). Målet var att bli största parti inom vänsterunionen.

Kommunistpartiet — PCF

PCF är det största partiet i Frankrike med ca 300 000 medlemmar. Endast två gånger tidigare har PCF lyckats bryta sig ur sin politiska isolering, nämligen dels under folkfrontsåren 1934—38, dels under efterkrigsåren 1945—47, då man deltog i regeringen. Genom partiets förändring och "avstalinisering" sedan mitten av 60-talet har samarbetet med den icke-kommunistiska vänstern möjliggjorts. Sådant samarbete förekom i parlamentsvalen 1967 och 1968. I sitt program från 1971 betonar PCF sitt nationella ansvar för Frankrikes utveckling och menar sig vara det franska småfolkets parti. Det ihärdiga arbetet under nuvarande partiledarens G. Marchais' ledning tycks för tredje gången ha fört PCF ut ur dess isolering.

Gemensamma handlingsprogrammet

Det gemensamma handlingsprogrammet, vilket PS och PCF kom överens om i juni 1972, innehöll de åtgärder en vänsterregering skulle vidtaga om de vann regeringsmakten vid valet i mars 1973. Programmet omfattade nationalisering av 9 industrisektorer samt affärsbanker, privata försäkringsbolag och fastighetskreditinstitut. Vidare skulle staten överta majoriteten i företagen inom ytterligare ett par industrisektorer. Programmet innehöll de prioriteringar inom den offentliga sektorn en eventuell vänsterregering skulle göra. Dessa omfattade bostads-, sjukvårds- och kommunikationssektorerna för att Frankrike skulle bli en välfärdsstat. Andra punkter i detta program var pension för alla vid 60 års ålder, indexreglerad minimimånadslön på 1000 frs samt genomförandet av en rättvisare skattelagstiftning. Utrikespolitiskt skulle de franska relationerna med EG och NATO i princip vara oförändrade.

Övriga partier

Förutom ett antal extrema vänster- och högerpartier deltog i valet också det lilla vänsterpartiet PSU (Parti socialiste unifié).

Valkampen

Valets miljö påminde mycket om den som rådde i valet till nationalförsamlingen 1967; en offensiv opposition och en regeringskoalition i försvarsställning. En av de stora frågorna blev välfärdspolitiken i Frankrike. Regeringskoalitionens prioritering av industriell tillväxt har lämnat flera sektorer inom välfärdspolitiken relativt dåligt tillgodosedda. Regeringen lovade förbättringar, och oppositionen förde fram sin kritik och sina välfärdsprogram, främst då vänsterunionens gemensamma handlingsprogram.

En annan stor fråga blev den femte republikens författning, närmare bestämt förhållandet mellan presidentmakt och parlamentsmakt. Oppositionen krävde här förändringar, vilka skulle öka parlamentets makt och i motsvarande grad minska presidentens. Regeringen betonade å sin sida att presidenten och parlamentets majoritet måste ha en gemensam syn på de samhällliga problemen. En valseger för vänstern skulle sätta maktfördelningsproblematiken mellan parlament och president på sin spets.

Det tredje stora temat i valkampanjen blev kommunisternas roll i den franska politiken. Majoritetens strategi för att bevara maktmonopolet blev parollen: på ena sidan kommunisterna och deras allierade, på andra sidan alla övriga; på ena sidan diktatur, på andra sidan ett fritt samhälle med alla dess brister. Regeringspartiernas propagandansträngningar riktade sig mer mot kommunisterna än för sin egen politik. Efter en ovanligt intensiv och hätsk valkampanj gick det franska folket till val den 4 mars.

1:a valomgången

Endast 59 kandidater erhöll mer än 50 % av de avgivna rösterna och blev därmed valda i denna omgång.

		1973	1968	1967	1962
PCF	5 156 619	21,3	20,0	22,5	21,8
PSU+	810 645	3,3	4,0	2,2	2,4
UGSD	4 939 603	20,4	16,5	19,0	16,3
REF	3 015 472	12,4	10,9	12,6	12,7
URP	8 364 910	34,5	43,7	37,7	40,8
Oberoende	972 623	4,0	4,1	3,7	4,6
Övriga	999 184	4,1	0,9	2,3	1,3
Valdeltagande		80,9	80,0	80,9	

Anmärkning. Siffrorna avser motsvarande partier i valen under 60-talet. PSU+ avser PSU och de extrema vänsterpartierna.

Valresultatet bekräftar två stabila drag i fransk valhistoria; att ca 19 % av valmanskåren inte röstar

och att PCF erhåller drygt 20 % av rösterna. Gaullismens nedåtgående andel av väljarkåren fortsätter. 1968 års valresultat får ses som ett resultat av omständigheterna i Frankrike i samband med "maj-krisen". Vidare visar resultatet att ca 2/3 av den franska valmanskåren inte stöder regeringskoalitionen utan önskar en förändring.

Vilka var förändringarna i valmanskårens röstande?¹ URP har övertagit det klassiska höger-elektoratet, geografiskt sett västra Frankrike, och förlorat i styrka i de klassiska gaullistiska regionerna, som Alsace-Lorraine. Vidare har partiet tappat röster i de regioner där centern traditionellt är stark och en centerkandidat funnits. Detta kan ses som ett tecken på att väljarna återgår till sina "traditionella" partier och att koalitionen kring gaullismen kan riskera en upplösning, nu när dess grundare inte längre leder rörelsen.

Reformatörerna verkar ha samlat upp de socialist-väljare, vilka inte accepterat samarbetet med kommunisterna. Partiet hade framgångar i traditionella socialistvalkretsar.

PS har genomgått en stor förändring av valresultatet att döma; förluster i traditionella valkretsar (se ovan) och röstvinster i valkretsar där socialistpartier tidigare varit dåligt representerade. En möjlig förklaring kan vara, att man erhållit rösterna från besvikna gaullistväljare, då framgångarna för PS är stora i de valkretsar där URP gått tillbaka. Att notera är också PS framgång i Parisregionen. PS nådde inte sitt mål att bli största parti inom vänsterunionen, utom i ett avseende, nämligen att fler PS-kandidater återstod i andra omgången än PCF-kandidater.

PCF:s väljarkår har varit stabil. Dess styrka ligger som tidigare i det industrialiserade Frankrike och enda överraskningen var att partiet blev större än PS, vilket opinionsundersökningarna inte visat på. Partiet tappade lite av sin styrka i Parisregionen, men gick framåt i de större landsortsstäderna.

Mellan valomgångarna

Två stora frågetecken fanns inför andra valomgången; Vilket ställningstagande skulle reformatörerna göra i valkretsar, där närvaron av en centerkandidat kunde medföra en mandatvinst för PCF? Vilken disciplin skulle väljarna i vänsterunionen visa och rösta på den kvarvarande vänsterkandidaten? Vänsterunionen höll sig strikt till sin överenskommelse och den främst placerade kandidaten kvarstod i andra omgången. Reformatörfraktionen under Lecanuet gav sig in på förhandlingar med gaullismen om tillbakadragandet av kandidater, då han ansåg att partiet på detta sätt hade störst möjlighet att nå sitt

mål, bilda en partigrupp i nationalförsamlingen. Detta ledde till en spricka i reformatörgruppen då Servan-Schreiber-gruppen inte delade denna uppfattning, vilken främst grundade sig på denna fraktions obenägenhet till samarbete med gaullismen. Slutresultatet blev att 32 av reformatörernas 100 kandidater drog sig tillbaka till förmån för en gaullistkandidat. Genom motsvarande åtgärd från gaullisternas sida säkrades vissa reformatörers mandat.

Hänvisande till dessa förhandlingar och den franska valkretsindelningen, vilken gynnar landsbygden och därmed URP, konstaterade Mitterand inför andra omgången. "För att vinna valet behöver vänstern 52 % av de avgivna rösterna i andra omgången." Mitterands bitterhet blev inte mindre, då president Pompidou på lördagen, då valkampanjen officiellt avslutats, i ett radio- och TV-tal uppmanade det franska folket att rösta på regeringspartierna.

2:a valomgången

I den andra valomgången stod valet för väljarna mellan en kandidat i en emansvalkrets, 359 dueller med två kandidater, 68 valkretsar med tre kandidater och en valkrets med fyra kandidater.

Resultat

Mandatfördelning i den franska nationalförsamlingen efter valet den 4 och 11 mars.

	1973		tot	jmf/68	jmf/67
	1:a omg	2:a omg			
PCF	8	65	73	+39	0
PSU+		3	3	+ 2	- 1
UGSD	1	99	100	+51	-16
REF		31	31	+16	-10 ³
URP	45	216	261	-99	+19
div	6	13	19 ²	- 5	+ 8
Valdeltagande	81,3 %				
Mandat antal	487 ⁴				

Regeringskoalitionen gick segrande ur valkampen i så måtto, att den även i fortsättningen har majoritet i nationalförsamlingen. Jämfört med valet 1968 blev det ett bakslag, men detta var ju väntat av alla bedömare. Däremot är valet en framgång jämfört med 1967 års val. Balansen inom regeringskoalitionen förändrades till UDR-gaullisternas nackdel, och det parti inom koalitionen som stärktes i valet var RI.

Reformatörerna nådde sitt mål i valet och fick tillräckligt med ledamöter för att kunna bilda en partigrupp. Vänsterunionens resultat blev inte den framgång man väntat och är närmast ett bakslag jämfört med valresultatet 1967. I analyserna kring

valet har bl. a. framförts att vänsterunionens misstag var att inte ställa upp med en kandidat i varje valkrets som motkandidat till regeringskoalitionen.

De mest kända namnen bland de franska politiker, som inte återfinns i den nya nationalförsamlingen, bestående av 8 kvinnor och 482 män, är de förra ministrarna Schumann och Pleven samt PSU:s partiledare Rocard.

Mycket omdiskuterade är effekterna av det franska valsystelet, valkretsindelningen och valsättet med två omgångar. Gaullisternas valresultat framgår av tabellen nedan.

valår	% av valmans- kåren	% av deputerade i nationalförsamlingen
1958	43	65
1962	40	55
1967	38	50
1968	47	76
1973	36	56

Det minsta man kan säga är att gaullisterna gynnas av valsystelet och blir överrepresenterade i nationalförsamlingen. Detta framgår vidare av att regeringskoalitionen röstmajoritet över vänsterunionen uppgick till drygt 150 000 i det egentliga Frankrike, men representeras av en skillnad på 99 ledamöter i nationalförsamlingen.

I den nya regeringen Messmer, som tillträdde vid parlamentssessionens början, saknades för första gången sedan 1958 Michel Debré i regeringen. President Pompidous kontroll över utrikespolitiken torde ha ökat genom att hans personlige rådgivare Jobert blev ny utrikesminister.

Resultatet av valet i Frankrike i mars 1973 blev det, att den nederlagshotade regeringskoalitionen närmast gick starkt ur valkampen och att de franska väljarna, trots sitt visade missnöje med gaullismen, inte ville ge sitt förtroende för en radikalt annorlunda politik.

Lund i juli 1973

Björn Beckman

¹ Jämförelserna är gjorda med 1967 års val, då denna jämförelse är mer rättvisande.

² varav 14 stöder regeringskoalitionen.

³ en del av denna grupp är numera i regeringskoalitionen URP.

⁴ i 1973 års val saknas resultatet i denna sammanställning från tre valkretsar.

Litteraturgranskningar

HENNING BREGNSBO: *Kampen om skolelovene af 1958. En studie i interesseorganisationers politiske aktivitet*. Odense: Odense University Press 1971.

Det turde være velkendt for svenske læsere, at Danmark i politologisk henseende er et u-land, som først i løbet af de sidste par år har bevæget sig op på noget der ligner et take-off stade: produktionen af politologiske undersøgelser er fortsat sparsom, og det er karakteristisk, at hovedparten af de hidtil udsendte lærebøger eller monografier er udarbejdet af forskere, der har anden uddannelse end den politologiske.

Henning Bregnsbo danner ingen undtagelse herfra. Han er af uddannelse historiker, og omend han senere har suppleret denne uddannelse med en universitetsgrad i samfundsfag (det politologiske studium ved Københavns universitet), bærer hans undersøgelse; "Kampen om skolelovene af 1958" tydeligt præg af, at han har ben i flere videnskabelige lejre. På den ene side kaldes undersøgelsen "En studie i interesseorganisationers politiske aktivitet", og det anføres, at det er forfatterens "håb at undersøgelsen vil kunne indgå som et led i en videre, systematisk udforskning af interessegruppers politiske aktivitet i Danmark." På den anden side hedder det, at "sigtet med undersøgelsen er iøvrigt en samtidshistorisk . . . analyse af lovgivningsmagten . . .". Endnu engang befinder vi os på grænsen mellem historie og politologi. Jeg skal senere vende tilbage til, om det er lykkedes for forfatteren at kombinere de to videnskaber således, at det skaber en større indsigt i det emne, han har taget op til undersøgelse.

Kampen om skolelovene er et led i den undervisningspolitiske strid, der i Danmark som i andre lande igennem årene har været en væsentlig bestanddel i meningsbrydningerne mellem de politiske partier. Omend undersøgelsen i tidsmæssig henseende trækkes tilbage til 1930-tallet, så lægges hovedvægten dog på de år, hvor der — med Bregnsbos noget vage udtryk — foregik en stærk politisering, d. v. s. perioden fra

vinteren 1954 til våren 1958. Indenfor dette tidsrum gennemfører han en kortlægning af de politiske partiers, lærerorganisationernes og enkelte indflydelsesrige personers intentioner og handlinger. Der tegnes et billede af intense forhandlingsrunder, hvor den drivende kraft er de gennemarbejdede taktiske overvejelser. Forhandlingsparterne opfattes som deltagere i en kommunikationsproces, og fremstillingen giver et både tilforladeligt og indgående billede af de begivenheder, der førte frem til lovgivningen om skolen. Facit gøres op som et tab for de implicerede interesseorganisationer og en sejr "for de partier, og især de politikere, der havde et folkeligt skolesyn".

Men hvilken rolle spillede interesseorganisationerne da i dette spil? Deres vindings- og tabskonto lader sig relativt nemt gøre op, fordi den kan måles i forhold til det, der var organisationernes erklærede målsætning ved forhandlingernes start. Organisationernes faktiske deltagelse i de førte forhandlinger lader sig ligeledes gøre op gennem en nøje gennemgang af deres deltagelse i de forskellige forhandlingsrunder. Bregnsbo gennemfører disse analyser, og der er således givet et væsentligt bidrag til forståelse af den rolle, som lærerorganisationerne spillede. På eet — efter min opfattelse — centralt punkt forekommer imidlertid den valgte fremstillingsform mindre heldig, såfremt de opstillede mål skal opfyldes; den rent kronologiske betragtningsmåde gør det vanskeligt at gennemføre analyser af udviklingen på interesseorganisationernes interne arenaer.

Flere eksempler på dette forhold lader sig anføre — et enkelt skal her fremdrages. Den største og mest omfattende lærerforening — Danmarks Lærerforening (DLF) — indledte på linie med de øvrige lærerforeninger forhandlingerne ud fra en defensiv strategi, hvis mål var at dæmme op for en potentiel parlamentarisk flertalskoalitions ønsker om at gennemføre reformer i skolevæsenet. Strategien funderedes med en række forslag til skolestruktur, som udarbejdedes i fællesskab med de andre lærer-

organisationer i årene 1947–1952. Denne strategi var velegnet under den borgerlige regering, som havde regeringsmagten i årene 1950–53. Ganske vist var der i det ene af de to regeringspartier — partiet Venstre — kræfter, der trak i retning af en ændring af skolelovgivningen, men disse kræfter havde ikke mulighed for at gøre sig gældende under de daværende parlamentariske forhold. Men med valget i efteråret 1953 dannedes der en socialdemokratisk mindretalsregering, der fik parlamentarisk støtte af Det radikale venstre. I begge disse partier, som altså nu udgjorde regeringskoalitionen, var der stærke ønsker om at gennemføre en demokratisering af skolen. I denne situation var en defensiv strategi næppe længere hensigtsmæssig, ikke mindst da denne regering i 1957 afløstes af en flertalsregering, hvori såvel socialdemokratiet som Det radikale venstre atter havde sæde.

De ydre vilkår omkring DLF's virke ændredes med andre ord, og ændringerne kunne ikke være skjult for datidens aktører, men alligevel ændrede DLF ikke strategi. I 1954 troede foreningen en kort overgang, at den havde vundet regeringen for en stort set uændret skolestruktur, men kort tid herefter blev det klart, at regeringen ville gennemføre ændringer. I denne situation greb DLF til det våben at nægte videre forhandlinger, men i 1957–58 måtte man påny gå til forhandlingsbordet med det resultat, at regeringen gennemførte en serie skolelove, der på afgørende måde brød med de standpunkter, DLF havde indtaget. DLF var blevet taber.

Bregnsbo hælder til den tese, at interesseorganisationerne i almindelighed var præget af konservatisme. Jeg er ikke ubetinget sikker på, at denne tese kan opretholdes. Snarere synes der at være tale om sådanne institutionelle forhold i og omkring interesseorganisationerne, at man havde vanskeligt ved at afstemme sin strategi i takt med de ændrede toner fra regeringen. Imidlertid giver fremstillingen kun spinkel mulighed for at undersøge sådanne teser, fordi der ikke er gjort noget forsøg på at gennemføre en systematisk undersøgelse af, hvad der var de generelle vilkår for DLF's virke. Man savner stærkt en gennemgang af f. eks. foreningens struktur og af dens påvirkningskanaler til det parlamentarisk-politiske system.

Stykvis fremkommer der oplysninger herom, men det sker ikke på en sådan måde, at læseren får en omfattende viden om organisationernes interne forhold. Bregnsbo interesserer sig kun for de outputs, der i form af standpunkter indgik i forhandlingerne og for de forudgående overvejelser, ikke for under hvilke institutionelle rammer standpunktsovervejelserne fandt sted.

Herved får undersøgelsen en skævhed — og skæv-

heden findes som omtalt ikke blot i forbindelse med omtalen af DLF, men tillige i forbindelse med skildringen af de andre implicerede interesseorganisationer. Man får ikke lejlighed til at overveje, hvilken vægt man skal tillægge interesseorganisationerne i forhold til f. eks. de politiske partier. Man kan ikke få grundlag for at overveje, om de i bogen antydede meningsforskelle mellem organisationernes medlemmer var af en sådan art og et sådant omfang, at det på afgørende måde påvirkede interessegruppernes muligheder for at øve indflydelse.

Denne problemstilling er fremhævet her, fordi den efter min mening endnu engang belyser det forhold, at der med held kan foregå samarbejde mellem de beslægtede videnskaber historie og politologi, men at forudsætningen for samarbejdet må være, at lederen af samarbejdet — forskeren — respekterer den enkelte videnskabs vilkår. I det givne tilfælde er der gennemført et *led* i studiet af interesseorganisationer: organisationernes indflydelse på og medvirken i et konkret politisk handlingsforløb. Men dermed er der kun ydet et perifert bidrag til udforskningen af danske interesseorganisationers generelle indflydelse. For at nå dette mål — den *systematiske* udforskning af emnet — havde det nok været mere hensigtsmæssigt at lade en kronologisk fremstilling af det faktiske — og fascinerende — handlingsforløb følge af en systematisk fremstilling af interesseorganisationernes rolle heri. Herved ville man forene den historiske interesse for det specifikkes variation i det generelle med politologiens interesse for gennem enkeltstudier at søge bekræftelse på generelle antagelser.

Knud Larsen

BJÖRN FJÆSTAD och KJELL NOWAK: *Massmedia och företagen*, Stockholm: SNS och EFI, 1972; Björn Fjæstad, *Supplement*, Stockholm: EFI 1973.

Sektionen för ekonomisk psykologi vid Handelshögskolan i Stockholm är ett av de ledande centra för den svenska massmediaforskningen. Under årens lopp har en rad intressanta publikationer producerats här: en av de senaste är Björn Fjæstads avhandling för ekonomie doktorsexamen, *Massmedia och företagen*. Det är en s. k. sammanläggningsavhandling, bestående av dels Fjæstads olika kapitel i hans och Nowaks bok med samma namn, dels ett *Supplement* till denna bok. Som sponsors har fungerat Studieförbundet näringsliv och samhälle samt det till Handelshögskolan knutna Ekonomiska forskningsinstitutet.

Avhandlingen består av en bred och detaljerad litteraturgenomgång, följd av en kartläggning av de

bägge parternas syn på varandra, baserad på ett 40-tal intervjuer med företagschefer och chefredaktörer, samt ca 500 enkätsvar från representanter för massmedia och näringsliv. Det som undersöktes är alltså hela tiden uppfattningar om relationerna mellan näringsliv och massmedia, inte relationerna själva. Givetvis kan dessa uppfattningar vara mycket betydelsefulla för, och på sätt och vis också sägas ingå i, de aktuella relationerna.

Avhandlingens syfte är beskrivande och explorativt mera än förklarande. Författaren vill i första hand beskriva uppfattningar och komma fram till hypoteser om strukturen i dessa uppfattningar och vad som kan ha medverkat vid utformandet av dem. Som en viktig sådan hypotes att pröva i framtida undersökningar presenteras möjligheten att yrkesroll snarare än politisk hemhörighet skulle bestämna hur man ser på relationerna mellan media och näringsliv. Förnklat uttryckt skulle alltså skillnaden mellan journalist och företagare i detta avseende vara större än den mellan exempelvis moderat och socialdemokrat. Möjligen kan man undra om det verkligen var nödvändigt att analysera 500 enkätsvar med delvis avancerade statistiska tekniker för att komma fram till en hypotes som denna.

Avhandlingen (bok och supplement) ligger vad avser de enskilda momenten genomgående på en hög nivå. Litteraturgenomgången är klar och redig och presenterar de viktigaste teorierna på området. Det rent tekniska utförandet av enkäten verkar ha varit mycket tillfredsställande. Data presenteras på ett klart och lättfattligt sätt.

Men integrationen mellan de olika momenten saknas i alltför hög grad. De olika teorier och modeller som presenteras relateras endast ofullständigt till varandra och nästan inte alls till de empiriska resultaten. Denna bristande integration återfinnes även i själva uppläggningsarbetet. Intervjuerna avsåg t. ex. att klargöra vilka motsättningar som eventuellt finns mellan media och näringsliv: enkäten avsåg att mäta omfånget av dessa motsättningar. Men genom att intervjuer och enkäter i varje fall delvis utfördes samtidigt, kunde erfarenheterna från de relativt ostrukturerade intervjuerna inte komma enkäten till godo i full utsträckning. Enkätens respondenter utvaldes vidare enligt ett design som snarast lämpat sig för någon form av hypotestestning, men som kraftigt reducerade generaliseringsmöjligheterna. Som han själv framhåller kan författaren i själva verket endast yttra sig om de ca 500 svarsindividerna, vilket naturligtvis minskar värdet av de deskriptiva inslagen i avhandlingen.

Vidare noterar man att en för avhandlingen grundläggande distinktion, den mellan normativ

kritik (rollförväntningar, rolluppfattning) och deskriptiv kritik (faktisk rolluppfyllelse) inte kunnat göras full rättvisa. Dels har den teoretiska distinktionen inte helt klargjorts; kritik kan avse endera eller bägge av rollförväntning och rolluppfyllelse. Dels har konstruktionen av mätinstrumenten försvårat en jämförelse mellan de olika slagen av kritik. När det gäller de viktigaste beroende variablerna, företagets informationsbenägenhet och media som informationsbehandlare, har sålunda rolluppfattning och rollförväntningar mätts med avseende på vissa förhållanden, uppfattning om faktisk rolluppfyllelse med avseende på andra. När uppfattning om faktisk rolluppfyllelse mätes, förutsättes normen — dvs. rolluppfattningar och rollförväntningar — vara uniform bland de olika kategorierna av respondenter. Men resultatet av författarens egna mätningar rörande just rolluppfattningar och rollförväntningar visar till full evidens, att så icke alltid är fallet. Även i de fall då författaren antagit en universellt giltig norm hade man förmodligen kunnat finna variationer, om man hade mätt rolluppfattning och rollförväntning parallellt med uppfattning om faktisk rolluppfyllelse.

Trots dessa och andra brister (den tyska litteraturen praktiskt taget helt försummad; för avhandlingen grundläggande begrepp som attityd, uppfattning, stereotyp definieras endast ofullständigt, och definitionerna relateras inte till varandra) framstår Björn Fjaestads avhandling som ett vägande bidrag till vår fortfarande ganska magra massmediaforskning. Området är betydelsefullt och väl värt ett fortsatt studium. Förslagsvis kunde man i fortsättningen med fördel ägna sig åt två ting: dels pröva de av Fjaestad lanserade hypoteserna, dels undersöka de faktiska relationerna mellan näringsliv och massmedia, alltså inte bara parternas uppfattningar om dessa relationer.

Karl Erik Rosengren

WOLFGANG NAUCKE: *Über die juristische Relevanz der Sozialwissenschaften*. Frankfurt am Main 1972. Alfred Metzner Verlag.

Författaren till denna lilla bok, Wolfgang Naucke, är professor i straffrätt och rättsfilosofi i Frankfurt am Main. Han säger sig vara en "skeptisk juridisk sympatisör" (s. 10) såvitt gäller samhällsvetenskaperna. Han undersöker deras relevans i tre sammanhang som har med juridik att göra, nämligen beträffande lagstiftning, rättstillämpning och rättsvetenskap.

I alla tre avseendena kommer förf. fram till slutsatser som innebär låga noteringar av samhällsvetenskapernas betydelse. *Lagstiftaren* kan hämta kunskapsmaterial genom samhällsvetenskapernas försorg men värderingen av materialet ankommer på

lagstiftaren. Vid *rättstillämpningen* kan det hända att samhällsvetenskapliga överväganden leder till andra resultat än vad den juridiska dogmatiken gör. Förf; s tes är att "juristische Dogmatik bereits die Antwort auf dieses Problem ist" (s. 42). Och när det gäller *rättsvetenskapen*? "Die empirischen Sozialwissenschaften können nur mitteilen, was ist. Sie können nicht mitteilen, was im einzelnen gerecht sein soll" (s. 66). Juristen får i huvudsak lita till en egen metod, speciell just för honom i hans egenskap av jurist.

Dessa åsikter — som utan tvivel är representativa för en betydande opinion bland juristerna inte bara i Västtyskland — har vittgående konsekvenser såvitt gäller den allmänna synen på juristernas uppgifter, betingelserna för deras samarbete med andra, utformningen av deras yrkesroller och deras profiler som forskare.

Åsikterna är enligt min uppfattning totalt missriktade och samtidigt utomordentligt illavarslande. Jag skall konfrontera dem med ett konkret exempel (valt från ett rättsområde som förf. tycks vilja betrakta som speciellt ofruktbart när det gäller försök att åstadkomma samhällsvetenskapliga bidrag "zur Emanzipation der Juristen". Se s. 69 f.)

En maskinförsäljning tillgick så att säljaren först fick betalt och en tid senare levererade maskinerna till köparen. Kort tid därefter (på ansökan som gjorts inom 30 dagar efter leveransen) försattes säljaren i konkurs. Kunde maskinerna återvinnas av säljarens konkursbo (indras som tillgodohavande i konkursboet, vilket skulle betyda att köparen fick avstå från maskinerna och fick nöja sig med att för köpeskillingen få ev. utdelning i konkursen)? — Konkurslagen stadgar att återvinning kan ske i bl. a. det fallet att gäldenären inom 30 dagar före konkursansökan "betalt förfallen gäld". Det finns också ett stadgande i konkurslagen som säger att betalning kan ske "annorledes än med penningar". — Skulle nu återvinning beviljas? (Frågan gick genom alla instanserna upp till högsta domstolen: återvinnings-talan ogillades: fallet är refererat i Nytt Juridiskt Arkiv 1950 s. 417 ff.)

Ett ställningstagande till en sådan fråga måste, om man har en ambition att handla rationellt, ske inom en bestämd referensram. Referensramen bildas främst av vissa fundamentala och i detta sammanhang okontroversiella konkursrättsliga grundsatser (gäldenärens tillgångar bildar ett konkursbo, de allmänna förutsättningarna för återvinning till detta bo etc.). Avgörandet blir därefter beroende av hur man vill bedöma den relativa vikten av ett flertal speciella argument. Domaren kan exempelvis ha anledning att ställa sig sådana frågor som följande;

1. Vilken språklig innebörd kan läggas i lagtexten om man utgår ifrån att den har en särskild nomen-

klatur (en speciell betydelse av ordet "betalning")? 2. Vilken innebörd kan läggas i lagtexten om man ser den från en mer allmänt semantisk synpunkt (hur uppfattar en affärsman frasen "betalt förfallen gäld")? 3. Är transaktioner av den här typen vanliga i affärlivet (inom denna speciella branch)? 4. Skulle det innebära risker för kreditväsendet om återvinning vore omöjlig i en sådan situation som denna? 5. Vilken lösning av problemet framstår i övrigt som mest fördelaktig ur affärlivets synvinkel? 6. Hur skulle gäldenärens situation typiskt sett påverkas av den ena eller den andra lösningen?

Är dessa frågor juridiska till sin innebörd? De får relevans inom en referensram som kan sägas vara juridisk. Ställningstagandet skall ske genom en dom, som jurister har ansvaret för. Och domen måste komma relativt snabbt. Domaren kan inte gå på djupet med frågorna på samma sätt som om han vore en vetenskapsman.

Vidare kan konstateras; Det är föga troligt att domaren skulle kunna till ledning för sin bedömning finna färdiga forskningsresultat, exempelvis i sociologi, som skulle kunna ge honom hjälp i frågor av så speciell beskaffenhet. Och endast i begränsad mån har domaren möjlighet att själv ordna med undersökningar (han skulle exempelvis, såvitt gäller fråga 3, kunna inhämta yttrande från någon branchorganisation).

Men vad som är viktigt att observera är att var och en av de ställda frågorna skulle, *om det vore möjligt att pröva frågan närmare*, aktualisera icke-juridiska forskningsmetoder (beträffande fråga 2; semantik; beträffande flera av frågorna, t. ex. 3 och 5; sociologi). Man kan till och med undra; Vilket kunskapsmaterial är det som juristen själv, i denna sin egenskap, kan komma med, utöver detta att han har en sådan överblick över "rättskällorna" (lag, lagförarbeten, praxis) att han snabbt kan placera in problemet i en referensram och ange yttergränserna för vad som är möjliga lösningar? Är det inte i själva verket så att juristen som "samhällstekniker" ständigt måste vara aktivt verksam för att anpassa sin yrkesutövning till sådant kunskapsmaterial och sådan metodik som just samhällsvetenskaperna — jämte andra vetenskaper som i förhållande till juridiken kan framstå som "hjälpvetenskaper" — från fall till fall ger anvisning om?

Denna sista fråga skulle utan tvivel Naucke, följdriktigt utifrån sin utgångspunkt, besvara nekande. Samhällsvetenskaperna kan ju inte förklara "was . . . gerecht sein soll". Juridiken är, brukar man ofta framhålla, *normativ* och skiljer sig därigenom från samhällsvetenskaperna. Men denna förklaring, är den inte synnerligen ytlig? När man säger att någonting är normativt — vanligen avser man en text, t. ex. en

lagtext — markerer man inte genom dette bara sin egen *benägenhet att vid ett beslutsfattande låta sig ledas* av dette objekt, som iakttagelsen avser? Och kan i så fall inte ett samhällsvetenskapligt forskningsresultat, t. ex. beträffande förekomsten av vissa åsikter i affärsmannakretsar, utgöra någonting normativt ungefär på samme sätt som en lagtext?

I dette perspektiv framstår Nauckes skrift som intressant främst från socialpsykologisk synpunkt. Man kan fråga; Varför denna tendens, så ofta märkbar bland jurister, att vilja se den egna verksamheten såsom knuten till en spesiell dogmatik med eksklusivt juridiska "rättsregler" såsom dominerande beståndsdelar? Naucke låter sitt arbete leda fram till vissa rekommendationer om hur rättsvetenskapen (Jurisprudenz) bör arbeta. Olika möjligheter nämns. Man kan ange målen "durch Varianten des Naturrechts". Man kan vara "Positivist". En ytterligere möjlighet är något som förf. kallar "dezisionistische Relativismus". En slutsats är följande (s. 71); "Man muss schon den Mut haben, als Jurist, der mit dem positiven Recht zu arbeiten hat, Naturrechtler oder Relativist oder unbedenklicher Positivist zu sein."

Juristen skall alltså, tycks Naucke mena, avstå från att knyta närmare kontakter med samhällsvetenskaperna. Är dette en fråga om att visa mod? Är dette inte snarare en grotesk oppvisning i halsstarrighet?

Per Olof Bolding

DANIEL TARSCHYS: *Beyond the State. The Future Polity in Classical and Soviet Marxism*. Stockholm: Scandinavian University Books, 1971, 261 s.*)

Innledningsvis vil jeg fremholde at det er mye å glede seg over i denne avhandling. For det første fordi det uten tvil er en god bok. Og som også kommende forskere vil ha stor nytte av. Og for det annet, fordi det er en bok om Marx, og det som, kanskje ikke alltid helt dekkende, blir benevnt som "marxisme". Når det gjelder dette område kan vi neppe la være å nevne at våre nordiske universiteter ikke har vært blandt de fremste når det gjelder utførlig behandling av dette særdeles viktige tankestoff. Min gamle lærer, og forøvrig i sin tid, også min opponent, Arne Næss, skrev for vel ti år siden en artikkel om "Universitetets oppgaver". Næss henviser her, blant annet, til det autoriserte ideologiske standardverk *Grundlagen des Marxismus-Leninismus* fra 1958. Og selv han, som ellers meget sjelden er kategorisk, er ikke nådig i sin dom. I følge ham gir boken "dogmatiske svar på de fleste store kontroversielle spørsmål et menneske stiller seg i løpet av et liv. Alle regler for saklig fremstilling er brutt" (*Dagbladet* 2. sept. 1961).

Men samtidig stilles også spørsmålet om våre

norske universiteters saklighetsnivå når det dreier seg om dette meget omfattende område. — "Hvis man insisterer på et kort svar må man kanskje si, Utmerket — saklighetsnormene brytes ikke: Stoffet blir nemlig stort sett ikke behandlet." — I dag, vel ti år senere, er nok forholdet noe annerledes. Men fortsatt vil unge mennesker som ønsker kunnskap om Marx, og vi taler da om virkelig kunnskap, ikke lettvinde bekreftelser av meninger man allerede har, finne relativt lite på våre nordiske universiteter. Og dessuten, det meste av det som er blitt skrevet har kommet fra filosofer og delvis fra sosiologer og psykologer. Det har vært temmelig lite fra statsvitenskapelig hold. Det fag som vel skulle ligge nærmest i denne forbindelse. Blandt nordiske professorer i statsvitenskap, vi behøver vel ikke å begrense oss til norske forhold, er det i dag vel ikke noen som har foretatt forskning når det gjelder Marx og forskjellige former for marxisme. Det er derfor all grunn til å lykkeønske svensk statsvitenskap med denne avhandling. Og da endog for annen gang på kort tid. Det tenkes da selvsagt på Reidar Larsson, *Theories of Revolution. From Marx to the first Russian Revolution*, fra 1970.

Forfatteren er uten tvil en meget belest person. Han har detaljkunnskaper over et meget bredt område. Og da ikke bare om Marx og Lenin, men også om synet på staten for Marx, og ikke å forglemme en særdeles utførlig presentasjon av sovjetisk debatt i årene 1958—1964. Som en liten parentes kan det innskytes at det sistnevnte område ser ut til å ha vært selve utgangspunktet for den brede behandling vi her er stilt overfor. Denne lærdom er utvilsomt velgjørende, kanskje spesielt for en noe gammeldags kunnskapspedant. Og spesielt i en tid hvor våre studenter ofte kan vise at de behersker behandling av modeller, i mange tilfelle også fruktbare modeller, men hvor det kan skorte langt mer når det dreier seg om den empiri som skal til for å anskueliggjøre og spesielt for å teste en teoretisk modell.

Forfatteren siterer Lassalle (s. 44) som med sin karakteristiske mangel på beskjedenhet sier; "Ich schreibe, bewaffnet mit der ganzen Bildung meines Jahrhunderts." Men som forfatteren, med full rett, nevner, kan dette med langt større rett brukes om Marx. Personlig synes jeg, i alle fall i det øyeblikk jeg først leste setningen, at uttalelsen kunne brukes også om forfatteren selv. I alle fall bør det understrekes at kunnskapen aldri blir utenpåhengt dekorasjon. Det er noe som anvendes og brukes. Og i tilknytning til det siste moment må det også nevnes at boken er meget velldisponert og ryddig. Forfatteren har en

* Opposisjon ved Daniel Tarschys doktordisputas, Stockholms Universitet, 19. mai 1972.

upåklagelig ordenssans. Det er lett å finne frem i boken.

Dette er jo, som det klart fremgår, utelukkende positive bemerkninger. Det bør kanskje understrekes at de for meg ikke representerer noen obligatorisk opponentinnledning. Og langt mere positivt kunne utvilsomt sies. — Men for å skape dialog, om ikke dialektikk, så må man nødvendigvis bevege seg mellom motsetninger. Delvis av denne grunn, og delvis fordi en disputas ikke bør ligne en russisk partikongress i bastant enighet, kommer jeg til å bruke langt mer energi og oppmerksomhet der hvor jeg kan være uenig, eller delvis uenig med forfatteren, enn der hvor det kan være gode grunner til samstemmighet. Opposisjonen er derfor ikke representativ i rent mekanisk forstand.

II

Først litt om objektivitetsproblematikken. Denne avhandling dreier seg om et område hvor det finnes særdeles motstridende meninger, og dessuten adskillige akkumulerte emosjoner. Det er ikke lett alltid å bevare likevekten på dette felt hvor Max Webers *Wertfreiheitsmaxime* alt for ofte kommer i bakgrunnen. Stort sett kommer forfatteren helskinnet gjennom denne vanskelige ilddåp. I de fleste tilfelle har vi både en saklig og relevant analyse av standpunkter. Men ikke alltid.

Forfatteren har tydeligvis forsøkt å helgardere seg på dette punkt når han innledningsvis, på bokens første side, og med hensyn til sin egen fremgangsmåte hevder: "Needless to say, such an interpretation must be both subjective and selective." Her settes påstått mangel på objektivitet direkte i system. Og det henvises til og med til en slags almenyldig lovmessighet på dette avgjørende punkt. Opponenten er her klart uenig med forfatteren. Det er intet som generelt tyder på at avhandlinger av denne art nødvendigvis må være subjektive og selektive. Og når det gjelder denne konkrete avhandling er denne, nokså særegne, selvkaraktistikk ikke holdbar. Hvis avhandlingen hadde vært av den beskaffenhet som forfatteren selv sier, så hadde denne seanse, hvor vi nå befinner oss, ikke funnet sted. Det hadde da ikke blitt noen disputas. Men avhandlingen er som helhet verken subjektiv eller selektiv. Store deler av boken kan snarere karakteriseres som både objektive og representative, selv om det også finnes enkelte unntak fra denne regel.

Som en berettiget digresjon kan det kanskje være lov til å innskytte at forfatteren her tydeligvis opererer med en litt eldre russisk modell. Under De store prosesser i Moskva ble det etterhvert en velkjent regel for de tiltalte at hvis man bare raskt og villig

tilstod alle de enorme og fiktive anklager som påtalemyndigheten fremla, og dessuten helst la til en del ekstra på eget initiativ, så var det visse muligheter til å overleve. Ikke store muligheter, men de var der. Men det som nok kunne være en velegnet metode ansikt til ansikt med GPU for femogtredve år siden, det holder ikke for denne domstol.

Den nevnte selvkaraktistikk er den vel mest suverene bemerkning som noensinne har prydet en doktoravhandling. Det skal i alle fall bli vanskelig å finne maken. Men som nevnt, kan jeg på ingen måte underskrive dens gyldighet. Derimot vil jeg gjerne komme tilbake til de enkelte deler av avhandlingen hvor forfatteren nok kan sies å være noe subjektiv eller selektiv. Men her dreier der seg om deler, ikke om helhet.

Forfatteren er tydeligvis ikke selv marxist. Men det gjelder jo ikke bare ham. Men det sier ikke særlig mye i en tid hvor vi har en sann pluralisme av "marxister". Dette gjelder forøvrig også for Marx selv. I følge en så god kilde som Engels, sa Marx i slutten av attensyttiårene til en gruppe franske sosialister, at av alt jeg vet, så er det at jeg, jeg er ikke marxist. — "Tout ce que je sais, c'est que moi, je ne suis pas marxiste" (*Werke*, b. 22, s. 69).

For så kort å gå over til mer detaljer, så må jeg nevne at jeg er litt fornærmet, og da selvsagt ikke på egne vegne, over sammenstillingen Marx med personene Clausewitz, Nietzsche og Bismarck (s. 3), og hvor alle fire kommer under klassifikasjonen "power politics". Det er for det første lite rimelig å nevne den visjonære Nietzsche i samme åndedrett som utpregede pragmatiske realpolitikere som Clausewitz og Bismarck. Og for oss som har opplevd og opplever det tyvende århundres intense og også overintense voldsanvendelse, er det videre ingen særlig grunn til å bruke uttrykk som "political violence" eller "power politics" som spesielt karakteristisk i forbindelse med Clausewitz og Bismarck. Begge må snarere betraktes som moderate så vel som humane i forhold til senere standarder. Clausewitz' varige fortjeneste besto i å temme og begrense krigen ved å gjøre den til en del av politikken, til en underordnet del. Noe som også Bismarck maktet, men ikke alltid senere tyske rikskanslere. Og selv om "jernkansleren" vel hadde enkelte unoter, var hans kriger klart begrensede, og hans maktanvendelse moderat. — Som en litt personlig digresjon kan det endog sies at verdens eldste og også verdens største demokrati kunne ha noe å lære på dette felt. Bismarck ville aldri ført krig i Vietnam.

Denne sammenstilling av Marx og preussiske konservative kan forøvrig minne litt om Leopold Schwarzschild som i sin bok *Den Røde Preusser* gir

et temmelig fordreiet bilde av Marx. Riktignok et bilde basert på kilder, men samtidig med en gjennomført selektiv utnyttelse av kildene, og med det klare formål å presentere et usympatisk bilde. Nå må det med en gang understrekes at denne avhandling vi her diskuterer ligger på et *helt* annet nivå enn Schwarzschilds. Og det ville her, eller også her, være høyst upassende å nevne dem i samme åndedrett. Men samtidig bør det også nevnes at forfatteren enkelte ganger kan være noe personlig i sine karakteristikker. I sin fordeling av mild og livsklok ironi — alltid en akademisk ironi — er både sosialister og konservative enkelte ganger forfordelt. Det tilsvarende kan neppe sies når det dreier seg om liberale idéer og liberale tenkere.

III

En viktigere innvending dreier seg om selve behandlingen av begrepet staten. Det er, for det første noe uklart hvilket statsbegrep forfatteren opererer med i denne avhandling, det som jo er selve undersøkelsens kjerne. Så vidt jeg kan se, har vi her ingen realdefinisjon av hva forfatteren selv mener med stat. Og når statsbegrepet drøftes utførlig og inngående, er det vel alltid hva vedkommende politiske tenker selv legger i dette begrep. Personlig tror jeg dette er en fruktbar fremgangsmåte, men det skulle vært nevnt eksplisitt. Det det her dreier seg om er hva personer som Fichte, Marx, Lenin eller Khrustsjov legger i begrepet 'stat', og deres diskusjon av sine begrep, eller begreper. Og selvsagt ville det vært interessant å få greie på om vi her har identiske begreper, eller om, for eksempel, Fichte eller Khrustsjov mener noe delvis forskjellig når de bruker glosen "stat" som begrepsbenevnelse. Det er jo forøvrig heller ikke selvsagt at en og samme person, for eksempel Marx, bruker ett og bare ett begrep 'stat' i hele sitt omfattende forfatterskap. Med en viss erfaring fra undersøkelser av politiske begreper tror jeg dette er spørsmål som på ingen måte umiddelbart kan avvises, eller besvares intuitivt. Dette vil nødvendigvis kreve empiri. — Men det må samtidig innrømmes at omfattende forskning på dette felt, hvor ingen har gransket utførlig, ville bli en mindre avhandling i seg selv. Noe vidtgående krav om bred forskning på dette spesielle felt kan derfor neppe reises i forbindelse med denne avhandling. Da ville selve avhandlingen ha endret karakter. Men det er likevel legitimt å etterlyse enkelte mindre konsesjoner til denne fremgangsmåte, og da i tillegg til den som forfatteren selv har valgt.

IV

En bredere innvending kan reises når det dreier

seg om plasseringen av fenomenet stat, eller det som oppfattes som stat, i relasjon til andre former for kollektiver innen det politiske system. Forfatteren er jo flere ganger inne på dette område, både når det gjelder Marx og andre. Men det er likevel vanskelig å finne noen utførlig systematisk behandling av dette tema. — Nå er dette på ingen måte noe eksepsjonelt i vestlig forskning. Vi er alle vokst opp i ly av den liberale rettsstat, og selv om de fleste, rent subjektivt, vel kan komme med positive vurderinger i den anledning, så har det også, mer intellektuelt, den ulempe at selve tenkningen blir bundet til formelen eller modellen *stat-individ* og med minimal plass for andre enheter. Våre juridiske modeller, og vi kan trygt si våre liberale juridiske modeller, bærer alle et sterkt preg av denne forenklete teori. Og uten å være spesialist kan en det vel hevdes at vi her, blandt andre faktorer, også gjenfinder en tydelig arv fra Romerretten. For begge gjelder det at det som Montesquieu meget betegnende kaller *les corps intermédiaires*, eller mellomliggende korporasjoner, blir tildelt liten oppmerksomhet, av og til nesten neglisjert.

Så godt som alle samfunnsforskere vet i dag at denne enkle modell ikke er holdbar når et dreier seg om mer utførlig innsikt i det politiske system: eller innen den autoritative fordeling av verdier, for å si det med Eastons terminologi. — Riktignok har vi, rent språklig, den ulempe at *Political Science* og *Science politique* oversettes med *Staatswissenschaft* eller *Statsvitenskap*, men dette er en lite dekkende oversettelse. Muligens burde også vi finne et uttrykk som tilsvarende *Wissenschaft von der Politik* eller noe lignende.

Men det rent språklige er selvsagt ikke det vesentligste. Langt viktigere er det selvsagt at grensen mellom "offentlige" organer og såkalte "ikke-offentlige" stadig blir vanskeligere å opprettholde. En meget stor del av de offentlige regler og normer som bestemmer viktige deler av et enkeltmenneskes liv er i dag vedtatt av organer som verken er statlige eller kommunale, som for eksempel, hovedavtaler mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Og vi kunne uten tvil nevne et meget bredt register på et særdeles vidt område. Selv i internasjonal politikk, et felt som ofte blir definert som forholdet mellom stater, finner vi aktører av så forskjellig art som multi-nasjonale selskaper eller geriljabevegelser som Al Fatah. Ingen av dem av statlig art, men likevel utvilsomt viktige aktører på den internasjonale arena, i tillegg til spillet regjeringene imellom.

Det er derfor med all rett at pluralistene i begynnelsen av dette århundre satte et avgjørende spørsmål ved tesen om statenes eksklusivitet og suverene-

nitet på politikens gebet. Politikk er ikke, og har heller aldri vært, identisk med det som forbindes med staten. Og politikk er også av adskillig eldre årgang enn stater. Når vi derfor her har et uttrykk som "beyond the state" knytter det seg ikke bare til en hypotetisk fremtid. Vi kan også henvise til en konkret og empirisk fortid. Middelalderen kjente utvilsomt mange former for politikk, men sto i det vesentligste fremmed for det som senere forstås som stat. Politikk var i det vesentlige et samspill, et pluralistisk samspill mellom forskjellige kollektiver, og da særlig korporasjoner som kirke, stender, laug (skrå), selvstendige handelsbyer (städler), og hvor også fyrstemakten ble betraktet som én korporasjon blant flere, og hvor ingen med rimelighet kunne gjøre krav på å være et overkollektiv i relasjon til andre korporasjoner. Det er først med Renessansen at fyrstemakten vokser frem på bekostning av alle andre kollektiver, som stenderforsamlinger og parlamenter, og det er ikke uvesentlig at det mest kjente verk innen politisk teori nettopp heter *Fyrsten* eller *Il Principe*.

Det er her vanskelig å være enig med forfatteren når han i bokens innledning, stort sett, gjør seg til talsmann for en harmonisk liberal utviklingsoptimisme, hvor øket frihet og øket politisk deltakelse er noe vi finner i jevn stigning etter femtenhundretallet. — "... the apologetic radiance of the medieval still began to wane . . . paternal authority was placed in danger" (s. 8). — Når vi ser på staten, og statsautoriteten, det som er hovedemnet i denne avhandling, lar et slikt syn seg vanskelig forsvare. Thomas Hobbes, uten sammenligning den mest systematiske statsfilosof som noensinne har eksistert, og en konsekvent og ubønnhørlig talsmann for statens absolutte autoritet, har ingen røtter i europeisk middelalder. Han er en moderne, og også en meget original tenker. Han bygger også karakteristisk nok konsekvent på modellen stat-individ, med ingen plass for mellomkollektivene, i alle fall ikke for tilnærmet uavhengige mellomkollektiver. — Talsmennene for begrenset statsautoritet, personer som vi vel personlig langt heller vil identifisere oss med, er her langt mindre originale, rent teoretisk. Det var snarere ved å knytte forbindelser *tilbake* til Middelalderens teori at tenkere som Althusius eller Hugo Grotius reiste et forsvar for folkets motstandsrett. Og begge bygger også, i utpreget grad, på en pluralistisk modell hvor korporasjoner inntar en sentral plass.

Noen utførlig behandling av dette aspekt er det her ikke anledning til. Det ville i så fall bli en meget lang forelesning. En helt annen sak er det selvsagt at mange lærebøker i politisk teori fortsatt er nokså ufullstendige, av og til direkte misvisende, på dette

felt. En smule provoserende kan vi vel endog karakterisere parlamenter og riksdager som livsdyktige middelalderinstitusjoner. Det var bare i de land hvor forbindelsen med Middelalderen aldri ble brutt, som England, Nederland og Sverige, at vi finner en parlamentarisk kontinuitet, og hvor man ikke måtte begynne på nytt i det förrige århundre.

Når det gjelder Marx og hans forhold til staten kan det være viktig å understreke at også Marx kan forstås innen denne pluralismemodell. Marx opererer på ingen måte med den enkle formel stat-individ. Når staten skulle avskaffes, eller svinne hen og dø, ville resultatet på ingen måte bli en rekke individatomer uten noen former for innbyrdes fellesskap. Også Marx var klar pluralist i det at også han la vekt nettopp på mellomkollektivene, de enheter som til syvende og sist ville gjøre storkollektivet staten overflødig. Hvilke mellomkollektiver det dreier seg om, er ikke alltid like klart. Noe som forfatteren selv med tydelighet har dokumentert i sin avhandling. Et gjennomgangsmotiv kan kanskje først og fremst ligge i det at disse fremtidige kollektiver måtte være noe som var skapt av de ejendomsløse selv. Det kunne ikke tenkes ut for dem av andre, selv ikke av en genial teoretiker, hvis man skulle komme frem til et samfunn som var *både* statsløst og klasseløst. — Det kan tilføyes at for Marx er statsløst og klasseløst nok i de fleste tilfelle beslektet, men det fantes likevel ingen absolutt korrelasjon. Middelalderens samfunn var statsløst, men ikke klasseløst, og det var dette forhold som vel Marx hadde i tankene når han definerte Middelalderen med det litt paradoksale uttrykk "die Demokratie der Unfreiheit."

V

Jeg vil gjerne, og da forhåpentligvis uten å bli altfor monoman, fortsette litt med de problemstillinger som ble berørt i förrige avsnitt. Jeg vil for det første sette et aldri så lite spørsmålstegn når de franske revolusjonære tydeligvis sidestilles både med de opprørske amerikanske kolonialister og med de utopiske sosialister, og da spesielt i synet på staten (s. 9). Mens både den amerikanske, og også tidligere den engelske revolusjon, i alle fall hovedsakelig var preget av teorier både om maktfordeling og tilhørende pluralisme — begge disse revolusjoner førte dessuten til stabile politiske systemer — så representerte Den franske revolusjon meget utvetydig den enhetlige og udelelige statstanke. Vi kan endog si at teorien om den enhetlige stat kulminerer under Den franske revolusjon. Fransk revolusjonær teori, slik som den fremsto under revolusjonen, hadde fullstendig kvittet seg med Montesquieus tanke om nødvendigheten av *les corps intermédiaires*. Korporasjoner av denne art

ble snarere betraktet som föydale og aristokratiske reminisenser, eller som destruktive fagforeninger, som hurtigst mulig måtte likvideres. Til tross for stor ulikhet på andre områder, finner vi en påtagelig likhet mellom Hobbes og Rousseau på dette felt. For Rousseau representerte enhver form for korporasjon eller fagforening en suspekt særinteresse som var i klar strid med almenviljen, *la volonté générale*. Enhver medborger hadde en rekke meget klare forpliktelser overfor samfunnet, og alt som kunne komme mellom ham og samfunnet var av det onde, eller i strid med folkeviljen.

Franskmenn er kjent for å ville ha klarhet og orden i sin politikk. Og de forsøkte det også, via lovgivning, på dette felt. Juni 1791 vedtok man den såkalte *Loi le Chapelier*, hvor enhver form for assosiasjon ble definitivt forbudt, og det for all fremtid. Litt av den tvetydighet som man alltid finner hos Marx når det gjelder Den franske revolusjon grunner seg uten tvil nettopp på dette forhold. På den ene side en revolusjonær som var begeistret for selve det at en stor revolusjon hadde funnet sted, men på annen side, en politisk tenker som så med avsky på den ubegrensede statsidé som utfoldet seg samtidig med selve revolusjonen.

Det er dette aspektet som er motsetningen av og til savner i denne avhandling. Selve undersøkelsen dreier seg jo i det vesentlige om forholdet mellom staten og andre kollektiver. Dette pluralismeaspekt er berørt flere steder, men det er tildelt altfor liten eksplisitt oppmerksomhet. Det er riktig når forfatteren flere steder kan påvise at Marx klart tok avstand fra visse former for korporasjoner (for eksempel s. 74). Men dette er jo på ingen måte ensbetydende med avstandstagen fra korporasjonene som sådanne. — Det er også grunn til å tro at det på ingen måte er noe særtrekk eller noe eksklusivt når forfatteren spesielt fremhever de kontrarevolusjonære tenkere i forbindelse med vekt på mellomliggende korporasjoner. (s. 2 og s. 74).

Det er riktig at vi finner dette også hos konservative, men ikke bare her. Fagforeninger spiller en stor rolle for sosialister, og det var en sosialistisk gruppe som innførte den utpregede middelalderglose *guild* som betegnelse for den retning som for alvor tok opp problemet nær-demokrati i industrien. Den viktigste fremheving av mellomkollektivenes politiske betydning finner vi likevel hos Tocqueville, en person som vi vel klart må klassifisere som liberaler. I sin innledning til *L'ancien régime et la révolution* fra 1856, en av de fineste statsvitenskapelige avhandlinger som noensinne er skrevet, peker Tocqueville nettopp på det farlige når de enkelte individer mer og mer blir løst fra enhver form for gruppesolidaritet. I et

samfunn hvor familieband, gode naboskap og klasse- og yrkessolidaritet ikke eksisterer, vil menneskene i altfor høy grad tenke utelukkende på sin egen private fordel, og de vil praktisere en snever individualisme uten tanke på fellesskap. Det er nettopp en slik individualisme — personer preget av gjensidig fremmedgjøring og hvor privat velstand er det høyeste mål — som tyranniet ønsker, og som også danner den beste grobunn for ethvert tyranni.

Dette er for det første en meget dristig kritikk av det annet keiserdømme, men det er også tanker som rekker langt videre, og som heller ikke er uten aktualitet i vår egen tid. Selvsagt er det også oppsiktsvekkende at en liberal tenker retter oppmerksomheten nettopp mot det som så ofte har vært hovedsvakheten i all liberal tenkning: neglisjering av mellomkollektivene. I følge klassisk liberalisme skulle det vel helst ikke være organer mellom kjøper og selger, mellom stat og individ, hvis loven om tilbud og etterspørsel skulle etterleves konsekvent. Men resultatet har da ikke blitt uavhengige individer, snarere isolerte enkeltpersoner — og tyranni. Hobbes tenkte her langt mer logisk og dypere enn Bentham.

Forfatteren har ellers gitt en bred fremstilling av høyst forskjellige tenkeres syn på staten og den tilhørende problematikk. Selvsagt vil det alltid være litt uenighet med hensyn til hvem som skal behandles. Men selv med dette forbehold tror jeg det er legitim grunn til å etterlyse Tocqueville. Han er nevnt en eneste gang (s. 64), men bare rent i forbigarten, som en den unge Marx hadde lest noe av. — Nå er denne neglisjering av en fremragende tenker på ingen måte noe enestående. Selv en velerverdig forsker som Sabine omtaler ikke Tocqueville med ett eneste ord i sitt forlengst klassiske verk *History of Political Theory*, og tilsvarende med Schmandt, og også adskillig andre. Men dette fellesskap gjør likevel ikke saken helt akseptabel. Jeg vil fortsatt etterlyse min gamle venn. Neppe noen annen tenker har så mye å gi til moderne samfunnsforskning, og også når det gjelder de problemer vi diskuterer i denne disputas.

VI

Den problemstilling vi har drøftet i de to siste avsnitt har også i høy grad relevans når det dreier seg om den sovjetiske debatt om det statsløse samfunn. En debatt som forfatteren av denne bok jo kjenner bedre enn kanskje noen annen forsker. Personlig synes jeg denne debatt av og til kunne få et noe uvirkelig preg i og med at det nåværende sovjetiske samfunn i den grad er et statssamfunn at det er vanskelig å tenke seg spesielle endringer på dette felt, enten det nå skulle være i form av *abschaffen* eller *absterben*. Og en vesentlig grunn, etter min mening

endog klart den vesentligste, er at Sovjet i så høy grad nettopp savner *les corps intermédiaires*.

I det nåværende Sovjet, og det gjelder også Sovjet i mer enn den siste mannsalder, er det meget vanskelig å finne noe organ som reelt kan sies å ligge mellom individene på den ene side og konstellasjonen Stat og Parti på den annen. Slik var det ikke under selve revolusjonen. Da sovjetene første gang ble dannet i 1905 var de i utpreget grad uavhengige korporasjoner skapt av arbeiderne selv. Og til tross for Lenins kamp mot spontaniteten, var de også skapt rent spontant, uten noe som helst partidirektiv. — Fra mars 1917 til oktober var det i Russland en klar maktfordeling i og med den provisoriske regjering på den ene side og de arbeiderstyrte sovjetter på den annen. En politisk dualisme eller pluralisme, har vi også i de første år etter Oktober-revolusjonen. På den ene side de arbeiderstyrte sovjetter, hvor valgene var virkelig valg, og på den annen side det stadig mer enhetlige Parti. En avgjørende endring får vi imidlertid ved den tiende partikongress i 1921, og karakteristisk nok i forbindelse med fagforeningenes stilling i det nye samfunn. For Arbeideropposisjonen, og spesielt for deres markante talsmann Alexandra Kollontai måtte disse korporasjoner bevare sin fulle uavhengighet hvis arbeiderstaten ikke skulle degenerere til et byråkrati. Mens Trotsky på sin side, og med sin vanlige ubønnhørlige logikk, hevdet at siden Sovjet var en arbeiderstat, ville arbeiderne nødvendigvis aldri trenge beskyttelse mot "seg selv".

Arbeideropposisjonen var den siste, eller hittil siste legale form for opposisjon i Sovjet, og var også karakteristisk nok knyttet til en utpreget korporasjon. Og til tross for all senere fordømmelse av Trotsky, kan vi vel si at fagforeningenes rolle har hatt en klar "trotskistisk" karakter i alle de år som har gått siden 1921.

Uavhengige korporasjoner finnes ikke i dagens Sovjet. I motsetning til Stalintiden tåles, til en viss grad, individuelle avvikere som en Sakharov, en Solsjenitsyn eller en Pasternak, selv om også dette kan være noe vanskelig. Men at avvikere skulle danne en korporasjon, eller bli beskyttet av en sådan, er imidlertid fortsatt helt utenkelig. De såkalte "korporasjoner" representerer i dag i langt høyere grad regjeringens og statens forlengede arm enn selvstyrte organer til kollektivt vern av sine medlemmer. En avvikende forfatter som Solsjenitsyn ville vel endog hatt det langt lettere hvis det ikke hadde eksistert noen sovjetisk forfatterforening.

VII

Vi skal så gå over til spørsmål av mer detaljkarakter,

men som også kan tilknyttes et mer generelt aspekt. Forfatteren har, med sin upåklagelige ordensans, presentert oss for fire innbyrdes ulike perioder når det gjelder Marx og hans syn på staten. I den første periode fremstår Marx som talsmann for den sanne stat. "He criticized the Prussian government for failing to fulfil its mission and contrasted its sinister dealings with the idea of the true state" (s. 5). — Dette er en særdeles oppsiktsvekkende påstand, og underminerer hva adskillige andre forskere har hevdet om Marx. Nå må det klart innrømmes at forfatteren har skriftlig dekning for sin påstand i artikler som Marx skrev som redaktør for *Rheinische Zeitung* i årene 1842—43 og som her er drøftet s. 52—57. Men jeg vil likevel sette et lite spørsmålstejn om disse artikler er et genuint uttrykk for hva Marx egentlig mente om dette spørsmål.

For det første var Marx, som den gang knapt var femogtyve år, redaktør for en avis. Og unge dr. Marx var på dette tidlige tidspunkt ingen Tingsten som eventuelt kunne ta en kamp med avisens øvrige ledelse. Og vi vet også at i det samme tidsrom skrev Marx *Kritik des Hegelschen Staatsrechts*, et verk som ikke ble offentliggjort, og hvor vi møter et helt annet syn på staten, eller menneskets permanente *Entfremdung*. — Dessuten bør vi vel ha *in mente* at det ikke er alltid en redaktør har anledning til å skrive det han aller mest har på hjertet. I årene 1848—49 var Marx og Engels redaktører av *Neue Rheinische Zeitung*. De hadde da allerede offentliggjort selve *Det Kommunistiske Manifest*, men det er likevel vanskelig å finne sosialistisk agitasjon i den avis de redigerte og hvor de skrev et meget stort antall artikler. Femogtredve år senere, 1884, skrev Engels om denne redaksjon, at slik den politiske situasjon nå engang var, var også avisens hovedlinje helt entydig, den kunne bare representere det ytterste borgerlige venstre, ikke proletariatet, og at alternativet hadde vært å dosere sosialisme for en politisk sekt i *eine Winkelblättchen* (Cf. Innledn. til *Gesamtausgabe* b. 7, s. XI). Det kan derfor her, som andre steder, være påkrevet ikke bare finne ut hva som er skrevet eller sagt, men også underkaste tekstene en permanent *kildekritikk* med hensyn til hvilken situasjon og for hvilket publikum. Og vi vet jo at tekster ikke alltid gir oss den umiddelbare mening.

Skulle jeg personlig formulere en hypotese, og jeg vil da understreke at det er en hypotese, tror jeg Marx her angrep visse konkrete sider ved den preussiske politikk ved selv å anvende den generelle preussiske statsfilosofi, men uten at Marx selv nødvendigvis personlig var tilhenger av denne filosofi. Det å kunne anvende motstanderens egne prinsipper og teorier mot vedkommende selv er i sjelden grad

en ønskesituasjon i politikken. Neppe noe annet har en tilsvarende evne å ramme motstanderen sentralt: redusere selvtillit og oppløse følelsen av legitimitet.

Jeg vil nevne to konkrete eksempler for forsøksvis å illustrere denne tese. Da minister Bräuer, Tysklands sendemann i Norge i 1940; tidlig på morgenen 9. april overrakte det tyske ultimatum, med krav om full militær underkastelse, fikk han følgende svar av utenriksminister Koht; "Eg må tenke på eit ord av föraren Deres, — at det folket som gjev seg for ei framand makt utan motstand, det folket er ikkje livet verdt". (*For fred og fridom*, 1957, s. 224) — Fra en pedantisk synsvinkel er det selvsagt noe i retning av et uohört paradoks at Norge begynner sin krig med Det tredje rike med å proklamere en maksime fra ingen ringere enn Adolf Hitler. Men politisk var det usedvanlig velvalgt. Det hadde hatt liten hensikt å henvise til Hugo Grotius eller John Locke i en slik situasjon. Og den tyske sendemann ble da også brakt til total taushet. Han kunne jo nødvendigvis ikke si at Hitler tok feil, når motstanderen her anvendte Föreren mot ham selv. Og vi må også tilføye at denne behendige anvendelse av Hitler ikke på noen måte betyr at Koht selv, ett eneste öyeblikk, var blitt nazist.

Et annet meget anskuelig tilfelle har vi i den internasjonale krise i forbindelse med det sudetyske spørsmål og overenskomsten i München hösten 1938. Når det lyktes Hitler nærmest å paralisere de vestlige demokratier ved denne anledning så skyldes det uten tvil flere årsaker, blandt annet en höyst naturlig ulyst til å gå til krig. En faktor som ofte blir neglisjert er imidlertid at tyskerne her, med stort hell, anvendte den sentrale demokratiske teori om folkenes selvbestemmelsesrett mot demokratiene. Og ikke uten grunn. Et overveiende flertall i den impliserte sudetyske befolkning ønsket positivt å bli tyske borgere. En avviker som Churchill kunne selvsagt fordømme München, men da ut fra den gamle konservative tanke at Europas likevekt, eller maktbalanse, er viktigere enn selvbestemmelsesrett for en nasjonal minoritet. Strategi gikk foran demokrati. Men hermed er man også kommet tilbake til Wienerkongressen og prinsippene til Castlereagh og Metternich, noe som er meget vanskelig å forsvare offentlig. — Velmenende demokrater står forövrig, selv i dag, overfor et logisk sett ulöselig dilemma på dette felt. Men også her må vi tilføye at denne virkningsfulle anvendelse av en sentral tese fra demokratets arsenal, rettet mot demokratiene, ikke et öyeblikk gjorde personen Hitler til demokrat.

Hvorvidt denne digresjon er egnet til direkte å kaste lys over den unge redaktör Marx, kan selvsagt være noe diskutabelt. Muligens mente Marx det han

skrev i dette tilfelle, og konkrete bevis for det motsatte eksisterer neppe. I alle fall ikke hvis vi setter litt strengere krav til bevisføring. Men det kan, etter min mening, likevel være legitimt å sette et lite spørsmålstegn i denne forbindelse ut fra mer metodologiske og kildekritiske betraktninger.

VIII

Rent generelt har jeg relativt lite å innvende når det gjelder forfatterens behandling av "assosiasjon" og "kommune". Begge avsnitt, og også det om "den demokratiske stat" er skrevet med stor evne til oversikt, kombinert med forfatterens upåklagelige ordensans. Enkelte ganger tror jeg forövrig at forfatterens ordensans, hans forkjærighet for det oversiktlige og enhetlige kan drives noe for vidt. Forfatteren har her flere ganger demonstrert det jeg vil kalle variasjonsbredden i Marx' tenkning. Men det er litt vanskelig å se om forfatteren selv mener om denne variasjonsbredde er en ulempe eller en fordel. Opponentens personlige standpunkt er det gjort rede for i en tidligere disputas i Uppsala (s. 55—73 *Statsvet. Tidskrift* 1971). Og jeg vil bare kort gjenta at Marx er en altfor betydelig tenker til noensinne å kunne presses inn i et enhetlig system, en såkalt ideologi. Variasjonsbredden i hans tenkning, hans særegne måte å angripe nye problemer på, og hans mangel på ortodoksi overfor sine egne modeller, gjør en tankekonstruksjon som "marxismen" temmelig ufruktbar i mer seriös forskning. Dette begrep er jo også skapt av ettertidens epigoner, og det var med all rett at Marx selv understreket at han ikke var marxist. Det er delvis av denne grunn at fortsatt forskning i Marx forfatterskap er en höyst berettiget disiplin.

På dette grunnlag er jeg litt uenig med forfatteren når han nevner at Marx aldri presenterte noen generell teori om revolusjoner, og tydeligvis nevner dette som negativ kritikk. Forfatteren peker ut to tendenser hos Marx og tilføyer: "but these never fused into organic unity" (s. 83). — Det er uten tvil riktig at Marx aldri presenterer noen helt generell revolusjonsteori. Hans vesentlige innsats er *bidrag* til innsikt, og også meget viktige bidrag, men aldri noen påstått almengyldig teori, spesielt ikke når det dreiet seg om fremtidige revolusjoner. Etter min mening er dette ikke noe negativt, snarere at også Marx har forstått meningen av den velkjente maksime "in der Begrenzung zeigt sich erst der Meister".

Når det gjelder revolusjon, må vi tilføye at vi heller ikke i dag, adskillige år senere, har noe virkelig enhetlig teori på dette felt. Trotskj hadde ambisjoner i denne retning da han skrev *Oktoberrevolusjonens lærdommer* i 1924. Men samtidig som vi her har en

briljant beskrivelse av det som skjedde i 1917, er den ikke alltid like overbevisende når det gjelder å overføre disse erfaringer til andre forhold. Litt av det samme kan forøvrig også sies om Régis Debray og hans forhold til den kubanske revolusjon i *La révolution dans la révolution* fra 1967. Boken sier mye riktig om Cuba, men kan være direkte svak når det gjelder revolusjoner generelt. Heller ikke en fremtredende forsker som Brinton, som vel har vært mest utførlig på dette område, presenterer noen enhetlig almen-gyldig teori i *Anatomy of Revolution*. Og, i likhet med Marx, er vel dette snarere et tegn på innsikt, enn på manglende forståelse.

Når det gjelder Marx og hans analyse av revolusjon, så må det også nevnes at Marx skrev i en tid, og også i et miljø, som i utpreget grad var preget av teoretisk idealisme og ikke lite barrikaderomantikk. Vilje til revolusjon var det ingen mangel på hos offervillige personer som Blanqui, eller Bakunin eller hos russiske *narodniki*, men samtidig meget liten analytisk forståelse av *muligheten* for revolusjon. Noe som forøvrig ikke skulle være helt fremmed for en generasjon som har opphøyet en person som Che Guevara til nærmest en helgen. Det er på denne bakgrunn at Marx' teorier nærmest uungåelig måtte få et nokså deterministisk preg. Og det er denne idealistiske bakgrunnsvariabel som må trekkes inn i bildet når en tekst skal bedømmes. Det er i og for seg riktig når forfatteren, i tilknytning til en uttalelse fra Marx, tilføyer; "This was historical materialism brought to its mechanical extreme" (s. 84.). Men større innsikt ville vi nok likevel fått hvis det miljø-teoretiske også hadde vært trukket inn i bildet. Da hadde uttalelsen neppe virket så kategorisk.

Med hensyn til Marx og hans syn på revolusjon, og spesielt kommende revolusjoner, kan det også være på sin plass å påpeke hvorfor Marx nettopp ikke ville gi noen detaljert oppskrift. Her kan vi, for engangs skyld, komme med et sitat. I et brev til Ruge, september 1843, skrev Marx;

"Wir treten dann nicht der Welt doktrinär mit einem neuen Prinzip entgegen: Hier ist die Wahrheit, hier knie nieder! . . . Wir sagen ihr nicht; Lass ab von deinen Kämpfen, sie sind dummes Zeug: wir wollen dir die wahre Parole des Kampfes zuschreiben. Wir zeigen ihr nur, warum sie eigentlich kämpft . . ." (*Werke*, b. 1, s. 345).

Etter opponertens mening kan denne tidlige uttalelse stå som en representativ devise for en temmelig stor del av forfatterskapet til Marx.

IX

Når det gjelder Marx og hans forhold til assosiasjoner, denne form for pluralistiske mellomkollektiver for å knytte tråden til et tidligere avsnitt, kunne jeg

ønsket en noe bredere behandling av forholdet mellom Marx og den russiske landsbykommune eller *obstjina*. Dette er, for det første, en viktig overgang til noe spesielt russisk, og det sier også noe meget vesentlig om Marx og hans evne til udogmatisk tekning. Dette forhold er nok nevnt, s. 75, men bare med et par korte linjer, nærmest i forbifarten.

For de russiske populistene, eller *narodniki*, var dette urgamle russiske landsbyfelleskap nettopp utgangspunktet for en særegen russisk revolusjonær aktivitet, siden Russland, i motsetning til landene i vest, her hadde en konkret sosialistisk institusjon, som revolusjonen kunne bygge på. Det var også via denne landsbykommune at Russland skulle vokse direkte inn i moderne sosialisme uten noe overgangsstadium i form av industrialisering og borgerlig kapitalisme.

Dette strider i høy grad mot tradisjonell "marxisme" hvor Russland, like lite som noe annet land, hadde et spesielt kall, og hvor veien til revolusjonær sosialisme nødvendigvis gikk via en kapitalistisk utvikling med industrialisme, borgerskap og et industrielt proletariat. Slik som det ble understreket av både Plekhanov og senere også av Lenin. Det oppsiktsvekkende er her at Marx klart går mot sin egne elever. I det svarbrev som Marx skrev til Vera Sassulitsj 8. mars 1881, hans nest siste leveår, understreker Marx at den analyse han selv hadde fremsatt i *Das Kapital* ikke hadde relevans når det dreiet seg om levedyktigheten til det russiske landsbyfelleskap, siden han hadde analysert en helt annen samfunns-type. Men spesialstudium som han hadde foretatt, basert på originalkilder, hadde overbevist ham at dette landsbyfelleskap utgjorde tyngdepunktet i Russlands sosiale gjenfødelse.

Det er tydelig at Marx gjorde et meget omhyggelig arbeid med dette brev. Selve brevet er kort, men utkastene, som først ble kjent i 1924, fyller vel tyve store trykksider. Dette brev er særdeles viktig på mer enn én måte. Det viser for det første at Marx her la en vesentlig vekt på et tradisjonelt, ikke-statlig kollektiv. Og dessuten at en analyse utviklet i det industrielle sentrum, på ingen måte automatisk kunne overføres til utkantsamfunnet. Her har vi en viktig forskjell mellom Marx og Engels. Og det er jo også i utkantsamfunn vi har fått sosialistiske revolusjoner, mens det hittil har vært temmelig spinkelt i etablerte industrisamfunn.

Rent metodologisk er det oppsiktsvekkende at en tenker, til og med i sin livsaften, har tankekraft til å innse at den teori han selv har utviklet, har sin klare begrensning. Marx selv ble aldri slave av sine egne modeller. Ett nytt problemområde måtte behandles med nytt verktøy. Det fantes ingen univer-

salresept. Eller for å si det på en annen måte: Marx selv ble aldri marxist.

IX

För vi forlater Marx kan det være på sin plass å komme med enkelte bemerkninger om Marx' syn på byråkrati generelt, og da spesielt statsadministrasjonen. Vi har nå en god stund drøftet staten mer generelt, vi kan kanskje si staten som idé. Men det som likevel gir staten substans, eller kjøtt og blod, ernaturlig nok en eller annen form for byråkrati. Dette spørsmål er berørt enkelte ganger av forfatteren, men er aldri tatt opp til systematisk behandling. Her står vi forøvrig overfor et noe besynderlig tomrom også innen internasjonal forskning. Til tross for en stadig økende interesse for Marx, og også til tross for tallrike avhandlinger innen området byråkrati, er det, besynderlig nok, hittil ingen som har foretatt utførlig forskning når det gjelder Marx' syn på fenomenet byråkrati.

Et meget sentralt spørsmål er selvsagt her om byråkrater kan betraktes som en egen sosial klasse. Marxister, i alle fall langt de fleste av dem, vil i dag gi et benektende svar, fordi en sosial klasse er betinget av eiendomsrett til produksjonsmidler, enten det nå dreier seg om godseiere eller kapitalister. Et byråkrati vil derfor alltid styre på vegne av en herskende klasse, men kan ikke selv utgjøre en sådan. Dette er en teori som temmelig lenge har preget marxistisk tenkning, ikke bare sovjet-ideologien. Selv en meget uavhengig, og dessuten meget intelligent person som Trotskij, var bundet til denne nokså enkle formel. Det virker nærmest som om det analytiske i hans tenkning stopper når han, i sin landflyktighet, skulle klassifisere Sovjetstaten. Og standardsvaret var også at siden byråkratiet ikke eide produksjonsmidlene i Sovjet, kunne dette skikt ikke betraktes som en herskende klasse. Isaac Deutscher har i sitt omfattende forfatterskap stort sett fulgt en tilsvarende selvvalgt begrensning.

Nå må det klart innrømmes at Marx adskillige ganger omtaler statsapparatet som borgerskapets lojale tjener: slik som det også henvises til av forfatteren, for eksempel s. 3, hvor byråkratiet og den byråkratiske Leviathan fremstilles som "that handmaid of the bourgeoisie".

Men Marx selv hadde også, eller også her, adskillige ganger et langt mer differensiert syn på dette problem, og hvor analysen gikk adskillig dypere. Jeg vil her først og fremst vise til den forskning som er utført av Karl Wittvogel, og da ikke først og fremst hans kjente hovedverk, *Oriental Despotism* fra 1957, men hans artikkel "The Marxist view of Russian Society and Revolution" trykt i *World*

Politics 1960. Her er det på en meget overbevisende måte påvist at både Marx og Engels fra 1853 betraktet 'asiatisk samfunnsform' som en egen hovedform i tillegg til den antikke, den føydale og den kapitalistiske, og hvor et allmektig byråkrati i seg selv utgjør den herskende klasse, og da ikke gjennom eiendom, men gjennom sin kontroll av statsapparatet. Tilsvarende tanker finns forøvrig også hos Plekhanov og hos Lenin för 1914.

Dette er i høyeste grad en oppsiktsvekkende teori, og som bryter fullstendig med senere tiders "marxistiske" dogmatikk på dette område. Denne teori er selvsagt totalt fortrenget i Sovjet. Ellers kunne en jo risikere at selveste Marx, i stedet for å være samfunnets permanente legitimitetsreservoir, kunne gi et meget vesentlig analytisk bidrag til virkelig innsikt i det nåværende sovjetsamfunn. Beklageligvis er denne del av produksjonen til Marx, som aldri ble samlet, også temmelig ukjent i vest. Selv Wittvogel som jo senere skulle presentere et helt annet materiale, skrev syv år tidligere en artikkel, "The Ruling Bureaucracy of Oriental Despotism; A Phenomenon that paralyzed Marx", *Review of Politics*, 1953. — Hans senere forskning, hvor denne artikkel aldri blir nevnt, har til overmål vist at Marx på ingen måte ble paralyisert av dette fenomen. Men det er dessverre denne oppfatning som preger den langt største del av vestlig forskning om byråkrati. Til og med en ellers så god bok som *Bureaucracy* av Martin Albrow fra 1970, og som til forskjell fra de fleste endog har en relativt utførlig omtale av Marx, er direkte misvisende i denne sammenheng. Det henvises her, typisk nok, til det sistnevnte arbeid av Wittvogel, ikke til hans virkelige forskningsbidrag.

Nå må det tilføyes at Wittvogel jo begrenser seg til det orientalske despoti og det han, og også Marx, betraktes som den halv-asiatiske samfunnsform i Russland. Men dette er likevel noe som har langt større rekkevidde. Etter min mening finner vi en sterkt beslektet oppfatning av det franske byråkrati i *Den attende Brumaire* fra 1852. Her fremhever Marx for det første, og i likhet med Tocqueville, den byråkratiske kontinuitet i Frankrike, en kontinuitet som er temmelig uberørt av adskillige revolusjonære omveltninger. Han understreker også at mens statsapparatet tidligere var et redskap for borgerskapets klasseherredømme, synes staten under Den annen Bonaparte å ha gjort seg helt selvstendig i forhold til det borgerlige samfunn.

Dette utsagn bryter fullstendig med den etablerte representasjonsteori, eller med tesen om at et byråkrati nødvendigvis vil styre på vegne av en annen herskende klasse. Dette er likeledes problem som står meget sentralt i nåværende statsvitenskap, og hvor

det utvilsomt gjenstår adskillig forskning, også når det dreier seg om Marx' syn. Vi vet jo at byråkrati er adskillig eldre enn kapitalismen, og dessuten at byråkratier på ingen måte behøver å forsvinne selv om kapitalismen er avskaffet.

Som et ørlite appendiks kan det tilføyes at Marx, utvilsomt med rette, fremhever den *isolerte* asiatiske landsby og den *isolerte* franske parsellbonde, som den viktigste betingelse for orientalsk despoti og for byråkratiets dominans i Frankrike. Eller med andre ord, Marx påpeker nettopp fraværet av livsdyktige mellomkollektiver som den vesentlige forutsetning for statsapparatets politiske allmakt.

X

Vi skal nå gå over til den sovjetiske del av avhandlingen. Også på dette felt kan det være adskillig positivt å si om forfatterens behandling av sitt emne. Som vanlig har vi her en forsker som åpenbart behersker dette område, og som vanlig har vi også en oversikkelig og relevant disposisjon av et meget omfattende stoff. Opponentens bidrag vil derfor, og jeg kan vel nok en gang si, som vanlig, begrense seg til visse enkeltaspekter. Og heller ikke her er det lett å finne områder hvor en kan være dypt uenig. Det vil snarere bli en understrekning av områder som etter opponentens mening hadde fortjent en bredere behandling eller en noe anderledes angrepsvinkel.

Som et konkret og også som et meget sentralt utgangspunkt vil jeg først og fremst nevne sovjetene. Her hadde det vært på sin plass med en langt større understrekning av det særegne ved disse organer: organer som til og med skulle gi navnet til den nye statsdannelse. Stikk i strid med Lenins kamp mot spontaniteten, det som var et ledemotiv i hans klassiske avhandling *Hva må gjøres?*, oppsto disse råd rent spontant. De var ikke skapt av noen som helst revolusjonær elite. Både i 1905 og i 1917 ble sovjetene dannet direkte av og blandt arbeiderne selv: det er ett av de beste eksempler vi har på politisk initiativ fra grasrota, den proletariske russiske grasrot, for å bruke et moderne uttrykk. Likesom Marx ikke på noen måte skapte Pariskommunen, og heller aldri et øyeblikk pretenderte noe i den retning, omtaler Lenin først sovjetene *etter* deres oppkomst. I 1905 var Lenins interesse temmelig perifer, men i 1917 er det tydelig at han ser på disse organer som varige elementer i den sosialistiske selvforvaltning.

Når det gjelder sovjetene som organer, burde det, rent statsvitenskapelig, vært understreket at disse råd for det første var bygget opp korporativt, det var den enkelte fabrikk, eller regiment, som utgjorde grunnenheten. Man stemte der hvor en hadde sitt yrke, og ikke etter den regionale inndeling, hvor en bor, det

som er vanligst hos oss. Denne regionale basis ble forøvrig også grunnlaget for "sovjetene" etter 1936, men på tidspunkt hvor de forlengst hadde mistet enhver reell politisk innflytelse. — Et annet vesentlig kjennetegn ved sovjetene var representantenes avhengighet, deres permanente avhengighet av velgerne, ved det at velgerne når som helst kunne skifte ut representantene med nye hvis det oppsto politisk meningsforskjell; det vi gjerne kaller *recall*. Man var ikke henvist til valg hvert fjerde eller sjette år. Det var dette markerte ansvarsforhold, at representanter ikke lenger var "overordnet" i forhold til valgkretsen, som Marx fremhevet så sterkt i forbindelse med Pariskommunen, og hvor "statsmakten" på sett og vis sluttet å være en stat. Og tilsvarende synspunkter kan vi også, i høy grad, finne hos Lenin i 1917.

Forfatteren har en meget omfattende kunnskap om den maktpolitiske dualisme i 1917, og da spesielt perioden mellom Marsrevolusjonen og Novemberrevolusjonen, eller Oktoberrevolusjonen etter den daværende russiske kalender. Det er uten tvil riktig når forfatteren her peker på et dualistisk trekk hos Lenin, også i denne periode. "All makt til sovjetene" dekker ikke hele hans forfatterskap, heller ikke i denne kortvarige periode.

Men jeg kan ikke være helt enig med forfatteren når han på s. 122 legger stor vekt på at sovjetene bare blir nevnt nokså tilfeldig, nærmest i forbifarten, i boken *Staten og Revolusjonen*. Denne bok, som ble skrevet sommeren 1917 er jo i høyeste grad et uavsluttet verk: teksten slutter der hvor Lenin skal omtale det spesielt russiske. Og boken ble jo heller aldri ferdigskrevet, siden Lenin, i sitt berømte etterord, tilføyte at det var langt mer interessant å gjøre revolusjon enn å skrive om den. Likevel kan det være viktig å påpeke at innholdet i denne bok ligger meget nær opp til det som var det særegne i sovjetene. Det spesielle ved denne bok er vel heller at Partiet, det politiske lederskap eller eliten, knapt nevnes med ett eneste ord, mens massenes rolle understrekes særdeles ofte. På dette felt har vi voldsom spennvidde hvis vi sammenligner *Staten og Revolusjonen* fra 1917 med *Hva må gjøres?* fra 1902. Og også hvis vi sammenligner *Staten og Revolusjonen* med elitetanken bak *Moskvatesene* fra 1920.

Staten og Revolusjonen er siden, blandt vestlige sovjetforskere, betraktet som et temmelig atypisk verk. Og forfatteren henviser også til en rekke fremtredende forskere, Adam Ulam, Leonard Schapiro eller Louis Fischer som alle karakteriserer denne bok som direkte "u-leninistisk" (s. 111). — Her bør det vel innskytes at bruken av en slik glose som "u-leninistisk" vel forutsetter, logisk, eksistensen av en enhetlig "leninisme". Etter opponentens mening

er både Lenins forfatterskap og også hans virksomhet altfor mangesidig, og også altfor fruktbart, til noensinne å kunne presses sammen til en enhetlig og oversiktlig doktrine. Lenin var ikke leninist, omtrent i samme grad som Marx, med full rett, kunne påstå at han ikke var marxist. Det karakteristiske ved Lenin var vel snarere hans spesielle evne til politisk fornyelse, kombinert med en nær sagt konsekvent respektløshet for hva han, Lenin, hadde skrevet og sagt i tidligere situasjoner.

Når Lenin i 1917 adskillige ganger fremhever massene, ikke Partiet, er bakgrunnen selvsagt ikke bare noen ren teoretisk fordypelse. Hösten 1917 opplevde Lenin til gangs at det blant massene kunne være en genuin revolusjonær stemning, mens det var klar strid innen Partiets ledelse. Hans to nærmeste medarbeidere, Zinovjev og Kamenev, begge velprøvede bolsjeviker, ble også stående utenfor, som "revolusjonens streikbrytere", i De ti dager som rystet verden. Mens på den annen side adskillige arbeidere kjempet aktivt med gevær, og uten noen partibok i det hele tatt.

Et tilsvarende fravær av en enhetlig ideologi på dette område er også tydelig hos Trotskij. I 1904 hadde den unge Trotskij rettet en advarende hånd mot "Maximilian" Lenin som ville styre arbeiderklassen på jakobinermaner. Mange år senere, som landflyktig forhenværende revolusjonsleder var han enda mer nådeløs mot Stalins formynderskap. Men i 1921, som folkekommissar, var ingen mer konsekvent enn Trotskij når det gjaldt å innordne fagforeningene under staten, ved å understreke at Partiet hadde full rett til å representere klassen, selv om det skulle gå på tvers av klassens egne uttalte ønsker.

Rosa Luxemburg, som jeg forøvrig klart har savnet i denne bok, rettet likeledes i 1904 en revolusjonær advarsel mot det hun oppfattet som bolsjevikenes byråkratiske teorier om politisk lederskap. Og hun utdypet senere denne kritikk i et berømt skrift fra fengslet i Breslau hösten 1918. Men da hun selv grunnla et politisk parti i Polen, var dette i høy grad bygget opp som et sentralisert kaderparti. — Den teoretiske enkelhet som idéhistorikere kan være litt for glade i, og som likeledes partisekretærer og generalsekretærer bruker som politisk hersketeknikk, har i mange tilfelle liten rot i realitetenes verden.

Når det gjelder den politiske virkelighet i Sovjet i årene 1917 til 1921 har vi tidligere påpekt en viss form for politisk pluralisme i og med at sovjetene og også fagforeninger fungerte, og ikke bare som appendiks til Partiet. Hvis vi sammenligner med Den franske revolusjon — og dette er vel en langt mer relevant sammenligning enn den provinsielle komparasjon som ofte anvender et beskyttet Skandi-

navia som utgangspunkt — så var Sovjet i disse fire år mindre autoritært enn Frankrike i perioden 1789—93. Og grunnen er neppe bare den at Lenin var mer menneskelig enn Robespierre, men også at Den russiske revolusjon hadde visse begrensede former for pluralisme som Den franske revolusjon klart savnet. Det var først med den tiende partikongress i 1921, etter Kronstadt og etter Arbeideropposisjonen, at dette forhold ble anderledes.

Vi bør tilføye at til tross for endringer som har funnet sted i det post-stalinistiske Sovjet, har vi hittil, som tidligere nevnt, ingen virkelig endring på dette felt. Individuelle avvikere finnes, men knapt noen uavhengige korporasjoner, eller enheter mellom individer på den ene siden og konstallasjonen parti/stat på den andre, og som eventuelt kunne overta enkelte av statens oppgaver og gjøre den overflødig inne visse sektorer. De organisasjoner som finnes, er i og for seg ikke små, men de er alle solid inkorporert i statstjenesten. Og enhver potensiell avvikler vet at konsekvensen kan bli, ikke først og fremst juridisk straff, men politisk isolasjon og ensomhet.

XI

Med hensyn til forfatterens utførlige behandling av den senere sovjetiske debatt om statens avskaffelse, skal vi først og fremst komme med enkelte bemerkninger av mer metodologisk art. Jeg vil her vende tilbake til det som tidligere er nevnt om kildekritikk, og da spesielt forholdet mellom hva som sies og hva som menes. Når det gjelder en konkret person som Lenin, som jo i høy grad både skrev og handlet — en meget sjelden kombinasjon i politikk — kan vi nok si at vi har en temmelig stor overensstemmelse mellom hva Lenin sa og det han virkelig mente. Men heller ikke her er det tilstrekkelig utelukkende å holde seg til teksten. Når, for eksempel, Lenin på den åttende partikongress i 1919 utvetydig formulerte tesen om krigens uunngåelighet mellom Sovjetstaten og de kapitalistiske makter — en tese som det har vært meget vanskelig å bortforklare for senere teologer — er det på ingen måte bevist at Lenin på dette tidspunkt hadde til hensikt å formulere en generell almenyldig lov. Det er vel snarere grunn til å anta at Lenin, på denne måte, ville oppfordre proletariatet til å være militært forberedt, og holde seg i trim, og som så i denne forbindelse anvender den generelle formulering som var mest nærliggende.

Langt viktigere er likevel denne tilnærming når det dreier seg om den senere sovjetideologi og også ideologiforskning rent alment. Hva som *sies* kan rubiseres. Vi har i dag i moderne innholdsanalyse en forskingsgren som arbeider meget systematisk på dette felt. Og som uten tvil har økt vår innsikt på

viktige områder. Men hvor vi likevel kan oppleve at det trekkes altfor raske konklusjoner med hensyn til hva som *menes*.

Dette forhold har også betydning for vårt eget felt innen forskingen. Innen politisk idéhistorie har vi lenge nøyet oss med å granske tekster. Vi har på sett og vis fortsatt trofast i Dominikanernes fotspor. Jeg skal være den første til å innrømme at det å granske dokument — eller pergament — kan være en herlig sak. Og også en nødvendig sak. Men dette er likevel langt fra tilstrekkelig til å gjøre vår disiplin til en viktig gren i moderne samfunnsforskning, noe den i og for seg absolutt hadde fortjent å være. Metoder som kan være fruktbare i idéanalyse lar seg på ingen måte automatisk overføre til ideologianalyse; her må en nødvendigvis legge bred vekt også på det funksjonelle aspekt: hvilken politisk *funksjon* har en doktrine i et bestemt samfunn. Gustav Wetter og hans analyse av sovjetideologien kan her, etter min mening, stå nesten som et avskrekkende eksempel på utførlig idéanalyse nærmest blottet for samfunnsvitenskapelig tilnærming.

Sovjet er jo nokså enestående på det vis at dette samfunn meget lenge har pretendert å ha en enhetlig ideologi som danner hjemmel for den konkrete politikk som føres, og som de enkelte vedtak blir utledet av. Vi vet hva som sies fra offisielt hold i denne anledning. Men en annen sak er likevel om vi her finner de reelle motiver. Mente, for eksempel, Stalin og Molotov noensinne det som sto skrevet med fete typer i Pravda under Vinterkrigen mot Finland, at regjeringen Kuusinen var den eneste sanne representant for det finske folk. Og vi kan også reise spørsmålet om den kinesiske ledelse mener det som sies om Stalin, og også om den noensinne har ment det som har vært sagt i denne forbindelse. Spørsmålet kan for enkelte muligens lyde indiskret; men det finnes dog områder innen forskingen hvor mangel på diskresjon er en klar forskerplikt.

Spørsmål av denne art kan vanskelig besvares med definitiv sikkerhet, i alle fall ikke før vi har langt bedre adgang til kildene. For å unngå eventuell misforståelse må det selvsagt understrekes at dette på ingen måte er noe kommunistisk privilegium. — Det er, for eksempel, lite sannsynlig at flertallet av de amerikanere som høylydt påpekte en såkalt "rakettkløft" eller "missile-gap" etter Sputnik i 1957 noensinne trodde på det de selv sa; men dette argument var jo et velegnet middel til å øke forsvarsbudsjettet. Og vi *vet* at gamle Metternich ikke på noen måte selv trodde på idéene bak Den Hellige Alliance. Teorien om det guddommelige monarki var for ham utvilsomt særdeles nyttig, vel nærmest uunnværlig innen det

politiske konsumentsamfunn; men privat betegnet han det som "sublim nonsense".

Tilbake til sovjetideologien. I den kjente *Parti-historie* fra 1938, skrevet under Stalins direkte overvåking, og trykt i mange millioner eksemplarer, heter det:

"Den marxistisk-leninistiske teoris kraft består i at den gir partiet muligheten til å orientere seg i hvilken som helst situasjon, forstå den indre sammenheng i de begivenheter som foregår omkring det, forutse begivenhetens gang og erkjenne ikke bare hvordan begivenhetene utvikler seg for øyeblikket, men også hvordan og hvorhen de må utvikle seg i framtia." (S. 345, norsk utg.)

Sterkere kan det vel i det hele tatt neppe sies når det dreier seg om doktrinen og dermed Partiets ufeilbarlighet. Og noe eksepsjonelt utsagn utgjør ikke det siterte avsnitt; det er vel snarere nokså representativt for hva som ble, og også blir, skrevet på dette område. Men også i dette tilfelle kan det være påkrevet å se litt nøyere bak kulissene. Vanskeligheten er her at relativt få personer hadde konfidensielle samtaler med Stalin, og ikke alle har skrevet, eller hatt anledning til å skrive sine memoarer. Dessuten har enkelte hatt preg, enten av å være politiske stridsinnlegg, eller av at de skal tjene som et slags personlig alibi. Noe som selvsagt reduserer troverdigheten. Men ikke alle er beheftet på dette sett. En både betydelig og også skarp "motspiller" eller "med-spiller" har avlagt følgende vitnemål:

"Stalin impressed me from the first and my opinion of his abilities has not wavered. His personality made itself felt without effort or exaggeration. He had natural good manners, perhaps a Georgian inheritance. Though I knew the man to be without mercy, I respected the quality of his mind and even felt a sympathy which I have never been able entirely to analyse. Perhaps this was because of Stalin's pragmatic approach. It was easy to forget that I was talking to a Party Man, certainly no one could have been less doctrinaire. I cannot believe that Stalin ever had any affinity with Marx, he never spoke of him as if he did. During our several meetings in the war, sometimes with Churchill but as often alone, I always found the encounter stimulating, grey and stern though the agenda often had to be. I have never known a man handle himself better in conference". (*Memoirs*, II, s. 153, 1962).

Denne uttalelse, fra ingen ringere enn Anthony Eden, vil selvsagt vekke sterk motvilje hos enhver engasjert ideolog: og da fra ytterste høyre til ytterste venstre, og utvilsomt også i det liberale sentrum. Likevel tror jeg Eden her har pekt på noe vesentlig. Fra en elementær synsvinkel er denne uttalelse selvsagt fullstendig uforenlig med sitatet fra *Parti-historien*. Men sett i en litt annen sammenheng viser de i høy grad hvorledes selv en særdeles doktrinær dogmatikk, på ett plan, klart kan forenes med en

velutviklet pragmatikk på et annet — "certainly no one could have been less doctrinaire."

En helt annen sak er selvsagt at denne rendyrking av doktrinen både var og er meget vesentlig for regimets legitimitet. Og dette er ingen liten sak. Alt for ofte hender det fortsatt på internasjonale konferanser at man hører uttrykk som *bare* legitimering; men sjelden er ordet "bare" eller "endast" blitt anvendt mindre berettiget. Det å legitimere avgjørelser kan være langt mer arbeidskrevende enn å fatte avgjørelser, og dette er ikke noe som er spesielt for Sovjet-staten. Det dreier seg her ikke først og fremst om konkret støtte til enkelte avgjørelser — *specific support* — men langt mer om generell tillit eller *diffuse support*. Her kan teoretiske doktriner spille en meget viktig rolle. Uten det reservoir av generell tillit som David Easton meget karakteristisk kaller *diffuse support* kan neppe noe regime bestå. Det gjelder også vårt eget. Og det er først og fremst dette, langt mer en tvang, som får avgjørelsene, eller *output* til å etterleves, eller til å bli *outcome*.

Ingen diktator, hvor mektig han enn måtte være, kan styre utelukkende ved tvang. Og dette er kanskje enda tydeligere i vårt eget århundre enn tidligere. Også andre revolusjoner har henrettet sine egne. Men sovjetregimet er det første som har krevd at de dømte, til overmål, skulle legitimere sin egen henrettelse. Danton ble henrettet av Robespierre. Men mens Danton i alle fall fikk dø som en mann, og endog holde en revolusjonær tordentale fra skafottet, måtte Lenins gamle garde, som en siste handling omfavne sin egen böddel. Og mange, forbausende mange, også utenfor Sovjet, ble åpenbart synkvervet av denne bisarre *support*.

Det ville her være misvisende å tro at vi utelukkende har å gjøre med manipulasjoner fra maktthaveres side. Selvsagt har vi også det, og slett ikke i liten grad. Men når det spiller en så omfattende rolle, er det også fordi vi kan tale om et reelt behov på dette område. Mange, muligens de fleste har et behov for å finne noe berettiget, kanskje endog noe i likhet med rimelig struktur, i sine omgivelser. Analyse, ubønnhørlig analyse er sjelden populært. "Ta livsløgnen fra et gjennomsnittsmenneske, og du tar lykken samtidig", sier dr. Relling i Ibsens *Vildanden*. Og Hjalmar Ekdal, som har vært beskrevet som "den inkarnerte alminnelighet" og endog som "gjennomsnittsmenneskets platoniske idé", han hadde utvilsomt vært lykkelig med sin livsløgn. Dette er ikke bare et sentralt drama, i disse dager ypperlig fremført på Dramaten. Det er også god statsvitenskap.

Sett fra en videre synsvinkel er det kanskje doktrinen eller teoridannelsen som, i lengden, har den varigste legitimeringseffekt. Innen dette uhyre viktige område

vil kommende teoriforskere finne meget interessante oppgaver. Vi står i dag bare ved en begynnelse. Noe som forøvrig også kan gjelde andre deler av statsvitenskapen. Selv en så utviklet disiplin som valgforskning, har inntil det siste vært nokså beskjeden når det dreier seg om selve den *funksjonelle* side ved politiske valg. Hvilken rolle spiller regelmessige valg innen systemet som helhet? Uten å gå i detalj kan vi nok si at adskillig relevant empiri kan tyde på at selv om vi nok finner både *input-demand*, og også *specific support*, er det likevel generell tillit til et parti, og enda mer *diffuse support* til selve regimet, som er valgenes viktigste funksjon.

Det er dette aspekt jeg i noen grad har savnet, særlig i denne del av avhandlingen. Forfatteren har én usedvanlig vellykket formulering når han i en overskrift taler om "Utopia as Ideology" (s. 161), men det blir stort sett med denne formulering. Forfatteren kjenner uten tvil sin Karl Mannheim: men han kan ikke umiddelbart gå ut fra at dette gjelder også for leserne, som vel burde blitt informert når det gjelder Mannheims begrepsapparat. I vår sammenheng er det videre særdeles viktig at nettopp en pioner innen ideologiforskning, for over firti år siden, i boken *Ideologie und Utopie*, klart inkluderte legitimitetsfunksjonen i sitt ideologibegrep. Her kan vi faktisk tale om en fruktbar forbindelse mellom Mannheim og Easton.

X

Vi skal her ta opp litt mer konkret det som ble behandlet svært generelt i forrige avsnitt. Forfatteren har presentert en meget detaljert og også veldisponert analyse av sovjetisk debatt om staten i årene 1957 til 1964. Det er lite å tilføye, direkte, til den grundige behandling vi er stilt overfor. Men også kan det være grunn til å komme med enkelte bemerkninger som ligger litt, men bare litt, i periferien.

For det første: Forfatteren anvender utelukkende sovjetisk materiale. Dette er en litt kunstig avgrensing. Vi kan nesten snakke om et snev av stalinisme i den forbindelse, eller "sosialisme i ett land". Men Sovjet er i alle fall i dag ikke bare ett land. Det er en supermakt. Og når det gjelder politisk teori er det interessant at det er nettopp i vasallstatene vi kan finne original tenkning. Jeg viser her særlig til polakken Leszek Kolakowski, ungarenen György Lukacs, samt øst-tyskeren Robert Havemann. Dette er klart originale teoretikere innen denne blokk. Etter min mening de eneste som kan fortjene å nevnes i samme åndedrett som en Plekhanov eller en Bukharin. Innen sovjetisk teori finnes ikke, ikke engang tilnærmedesvis, teoretikere av tilsvarende kvalitet.

Et annet moment som burde ha vært fremhevet er

at det i denne debatt ikke deltar noen ledende politikere. Sovjet har forlenget innført en klar arbeidsdeling på dette felt: mellom de som fatter beslutninger på den ene side, og de som disputerer på den annen. En slik arbeidsdeling har forøvrig meget lenge preget vestlig politikk. Også her er det mer enn sjelden at statsmenn har produsert teori, eller at teoretikere har hatt politisk makt. Men slik var det ikke i den unge sovjetstat. Noe av det særegne og også fascinerende ved bolsjevikene dengang var nettopp kombinasjonen teori og makt hos de samme personer. Lenin, Trotskij, Bukharin, Radek eller Kollontai er alle tilgjengelige, ikke bare via sine handlinger, men i høy grad også via sine skrifter. Og det var ikke tilfeldig at Bertrand Russell i 1920 sammenlignet Sovjet med Platons idealstat hvor filosofene var konger og kongene filosofer.

Men dette ble en kortvarig periode. Sovjet har her ikke bare *innhentet*, men forlenget også *overgått* Vest når det dreier seg om den nevnte arbeidsdeling. Vi finner ingen Molotov, Malenkov, Bulganin, Sjukov eller Gromyko i denne debatt, og egentlig heller ikke så mye av Khrustjov. Når forfatteren ett sted produserer en glose som "Khrustchevism" (s. 162), så er dette en nokså besynderlig konstruksjon. Det er neppe mulig å knytte noen teoretisk modell til denne vitale og høyst impulsive Førstesekretær, og som forble et subjektivt fremmedlegeme i et stadig mer teknokratisk samfunn inntil han plutselig, og uten debatt av noen art, ble avsatt i 1964. Det var her atter engang en beslutning fra oven, *une révolution par en haut*, eller endring per dekret eller *ukas* som preget sovjetisk politikk, og ikke noe initiativ fra massene. Forøvrig i likhet med avstaliniseringen på den tyvende partikongress i 1956, og også med Stalins femårsplaner og kollektiviseringen.

Litt vekt vil jeg forøvrig legge på det moment at denne debatt stort sett finner sted *etter* at Khrustjov har konsolidert sin makt i 1957. Først ved å fjerne Molotov, Malenkov og Kaganovitsj, delvis ved hjelp av Sjukov og arméen, og så, kort etter, å fjerne Sjukov. Og som så, neste år, fjernet Bulganin og kombinerte i egen person stillingen både som Partiets og Statens første mann. Dette kan indikere et behov for legitimering.

Langt større vekt vil jeg likevel legge på forholdet til Kina. Og jeg finner det påfallende at forholdet til verdens folkerikeste stat ikke er omtalt i det hele tatt. I 1958 lanserte Mao Tsetung *Det Store Sprang*, hvor Kina skulle finne sin egen vei til kommunismen gjennom Folkekommunen. Dette var ikke bare en utenrikspolitisk utfordring, men i høy grad også en ideologisk utfordring av første klasse. Jugoslavia hadde ti år tidligere blitt utstøtt, Kina valgte derimot

selv en vei som avvek fundamentalt fra den sovjetiske modell. Selve tanken bak Folkekommunen, hvor viktige oppgaver, som før hadde tillagt staten, og som nå skulle overføres til et langt mer desentralisert plan, var dessuten en direkte utfordring til den sovjetiske statsfilosofi. Kina, det tilbakeleggende Kina, realiserte her faktisk en form for delvis nedbryting av statsmakten; noe som vel fantes hos sosialistiske klassikere, men som sovjetlederne selv ikke hadde drømt å overføre til virkelighetens verden, i alle fall ikke på det nåværende stadium.

Det var derfor høyst naturlig at Sovjet direkte hadde behov for, i alle fall på teoriens område, å ta statens eksistens opp til grundig drøftelse. Etter min mening var det dette politiske behov, langt mer enn en liberalisering som sådan, som var den viktigste betingelse for den debatt som forfatteren har analysert så grundig. Og når debatten siden, som forfatteren også tydelig har vist (s. 164), gradvis har svunnet hen og, i motsetning til staten, fått sin *Absterben*, så kan også grunnen være at denne debatt, på ingen måte, var noen tilstrekkelig ideologisk motvekt til den store kinesiske utfordring.

Som et beslektet moment vil jeg her også sette et lite spørsmålsteget når forfatteren påpeker en klar avliberalisering i de år som har gått siden Khrustsjovs fall. "For by any standard, the "ideological" period of Khrustchev was more liberal than the "pragmatic" reign of Brezhnev and Kosygin" (s. 164). Jeg vil her ikke på noen måte påstå at Breznev-Kosygin-perioden klart har vært og er mer liberal enn den foregående, men jeg tror heller ikke det motsatte er tilfelle. Khrustsjov har riktignok den permanente fordel at hans tid vanligvis sammenlignes med den foregående Stalin-tid, men da blir så godt som alt liberalt. Men dette er, i utpreget grad, en selektiv komparasjon. På dette området må en absolutt anvende felles standard.

Sammenligner vi begge disse perioder, både Khrustsjov-perioden og Breznev-perioden, med for eksempel, de senere år av tsar-tiden, da Pravda utkom legalt i Russland, er vel ingen av dem særlig liberale; for å nevne en kanskje reaksjonær, men dog berettiget digresjon. Sammenligner vi dem med hverandre innbyrdes, er det vanskelig å finne særlig avgjørende forskjell. I begge perioder har vi militære aksjoner mot et annet land, Ungarn og Tsjekkoslovakiet. Og begge er likeledes beheftet med en noe egenartet form for litterær Nobel-pris, hvor forhenværende svenske dynamittpenger, for en gangs skyld, laget en mindre eksplosjon. Men man kan ikke umiddelbart si at Pasternak ble behandlet rimeligere enn Solsje-nitsyn.

En stor forskjell har vi imidlertid: Sovjets evne til å virke direkte inspirerende, særlig på utlendinger, er meget redusert. Både i Stalin-tiden og også i Khrustsjov-perioden hadde Sovjet en spesiell evne til å mobilisere følelser, sterke følelser, og vi kan også si ekte og oppriktige følelser hos adskillige personer: akademikere var sjelden i mindretall. Hvorfor de akkumulerte lengsler i den grad skulle knytte seg til Kreml og til smelteovnene i Magnitogorsk, er et mangesidig problem. Vi får her nøye oss med å si at engang var det slik. Engang var det en egenartet nimbus ved det sovjetiske: en slags arkaisk følelse som antropologer, vel noe tvilsomt, ellers forbeholder primitive folkeslag. Vinterpalasset var ingen alminnelig bygning, Stalingrad var heltebyen for en hel verden. Volgograd derimot ligger ved en elv, akkurat som hundre andre industribyer og produserer traktorer av middels kvalitet. — Utviklingen fra det tragiske: til det trivielle plan ser i dag ut til å være så godt som fullbyrdet. Det er ingen poesi over Volgograd.

Men dette, i og for seg meget sentrale moment, sier dog lite om graden av liberalisering. Vi vet jo meget godt at det ikke alltid er frihet som er det mest tiltrekkende. — En ung sovjetisk historiker, Andrej Amalrik, som har fått betale med fengsel for sine skrifter, fremhever at selvbevarelse, uten sammenligning er det nåværende regimets viktigste drivkraft. "Regimet vil verken "gjenninnføre stalinismen" eller "forfølge åndsarbeiderne" eller "gi broderlig hjelp" til folk som ikke har bedt om det, som for eksempel, tsjekkosllovakerne. Det eneste det vil, er at alt skal fortsette som før, at autoritetene blir respektert, at åndsarbeiderne holder seg rolige, at systemet ikke blir utsatt for farlige og ukjente reformer. Regimet vil ikke angripe, det forsvarer seg bare. Dets motto er; "Hvis dere lær oss i fred, skal vi la dere være i fred", og dets mål er at alt skal være som det har vært. Dette er antagelig den mest humane målsetting regimet har hatt de siste halvt hundre år, men den er også den minst inspirerende." (*Vil Sovjet overleve til 1984? 1970*, s. 38.)

Personlig tror jeg Amalrik her har påpekt et meget vesentlig trekk ved den nåværende periode. Dette regime er ikke nødvendigvis mer autoritært enn det forrige. Den teoretiske debatt om staten er riktignok langt mindre påtrengende. Men dette er i og for seg ikke et tilstrekkelig tegn på avliberalisering. Delvis fordi, denne debatt, som tidligere nevnt, kanskje ikke først og fremst var knyttet til en liberaliseringsprosess, men primært hadde en annen funksjon.

XI

Forfatteren anvender i sin avhandling et bilde fra Haydns *Abschiedssymphonie* (s. 188) hvor medlemmene av orkestret etter hvert pakker sammen sine instrumenter og forlater konsertsalen. Det er nå på

høy tid at opponenten tar lærdom av Haydn. Men først må det likevel være tillatt å komme med en kort oppsummering. Forfatteren har skrevet en avhandling som dekker et meget bredt felt, og har videre tatt opp systematisk forskning på et område hvor ingen tidligere har skrevet en utførlig avhandling. Første gang jeg hørte at det var en mann i Stockholm som skrev en avhandling av denne art, var min umiddelbare spontane reaksjon at dette var sannelig en modig handling. Dette er et standpunkt som ikke svekkes, selv etter den obligatoriske gjennomlesning, denne konstruktive tvang, som ligger i det å være opponent. Det er en modig handling å velge et emne av denne art, og forfatteren har kommet helskinnet igjennom sin selvvalgte ildprøve.

Det karakteristiske ved størstedelen av opponentens innvendinger har vært ønske om bredere behandling av enkelte emner, og også at enkelte problemer skulle vært behandlet i en videre sammenheng. Men det må da samtidig sies at innvendinger av lignende art vel oftest vil forekomme når en konfronteres med en avhandling som i tid omfatter Fichte såvel som Khrustsjov. Motsetninger finnes utvilsomt mellom forfatter og opponent, men det er her viktig å skille mellom motsigelser av antagonistisk og motsigelser av ikke-antagonistisk art, slik som beskrevet av Formann Mao Tsetung. Og antagonistiske motsigelser har vi her ikke særlig mange av.

Når det gjelder politisk teoridannelse som sådan, siterer forfatteren (s. 44) en meget dekkende uttalelse fra Karl Mannheim om individets plass i den kontinuerlige kollektive prosess som heter tenkning, og også om videreføring av det som andre har tenkt tidligere. Dette siste, om videreføring, kan neppe anvendes om de fleste, mange nøyer seg med å gjenta, men om forfatteren selv kan vi trygt si at han "participates in thinking further what other men have thought before him". Og det er ingen liten sak.

Nå er dette ikke bare en slags privat *Abschied*, men vi står også, såvidt jeg har hørt, overfor en langt mer generell *Abschied* når det gjelder svenske doktor-disputaser av denne art. Det hele skal gjøres mer effektivt etter velkjent amerikansk mønster. Solide argumenter kan sikkert anvendes i denne sammenheng. Fra en diplomatisk synsvinkel er det vel heller ikke helt korrekt at en utlending blander seg i en annen stats indre anliggender. Selv om jeg klart må innrømme at det, rent personlig, av og til kan være litt vanskelig å bruke ordet "utlending" i dette land. Det er i alle fall med et visst subjektivt vemod som jeg står her nær sluttsteinen ved en ærverdig tradisjon.

Som en lett digresjon kan det kanskje innskytes at vi i våre disputaser faktisk har den eneste realiserte utgave av det de nordiske forfedre drømte om når

de forestilte seg den evige salighet. Man kjempet og sloss till stor glede. Mange falt og flere ble såret; men om aftenen ble alle sår leget, og hver mann var atter matglad og ölför hos Odin i valkyrienes krets. Metoden har endret seg, men åpenbare likheter finnes også innen dette akademiske Valhall; selv om vi i dette konkrete tilfelle ikke trenger noen gjenopplivingsprosess.

Men hermed får mytologien fare. Det viktigste

her er likevel at forfatterens bidrag til disputasenes epilog har vært av utvilsom kvalitet. Dette er ikke noen gradvis, anonym eller nærmest umerkbar *Absterben*. Det er derimot en *Abschied* med stil. Hermed vil jeg takke forfatteren på det hjerteligste både for en vellykket doktoravhandling, og også for den måte han har forsvart sin avhandling på. Og dessuten — selvsagt — gi uttrykk for klare forventninger når det gjelder hans fremtidige forskning.

Jens A. Christophersen

Litteraturnotiser

Internationella studier

Utrikespolitiska institutet i Stockholm har gett ut en ny tidskrift för internationell politik. Den heter *Internationella studier*, och det är den tidigare skriftserien med samma namn, som ombildats till en tidskrift. Den nya tidskriften skiljer sig, inte bara när det gäller formatet (A4), från sin föregångare. I den tidigare *Internationella studier* behandlade varje häfte ett specifikt ämne. Ambitionen hos redaktionen för den nya tidskriften är, att på ett populärt sätt varje gång skildra flera olika områden inom internationell politik. *Internationella studier* skall dock så småningom få en lätt tematisk anstrykning, skriver redaktören Åke Sparring i sin varudeklaration till det första numret av tidskriften.

I varudeklarationen redogör Sparring för *Internationella studiers* målsättning. Tidskriften syftar till att vara ett komplement till massmedia. Den skall påvisa mönster och mönstrens förändringar i den internationella politiken.

Eftersom *Handelstidningen* är död och det är lätt att missa radions ofta mycket goda utrikespolitiska översikter, är ett komplement till massmedia välkommet.

I de första två numren har man på ett intressant sätt tagit upp den senaste tidens utveckling i relationerna mellan USA och Sovjetunionen och de därtill hörande nedrustningsfrågorna. Kampen mellan presidentmakten och kongressen i USA under inflytande av Watergateaffären diskuteras också. Och i nummer ett ger Finlands förre FN-ambassadör Max Jakobson en givande översikt över FN:s förändrade roll i världspolitiken.

Under rubriken *Horisont* är det enligt redaktionen meningen, att tidskriften skall ge kortare översikter över utvecklingen i olika delar av världen. Intressant är att läsa om utvecklingen i Sydostasien efter fredsavtalet i januari. Översikter från Afrika eller Västasien lyser dock helt med sin frånvaro. Förhoppningsvis beror detta på, att det ännu bara kommit två nummer.

Vid sidan av översikter och analyser är det meningen att den internationella politikens egna aktörer skall komma till tals. I det första numret finns en intervju med Henry Kissinger, gjord strax efter fredsutgåendet om Vietnam. I nummer två återges Bresjnevs TV-tal till det amerikanska folket, hållet under den ryske ledarens besök i USA i juni 1973.

Bidrag med vetenskaplig teoretisk inriktning skall också förekomma i *Internationella studier*. I nummer ett står Kjell Goldmann för det teoretiska inslaget genom en artikel om olika perspektiv vid utrikespolitiska förklaringar. Goldmann nämner fem olika perspektiv och betonar faran av att bara använda ett perspektiv, när man analyserar utrikespolitik. I massmedia förekommer ofta denna typ av förenklingar, så Goldmanns artikel ger *Internationella studier* ytterligare skäl för benämningen ett komplement till massmedia.

I tidskriften tas också upp ämnen, som kanske mer indirekt har betydelse för den internationella politiken. I de två första numren har debatter förts om internationella framtidsproblem som miljöförstöring, teknologins utveckling och multinationella företag.

Eftersom tidskriften hittills haft kvalificerade och välutbildade medarbetare, finns det all anledning att tro, att den också i framtiden kommer att bli ett gott komplement till massmedia.

Internationella studier skall komma ut med 6 nummer årligen och prenumerationspriset är 52 kronor. Vid prenumeration för 1973 får man fyra nummer av den nya tidskriften och två häften ur den tidigare skriftserien.

Anders Lidén

Öststatsforskning

Den i Sverige förhållandevis decentraliserade och föga institutionaliserade forskningen rörande Sovjetunionen och Östeuropa har nyligen fått en egen publikation *Bidrag till öststatsforskningen*. Den utges av Avdelningen för öststatsforskning vid Uppsala

universitet med Andreas Ådahl som redaktör. Inga utgivningstider är fastställda: de är beroende av tillgången på material och resurser. Enligt presentationen i det första numret av den nya skriftserien kommer denna att i första hand återge material med anknytning till Avdelningen för öststatsforskning, såväl uppsatser och gästföreläsningar som sammanställningar av exempelvis ekonomiska data. Men även vetenskapliga bidrag från andra håll skall kunna publiceras.

Det första numret exemplifierar utgivningsprinciperna och innehåller en gästföreläsning av Vladimir V. Kusun, Glasgow, om de tjeckoslovakiska arbetarnas och arbetarorganisationernas mål och agerande under reformåret 1968 och deras relationer till den tjeckoslovakiska reformrörelsen. Vidare återfinns en uppsats av Jan Åke Dellenbrant om den amerikanska, på sovjetförhållanden inriktade, statskunskapens väg bort från den totalitära modellen som ett lämpligt instrument för en beskrivning och analys av det sovjetiska politiska systemet under 1960-talet och de olika försök som gjorts att i stället beskriva sovjetisk politik som ett resultat av olika grupper — till en del konkurrerande — agerande och inflytande. Datasammanställningarna representeras i detta nummer av en redogörelse för och analys av den sovjetiska ekonomin under år 1972.

Det första numret av *Bidrag till öststatsforskningen* ger upphov till förhoppningar om en meningsfull tillvaro för publikationen. Det bör finnas utrymme för en dylik i Sverige, eller varför inte i Norden.

Staffan Zetterholm

Nytt forum för statskunskap

Mellan den 12 och 18 april i år höll *The European Consortium for Political Research* (E.C.P.R.) för första gången en serie gemensamma arbetsplenarier. Sessionerna var förlagda till Mannheims universitet i Västtyskland och samlade ca 170 deltagare från 12 olika europeiska länder (plus några särskilt inbjudna amerikanska forskare). Sammanlagt var 45 universitet och andra institutioner representerade, och deltagarna grupperades kring 11 "workshops" och planeringssessioner.

Det måste ses som en angelägenhet ur statsvetenskaplig synpunkt att bidra till att sammankomster av detta slag blir en permanent återkommande händelse, då de både bidrar till en integrering av förekommande forskningsresultat och en utökad information om pågående forskning i teoretiskt och praktiskt hänseende. Den kanske viktigaste ingrediensen i sammankomstens idéer bestod i det förväntade *aktiva deltagandet* — alla deltagarna skulle medföra 'papers' som lästes och diskuterades i

relativt små grupper, varigenom ett genuint tanke- och faktautbyte skulle kunna åstadkommas.

I ett allmänt omdöme av sammankomsten måste man komma ihåg, att det var första försöket att åstadkomma ett inomeuropeiskt, statsvetenskapligt samarbete inom ramen för E.C.P.R., vilket troligen kan förklara en del uppenbara brister i planeringen. I en "workshop" om Pressure Groups t. ex., hade man fört samman folk med så skilda empiriska forskningsområden som multinationella företag, europeiska fackföreningars relationer till socialdemokratiska partier, jordbruksorganisationer, och mellaneuropeiska organisationer i största allmänhet. Vad som ytterligare försvårade arbetet var att deltagarnas "papers" i flera tillfällen först blev tillgängliga en dag innan de skulle ventileras.

Sammanfattningsvis måste det dock påpekas, att kvaliteten uppenbarligen varierade avsevärt mellan arbetsgrupperna, och ett par av sammankomsterna var betydligt bättre planerade och genomförda än den ovan nämnda. Framför allt rönt arbetsgruppen om Recruitment, Careers and Attitudes of Legislators, ledd av professor Pedersen, Odense, och gruppen som arbetade med historiska indikatorer i sociala och politiska förändringar, ledd av professor Lewin, Uppsala, ett starkt positivt intresse bland deltagarna. Det är därför man med stora förhoppningar ser fram mot nästa års sammankomster i Strasbourg, och en utökad verksamhet i konsortiets regi.

Tom Bryder

Sveriges utveckling i internationellt perspektiv

För en del år sedan gav Douglas Verney — numera verksam vid York University i Toronto — ut en bok med titeln *Parliamentary Reform in Sweden*. I en uppsats med titeln *The Foundations of Modern Sweden: The Swift Rise and Fall of Swedish Liberalism* (Political Studies Vol. XX 1972 s. 42–59) har han nu återvänt till sitt specialområde. Främst sysslar Verney med vad han kallar den liberala eran i Sveriges historia, dvs åren 1900–20, men uppsatsen ger mera än vad rubriken lovar; läsaren får intresseväckande perspektiv på den politiska utvecklingen i Sverige under de senaste 160 åren.

Verney börjar med några anmärkningar om statsvälvningen 1809 och om tiden därefter, varpå han skriver:

For traditional liberals, then, the constitutional state starts in 1809, and for conservatives it represents most of Swedish history. For Social Democrats however the constitutional state tends to be a sort of pre-modern period, a different era from modern Social Democratic Sweden in which power lies with the people. For our purposes it is not necessary to take sides with any of the parties in this issue. One

can sympathize with the liberal view that in a sense 1809 was a break, since it is that *Regeringsform* and not any of its predecessors that subsequently governed Swedish politics. The conservative notion of Sweden with its long constitutional tradition is also attractive; if there was an ancien régime before 1809 it lasted only thirty-seven years and was quite different from the almost two centuries of French absolutism. One can understand the assumption of the Social Democrats that they were replacing an old order even if, as this paper attempts to do, one may question the full validity of such an interpretation. And one may note a fourth interpretation—that despite four decades of Social Democratic government, Sweden remains merely an interesting variation of an essentially private enterprise society.

Verney går så över till att behandla den liberala eran, varvid han koncentrerar sig på Karl Staaffs andra regering 1911–14. Ministären var med Verneys terminologi verksam särskilt på fyra områden, det konstitutionella, det parlamentariska, det administrativa (förvaltningsmässiga) och det sociala;

Perhaps because of the traditional emphasis on political history the specialized studies of many Swedish students of the period have stressed the constitutional and parliamentary struggles and have said relatively little about the broader social implications of the administrative and policy changes. Foreign observers have also tended to accept the notion that Sweden moved in the Liberal period from a legal-constitutional to a political-parliamentary era, and that the age of social reform lay ahead in the Social Democratic era. But in challenging the right of the governing classes to control administration independently of the Riksdag politicians, and in emphasizing welfare over defence, the Liberals became involved in what seemed to them to be one of the gravest crises of modern Swedish history. For a brief period the politics of compromise were replaced by the politics of confrontation.

This is not to say that everything that occurred before 1932, or even during the Liberal era of 1900–20, can be traced to the Staaff Liberal Government of 1911–14, or even to the Liberal Party. Reform takes a long time in Sweden. Axel Schotte, the minister responsible for Liberal social policy, had been actively promoting pension reform since his assignment in 1907 to the Social Affairs Commission of inquiry. He succeeded in his plans only because the Conservatives agreed that something should be done. Consideration of several social reforms began before 1911 and the implementation of others occurred after 1914. What is important, however, is that it was during the Liberal era of 1900–20, and especially 1910–20, that the foundations of the social policy of modern Sweden were laid.

Nor should the conflict between Left and Right be regarded as one fought explicitly on the grounds of defence versus social reform. But an examination of the events of the period suggests that the bitterness of the quarrel can best be explained by the apparent reversal of priorities by the Liberal Government—who rated internal social reform above external defence.

Därefter företar Verney en jämförelse mellan den liberala eran 1900–20 och den socialdemokratiska eran efter 1932. Han framhäver därvid det grundläggande men stundom bortglömda faktum, att socialdemokraterna under de senaste 40 åren ingalunda genomgående haft egen majoritet i riksdagen. Det fullständiga enpartiväldets tid är sålunda ingen lämplig beteckning på den socialdemokratiska eran. Det svenska välfärdssamhället är ett vanligt förslag, men är denna beteckning verkligen rättvisande? Verney ställer sig tveksam härtill:

But in what ways was this third period of modern Swedish history, the era of Social Democracy, more innovative than the Liberal era? By 1914 countries as different as Germany, Britain, Russia and Sweden had adopted measures to alleviate the poverty and hardship caused by sickness, unemployment and old age. Sweden was to develop and expand these policies after the Depression. No clear analysis of the difference, if any, between the social legislation before and after 1932, so far as I know, has been undertaken.

Since the Second World War the welfare state in many countries has been broadened to include full employment fiscal and monetary policies, compulsory health insurance and greater opportunities for higher education. In employment, countries as different as the United States, Britain and Sweden have proclaimed policies of full employment, but Sweden started the new policies in the 1930s and seems to have been more innovative and more successful in its manpower policies than countries without a Social Democratic Government in looking after the interests of the workers. In the provision of medical care Britain was to lead the way with its National Health Service in 1948. Sweden followed seven years later, and in 1971 there was still no sign of the promised dental care insurance—with the result that only 50 per cent of persons in Social Group III had retained their own teeth, compared to 94 per cent in Social Group I. In the field of education the United States and Canada are still ahead of European countries, including both Britain and Sweden, in the proportion of students completing high school and entering university.

I avslutningen av artikeln betraktar Verney den svenska utvecklingen i ett komparativt perspektiv. Styrelsesystemet i Storbritannien växte i huvudsak fram 1688–1867, i Canada 1791–1867, i USA 1776–1870 och i Frankrike 1789–1875. I alla dessa länder var systemet etablerat kring 1870. Sedan följde utsträckningen av rösträtten, uppkomsten av moderna masspartier och vad som har kallats mass-samhället. Statskunskapen har följt med i utvecklingen och förskjutit sitt huvudintresse från styrelsens former till den politiska beslutsprocessen;

Sweden is interesting because these two trends, first towards a new form of government and then towards a modern mass society involved in politics,

occurred late in its history and at the same time. Leif Lewin and his associates have shown how certain social classes shifted their political allegiance during this period. The industrial workers abandoned their initial flirtation with the Liberals in favour of the Social Democrats who benefited most from the rapid expansion of the industrial labour force. The farmers continued to provide 40 per cent or more of the Conservative electoral strength, but during the decade 1910–20 this declining social group furnished a *majority* of Liberal voters. Change was so late and so rapid in Sweden that the age of political Liberalism began to decline shortly after it had begun. In 1920 the Social Democrats formed their first government. Yet twenty-five years earlier there were no Liberals and no Social Democrats in the *Riksdag*. Indeed most of the changes occurred between 1909, when the general strike took place and the suffrage was extended to most males, and 1918 when a bill introducing universal suffrage was passed and parliamentary government had been established. No similar political change has occurred in the western democracies in the twenty-five years between 1945 and 1970, let alone any single decade. And these changes occurred in Sweden without bloodshed.

I ett senare häfte i samma tidskriftsårgång (Political Studies Vol. XX 1972 s. 306–310) har Barbara G. Haskel i ett inlägg med titeln *What Is Innovation? Liberals, Social Democrats and Political Creativity*

anfört kompletterande synpunkter på den svenska utvecklingen under 1900-talet. Hon framhäver två socialdemokratiska insatser, som Verney enligt henne har undervärderat: krispolitiken under första hälften av 1930-talet och den aktiva arbetsmarknadspolitiken på 1960-talet. I anslutning till en artikel av Victor Thompson om "development administration" sammanfattar Haskel sin syn så här;

... the crucial contribution of the Social Democrats has been in the area of 'adequate communication', adequate not only in degree but in kind as I have tried to show above. By the kinds of links they have forged between distributive justice and the greater achievement of the whole society, they have strengthened 'community' which, as de Jouvenel defines it, is 'the institutionalization of trust'. This must be considered genuine innovation.

Blott Sverige svenska statskunnskapare har, men vad de inte sällan har saknat — jag kan här åtminstone tala för mig själv — är förmåga att sätta in Sveriges politiska utveckling i ett internationellt perspektiv, att anlägga ett komparativt synsätt. Inte minst därför är bidrag av Verneys och Haskels typ utomordentligt nyttiga.

Torbjörn Vallinder

ECPR-nytt

European Consortium for Political Research har nu fastställt en del av sitt arbetsprogram för 1974. I Strasbourg avser man att hålla ett antal workshops under tiden 28 mars—2 april. Konsortiets Workshop Committee har antagit följande program för arrangementet;

Political Theory; director: Dr. Brian Barry, Nuffield College, Oxford.

Participation, Voting and Party Competition; director: Dr. Ian Budge, University of Essex.

Varieties of Regional Differentiation; director: Professor Stein Rokkan, University of Bergen.

Dominant Parties and Small Key Parties in Europe; director: Professor François Dreyfus, University of Strasbourg.

The Political Role of Mass Media; director: Dr. Colin Seymour-Ure, University of Kent.

Models and Cases in Administrative Decision-Making; director: Professor Fritz Scharpf, University of Konstanz.

Multinational Corporations as Political Actors; director: Dr. Helga Hernes, University of Bergen.

Urban Politics; director: Professor Dietrich Herzog, University of Berlin.

African Politics; director: Professor Dmitri Lavroff, University of Bordeaux.

Planning Sessions

Policies and Mass Attitudes towards Europe; director: Professor Henry Valen, University of Oslo.

Justice and Politics; director: Mr. Gerard Duprat, University of Strasbourg.

Domestic Sources of Foreign Politics; director: Dr. Peter Baehr, University of Amsterdam.

Continuing Session

Political Socialisation; director: Mme Annick Percheron, Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris.

ECPR:s tidskrift *European Journal of Political Research* har kommit ut med sitt första häfte. Bland bidragen kan nämnas *Party Coalitions in Danish Law-Making 1953—1970* av Erik Damgaard, *Comparing Public Policy—An Overview* av Richard Rose och *Data Exchanges in Europe: The Role of the European Consortium* av Stein Rokkan.

Till redaktionen insända skrifter

- Dencik, Lars, red., Fred, våld, konflikt. Studentlitteratur.
- Gerard, Ove, Studier i regeringens och riksdagens behandling av Norrlandsfrågan. Economy and History. Vol. XVI.
- Grahl-Madsen, Atle, The Status of Refugees in International Law. A. W. Sijthoff.
- Halldén, Sören, Sannolikhetens logik. Gleerups.
- Historielärarnas förenings årsskrift 1973.
- Hood, Roger-Sparks, Richard, Kriminologi. ALMA-serien.
- Hyden, Goran, Efficiency versus Distribution in East African Cooperatives. East African Literature Bureau, Nairobi.
- Ingmar, Gunilla, Monopol på nyheter. Scandinavian University Books.
- Lerviks, Alf-Erik, En socio-ekonomisk diffusionsmodell för nya konsumentkapitalvaror. Ekonomi och samhälle. Skrifter utg. av Svenska Handelshögskolan, Helsingfors.
- Magnusson, Åke m. fl., Regionala organisationer i tredje världen. Studentlitteratur.
- Price, R. F. Skolan i Kina. W&W-serien.
- Social Science Research in Sweden. Scandinavian University Books.
- Social trygghet i de nordiska länderna. Nordisk statistisk skriftserie.
- Strömholm, Stig, Grundlagen, folket och etablissemangen. Norstedts.
- Ågren, Kurt m. fl., Aristocrats, Farmers, Proletarians. Scandinavian University Books.

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1973

|

|

—

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1973
